فقیر ایپي

ليکونکی: ډاکټر ببري ګل (ګل لالا) وزير

ژباړه: نورالله اتل

۱ ځپرکی
د افغان په ننګ مي وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشحال خټک یم

۲ ځپرکی
حاجي صاحب میرزا علي خان چي په فقیر ایپي مشهور ؤ، په ۱۸۹۷ کي په شمالي وزیرستان کي کجوری پوسټ ته نیژدې کېرته کلي کې وزېږولؤ. د پلار نو يې حاجي ارسلا خان ؤ – چي یو سوله غوښتونکی سړی ؤ او هر وخت به د خپلو خپلوانو په شخړو او مرنو کې منځګړیتوب کولؤ.

میرزا علي خان په خپله تنکی ځوانی کي له خپله پلاره دیني کتابونه زده کړل. د یوځو کلو د کورنۍ زدکړې وروسته هغه بنو ته واستول شؤ چي له مولوي ګلبهادر څخه نوره زدکړه وکوي. په بنو کي په بېلابېلو مدرسو کي له پراخو لوستنو وروسته هغه ټوچي ته راستون شؤ او له نامتو ملايانو لکه ملا عالم جان دوړ څخه يې لوست ته په مخ پسې وساتلؤ. کله چي هغه له بنو راستون شؤ نو يې پلار مړ شؤ. له هغه ځخه کجوری ته نیژدې په شیره تلا او زیندرګله کي یوڅه مځکه پاته شوه. میرزاعلي خان او ورور يې په ۱۹۲۲ کي خپل پټی وپلورلؤ او په سپلګه کي يې یو څه مځکه واخیستله او هلته يې خپل کور، یو جومات او مېلمستون جوړ کړل. په دغه وخت کي هغه له ملا محمدفارق څخه فقه لوستله. په همدغه وخت کي يې د ملا قاضی شېرزاد له لور سره وادهٔ وکؤ.

میرزاعلي خان په بنو کي تر ډېرو پاته نه شؤ. هغه له خپلی مېرمنې سره سپلګي ته راستون شؤ. هغه به په ټوچي کي د ایپي (ایوبي) کلي ډېر تللؤ چي له ځایي ملايانو څخه دیني زدکړې وکوي. له دیني زدکړې سره سره هغه د تاریخ هم یو تکړه لوستونکی ؤ، په تېره بیا افغان تاریخ .

کله چي هغه د ملا په توګه دیني دنده ترسره کوله نو يې د خوشحالخان خټک، رحمان بابا، پیرروښان کتابونه او د برتانوي نیواک تاریخ او د برتانوي سرکار او افغانانانو د جنګونو په هکله لوست وکؤ.

میرزاعلي خان له پښتو سره سره په اورودوو او عربۍ هم ښه پوهېدلؤ. په ۱۹۲۸ کي هغه له سپلګي ایپي ته ولاړؤ چي د شمالي وزیرستان په میرالي کي یو کلی دی . د یوه نېک او دیني وګړي په توګه هغه ته د کلي د یوې کوندې لخوا یو کور خوشی ورکړ شؤ. په ۱۹۲۸ کي هغه حج وکؤ. کله چي راستون شؤ، نو يې نوم نور هم په چټکی سره خپور شؤ. د هغه د نېکو دیني زدکړو او د وزیرستان او شاوخوا کي له غریبانو او شتمنو سره یو ډول چلند له کبله هغه د یوهٔ نېک مسلمان نوم دګټلؤ. له قبایلي سیمو، بندوبستي اولسواليو او افغانستان څخه به خلک درناوي ته ورته راتلل او دعا به يې ورڅخه غوښتله.

فقیر ایپي په هند کي د برتانيي له سرکار سره او په قبایلي سیمو کي يې له سیاسي ادارې سره چَپ (ناخوښ) ؤ . خو هغه تر ۱۹۳۶ پوري په نیمه وچه کي د برتانوي سرکار په ضد لوی اولسي احتجاج څخه ګوښه پاته شؤ.

۳ ځپرکی

د اسلام بي بي کشاله په هند کي د برتانوي سرکار په ضد د فقير ايپي د جنګ پيلامه

اسلام بي بي يوه هيندوه نجلۍ وه. د هغې نوم رام کاور (رام کوري) ؤ. مور يې مانسا ديوي وه ، پلار يې ميوه رام ؤ او نيکه يې ميلاپ داس ؤ. ترۀ يې هرنام داس نومېدلۀ. رامکاور په يوۀ ځوان مسلمان سيد امير نورعلي شاه باندي مينه شوه. هغه په ۵ مارچ ۱۹۳۶ مسلمانه شوه له سيد امير نور علي شاه سره يې اسلامي نکاح وکوله. هغه يې هندو نوم رامکاور په نورجهان واړولۀ، چي يوه اسلامي نوم دی. له هغه وروسته ډېر ژر د هغې مور او ترۀ هرنامداس د ډومېل په تانې ته راپور ورکڕ. په راپور کي هغو وويل چي رامکاور لاتراوسه وړه ده او باليغه سوې نۀ ده؛ اميرنور علي شاه په زوره مسلمانه کړې ده؛ نوځکه، بايد هغه خپلې کورنۍ ته بېرته ورکړ شي. محکمې (عدالت) پرېکړه وکوله چي هغه له نورعلي سره باته کېدلای شي.

د محکمې له پرېکړې وروسته د اسلام بي بي مور او خپلوانو د ډومېل تانې ته يو بل راپور ورکړۀ او پکي يې وويل چي د هغو لومړنی راپور سم نۀ ؤ؛ هغوی له اميرعلي شاه ځخه شکايت (ګيله) نۀ دی کړی چي له رامکاور سره يې وادۀ کړی دی. په دغه دؤوم راپور د يو ځو اونيو لپاره د امير علي شاه لوی ولګېدلۀ (مطمين شۀ)، خو ځرګنده نۀ وه چي دغه يوه لومه وه او که رينېتيا ؤ. خو تر ډېرو داسي پاته نه شوه. کله چي هندوانو او سيکانو ته کشاله او د محکمې پرېکړه ځرګنده شوه چي د نوعلي شاه پکي وَړ ؤ، نو يې په ښکاره احتجاج وکڕ او له هرنامداس سره يې د پرېکړې په ضد د پوره مرستې ژمنه وکوله.

هندوانو د مانسا له دوسيې ځخه د نوعلي شاه او د هغه د خپلوانو په ضد يوه ګيله (عرض) جوړه کړه، ويل يې چي د دوی لور يې په زور تيښتولې ده؛ هغه کمکۍ ده او بايد بېرته خپلې مور ته ورکړ شي. د بنو مرستيال کميشنر، جګڕن کوب، له پايلو بې خبره، يوه ورځ د امير علي شاه کوچنی ورو امير عبدالله شاه خپل دوتر ته ورو‌بللۀ او ورته ويې ويل چي جيلکۍ دي بېرته خپلې مور ته ورکي. امير عبدالله شاه کور ته ولاړۀ. د جګڕن کوب د وينا د منلو په ځای يې له خپل ورور سره په پټه تابيا وکوله چي دوی به لومړی هغه ګومبتې ته يوسي او وروسته به د سپينوام له لاري افغانستان ته واوړي. کله چي دوی ګومبتې ته ورسېدل نو ارباب عطاالله خان ،سي ای ډي انسپکټر، پرې ومنل چي په خپل کار باندي يوه ځل بيا چورت ووهي. هغه ورته وويل چي د سرکار چارواکي لالمخه په دوی باندي خبر ول او ورته ويل شوي ول چي و مو نيسي او بېرته مو بنو ته وليږي.

دوی بېرته بنو ته ولاړل او افغانستان ته د نورو لارو په تکل کي شول. په بېلا بېلو لارو له چورت وهلو ورسته هغوی د ټانک او جنوبي وزيرستان لاره خوښه کړه. د سرکاري چاروکو د تېرايستلو لپاره يې يو ټيکسي کرايه کڕ چي د يوۀ هندو ؤ. خو هغوی بريالي نۀ شول، ځکه چي سرکاري چارواکي لالخه خبر ول او د بنو، ټانک او ډېره اسمايلخان ټولې لارې ګودرې يې نيولې وې. کله چي دو غوريواله تانې ته راورسېدل نو ونيول شول او بېرته بنو ته ولېږل شول. دغه هغه ځای ؤ کله چي له پوليس له نورجهانې ځخه نوم و پوښتلۀ نو هغې خپل نو اسلام بي بي وروښودلۀ چي بيا يو تاريخ شۀ.

په بنو لیا کوم بل ځای کې له قانوني لاروچارو پرته، اسلام بي بي سیخه بند ته ولېږل شوه. د پیشي سپیناوی هسې ټوکې ؤ. د محکمې پریکړې هسې په انصاف باندې ملنډې وهلې. هغه ډاکټر چې اسلام بي بي به یې کتله او جوتوله به یې چې وخت وهلې ده کنه، یو هندو ؤ. لکه هیله چې کېدل، هندو ډاکټر د دغې خبرې ملاتړ وکړ چې هغه لا تراوسه کمکۍ ده او په ۶ میاشتو کې به یې وخت ووهي. مانا یو دغه وه چې تر دغه وخت لمخه هغه حق نهٔ لري د خپل وادهٔ پرېکړه پخپله وکوي.

په لومړي سر کې یې هغه خپلې کورنۍ ته و نهٔ لېږله. خپلې کورنۍ یا خپل قانوني مېړه ته د لېږلو په ځای مرستیال کمیشنر جګړن کوب هغه انرېري مجسټرېټ ډاکټر سمندر شاه سینګ – یو سیک – ته په دغه شرط ورکړه چې کله هغه وخت ته ورسیږي نو بېرته به یې محکمې ته راولي. ځکه چې جګړن کوب او سمندر شاه دواړه د هندوانو څرګند ملاتړي ول او هغه ډاکټر د دې د عمر راپور یې تیار کړ هم هندو ؤ، نو مسلمانانو دغه پرېکړه و نه منله.

کله چې یې دغه خبر واورېدلؤ چې جګړن کوب اسلام بي بي یوهٔ سیک ته ورکړه نو بنو خلک په جوماتونو، بازارونو او د ښار په منځنۍ ځلورلاره کې په ټولېدو شول. هغوی دسمندرشاه په کور ورولوښتل او ترې راجاروتل. له دې سره، زیاتره سرکاري بنګلو، محکمو او دوترونو باندې یې بریدونه وکول. په پای کې، سرکار په بنو کې مارشل لا او کولپې (کرفیو) ولګوله. ان په دغسې سختۍ هم کراري جوړه نه شوه. غال (تشدد) روان ؤ. د کرارۍ د روستلو لپاره سرکار اسلام بي بي د سمندرشاه له کوره د یوه مسلمان، ملک تاج علي خان، کره بوتله. خو دا هسې یو لنډمهاله کار ؤ. چې څنګه لږ کراري شوه نو سرکار د پولیسو یوه ټولی ورولېږلؤ چې د شپې په تیاره کې یې د تاج علی خان کور راتاو شول او اسلام بي بي یې د یوهٔ شتمن هندو کره چې بګی نومېدلؤ یوړه. هغه دا په خپل موټر کې د هند هوښیارپور ته یوړه.

کله چې یې اسلام بي بي په زوره هند ته وړه، نو نورشاه یې و نولؤ او په هریپور زندان کې یې بندي کړ. څرګنده نه چې په بند کې له هغه سره څه ډول چلند وشؤ خو دغه څرګنده ده چې کله هغه له بنده زاغلؤ نو زړهٔ یې مات شوی ؤ. د هغه عجب چلند په ډېرو ډَولونو بیانېدلای شي، خو ریښتیا دغه دې چې هغه له اسلام بي بي سره مینه کوله او هغه د هندوانو او سیکانو د یوې اوړپکې او ځان خوښې ډلې او سرکاري افسرانو لکه د وایسراې استازي جګړن ایولي کوب لخوا په زوره یوړل شوه. پخپله هغه د عجیبه تورونو له کبله په هري پور کې په بند کې ؤ. یو تور دغه ؤ چې هغه د مانسا دیوي له کوره غلا کړې ده، چې هیڅکله زبات نهٔ شؤ. د ځایي خلکو له خولې، هغه په بنو کې ورک شؤ او بیا هیڅکله و نهٔ لیدل شؤ.

د هوښیارپور زندان ته د اسلام بي بي تر لېږلو وروسته په بنو کې هندوانوو سیکانو او برتانوي چارواکو دغسې وګڼله چې نور نو کیسه پای ته ورسېدله، خو دغه سمه نه وه. د اسلام بي بي هوښیارپور ته لېږل او د نورعلي شاه بندي کول د یوهٔ بم عوندي ؤ چې په چاودېدلو ؤ.

د مسلمانانو غبرګون له پامه غورځولو او د هغوی د دیني احساساتو سپکاوي، د سرکار لخوا د هندوانو او سیکانو په لوري د پرېکړې په بنو او شاوخوا سیمو کې مسلمانان راوبوړنول.

۱۹۳۶، د مارچ په پیل کې د سرکاري پریکړې په ضد د بنو خلکو ډېر لاریونونه او غونډې وکولې. دنورې مرستي لپاره هغو ټوچي ته ولاړل. هلته په ایدک کې یوه لویه جرګه جوړه شوه، چې د بنوڅو، مروتو، خټکو، او وزیرو ملکانواو ملایانو د اسلام بي بي په کشاله باندې ږغېدا وکوله. فقیر ایپي هم هلته په اس باندې سپور راغلؤ او په جرګه کې یې برخه واخیستله.

خو په چپه یې د ټولو وراسه (خبرې) واورېدلې، خو پخپله یې د تودو خبرو په منځ کې هیڅ وَ نهٔ ویل. جرګه پای ته ورسېدله او د خبرداری یې ورکؤ چې اسلام بي بي دې بې له کومه شرطه خوشې شي او بېرته دې نور علي شاه ته ورکړ شي. که سرکار د دوی غوښتنه وَ نهٔ منله نو په بنو او وزیرستان کې به هیڅ امن نهٔ وي. چې حاجی صاحب هیڅ هم و نهٔ ویل، نو ځینو ځوانانو د هغه په چوپتیا نیوکه وکوله – ولې هغه په دومره لویه خبره کې چوپ دی، د یوهٔ وزرګ په توګه هغه باید په دغه پیښه باید پرېشان وای .

خو کله چې د جرګې برخه وال په چیغو سر شول او په خپلو احساساتو سمبالولای نه شول، او ویل یې: راځئ! چې په بنو برید وکو! او راځئ چې په بنو ورځو، نو حاجي صاحب خپله چوپتیا ماته کړه او خلکو ته یې وویل چې په بنو حمله وَ نهٔ کې ځکه چې له سرکار سره هر ډول درسته (وسله) وه او له قبایلو سره هیڅ درسته هم نهٔ وه. دغه به بیخي یو لېونتوب او تباهي وي که دوی بې درستې او بې تابیا په بنو باندې برید وکې. دوی به ووژل شي او د پیسونو غوندې به حلال کړ شي. که دوی ریښتیا غواړي دچې وجنګېږي نو له کافرانو او سرکار سره دې جهاد وکوي. نو دوی ته پکار ده چې تیاری وکوي، کنې د خلکو د خندا به شي. د انګرېز غوندې زورَور سرکار سره جنګ کولو تیاری او تابیا وخت ته اړتیا لري. هغه ورته وویل چې په ۱۹ اپرېل (۱۹۳۶) دې په ملک ازدار سره جرګه شي. په پای کې، برخَه والو د هغه منطقي وړاندیزونه وَ منل او ژمنه یې وکوله چې په ټاکلې نېټه به ملک ازدار ته ورشي .

لکه وړاندی چې وویل شول، فقیر ایپي په ایدک کې د جرګې د راپارولو برخه والو له کبله په هند کې د انګرېزي سرکار په ضد جهاد پیل نهٔ کؤ. بلکې هغه د جرګې برخه وال وهڅول چې سمه تابیا او تیاری وکوي. دلته ده خپل ځیرکوالی څرګند کؤ چې په قبایلي روان (اروا) باندې او د بوړنېدنو او بې تولې جنګ په پایلو ډېر ښه پوهېدلؤ. د هغه په چورت کې یوه سمه او اغېزمنه تګلاره وه، نه دا چې په هغو دودیزو بوړنېدنو پسې ولاړ شي چې قبایلي مشران یې د ننګ له کبله کوي، او چې زیاتره یې پای شرم او تباهي وي. د هغو تر ټولو زیات زور په ځانګړې توګه د قبایلو، او په ګړده سره د ټولو مسلمانانو په یووالي باندې ؤ، چې د ګروهې، رنګ او ژبې له کوم توپیره پرته د شیطاني ځواکونو په وړاندې وجنګېږي .

د یووالي د پیدا کولو لپاره فقیر ایپي اوږده مزلونه وکول، د بېلابېلو قومونو له مشرانو، ملایانو او نامتو کسانو سره یې ولیدل ، او بلنه یې ورکړه چې په هند کې د برتانوي سرکار په وړاندې جهاد وکوي . له مشرانو او ملایانو سره په خبرو کې به هغه نورو لویو خبرو سره سره په مشرۍ باندې ډېر زور اچولؤ. هغه په دغه ټکي باندې ډېر زور وکؤ، په ځانګړې توګه کله چې د ملا پوندهٔ زوی ملا فضل الدین لیدلو ته ورغلؤ چې یو څوک، ملا فضل الدین یا کوم بل څوک په هند کې د انګرېزانو په وړاندې د جهاد مشري وکوي. له ډېرې ږغېدا وروسته، ملا فضل الدین د هغه دا خبره ومنله چې لومړی یووالی او بیا د برتانوي ځواک په وړاندې دخدای په لاره کې جهاد.

نور مشران او دیني ستې چې دی یې لیدلو ته ورغلؤ: نایب سالار (جنرال) موسا خان عبدالحی، جنرال رمضان خان مسود، پیر ملا خان، انګور خان، دلباز خان احمدزی وزیر، دین فقیر بېټنی، د سوات میا ګل، د دیر او باجوړ نوابان، د کاربوغې ملا، د جلالاباد نقیب صاحب، د ګیاخېلو زدرانو ملا صاحب، د تیرا، اورکزیو، ټل، خوست، تنیو او نورو قبایلي مشران. هر چېره، هغه یووالي او جهاد باندې زور اچولؤ. هغه به ورته ویل چې دغه د خدای لخوا یوه ورکړه ده، پکار نهٔ ده چې له دوی څخه تېروتنه و شي .

چې د سوهېلي او شمالي وزيرستان، د جنوبي افغانستان کې تر جلالاباده، تيرا او نورو ځايونو کې د لويو مشرانو ملاتړ ترلاسه کړ، نو هغه بېرت ايپي کلي ته راستون شو. لکه په د ايدک په جرګې کې چې پرېکړه شوې وه چې بله جرګه به په ملک ازدر کې کيږي، چې له تپي کلي سره يوه هديره ده. د بنو، توچي، ميرانشا، دته خېل، رزمک، مکين، کړې او نورو ځايونو خلک ملک ازدر ته په راتلو شول. ډېر زيات جوش ؤ. ډولونه يې وهل، اتنونه يې کول او چيغې يې وهلې چې « راځئ! له موږ سره راځئ! نن د خوشحالۍ ورځ ده! دغه د پښتنو (افغانانو) د ننګ او سلام د ساتلو ورځ ده»

په نړۍ کې دغه خو يو دستور دی کله چې يو اولس سره راټوليږي او په يوه لوی ګای (خبره) ږغيږي، په تېره بيا د خپلواکۍ، ګروهې، ننګ او درناوي، د مځکې او مال ساتنه، نو دوی د لاربښودانو يو داسي لاربښود غوره کوي چې سمه لاربښودنه يې وکې. په ملک ازدر کې هم بل ډول نۀ وه. د اسلام بي بي د کشالي له څېړلو وروسته، دوی د يوۀ لاربښود او د بېلابېلو ټبرونو د استازو په ټاکلو وږغېدل چې د ټاکل شوي لاربښود په مخکښۍ کي کار سره وکوي. لکه د نورو جرګو غوندې، فقير ايپي دلته هم غلی ناست ؤ. څومره چې پکار ول تر هغه يې زيات هيڅ وَ نه ويل. هغه هرڅوک پرېښودل چې څه وَوايي. يوازې هغه وخت به يې يوڅه وَويل او يا به يې د بل چا وينا غوڅه کړه چې پوه به شو چې کيسه ورانيږي. ځکه چې هغه ډېر زغم لرلۀ او د يوۀ مخکښ ټول خويونه يې لرل، نو په يوه خوله د ټولو پرګنو لاربښود و ټاکل شو.

له ټاکنې وروسته، د جرګې غړيو په هغه او نورو مشرانو باندې زور واچولۀ چې په سرکاري کلاوۀ باندې يرغل وکوي او په بنو باندې ورشي. خو هغه دوی ته د ايدک د جرګې غوندې يو ځل بيا وَ ويل چې بې له پوره تياري او تابيا به دغه کار ښه نۀ وي. موږ بايد بيړه وَ نۀ کو؛ موږ بايد لومړی خپل ځانونه چمتو کو او بيا په سرکاري کلاګانو، چامړيو او هغو ځايونو چې سرکاري ځواکونه پکښې پراتۀ دي بريدونه وکو. سره له دې چې ډېر زيات جنګې جوش او خروش ؤ خو بيا هم جرګې په يووالي د فقير ايپي او نورو مشرانو خبره وَمنله. په بله وينا، د جرګې په يووالی وکړ چې تر هغو به وَګوري تر څو چې فقير ايپي او د هغه سلاکاران دوی ته لاربښوونه کوي.

دوه ورځې وروسته، لښکر *شکتوی* ته او بيا *خيسورۀ* ته ولاړۀ. د خيلونو له مشرانو او ملايانو سره له ږغېدا وروسته فقير ايپي د کافرانو(د انګرېز سرکار او د هغه د منونکو) په وړاندې د جهاد ږغ وکړ. له انګرېزي پوځونو سره د جنګ لپاره هغه غرنی سيمې او تۀرې (ګوريلا جنګ) غوره کړې .

داسې ګومان کېدلۀ چې په جرګه کې به د سرکار څرکان (جاسوسان) وي. نو هغو له جرګې وروسته سرکار ته د جرګې ټول حال وسولۀ، لکه د لاربښود ټاکنه او نورې پرېکړې، او هم يې د غټو غټو برخه والو ټول کړۀ وړۀ ورته بيان کړل.

د بېلابېلو ټپالونو (راپورونو) د پخوالي لپاره د شمالي وزيرستان سياسي استازي (پولټيکل) د بنو د کميشنر په سلا، د توريخېلو وزيرو يو پلاوی فقير ايپي ته ورولېږلۀ. دوی ته وَويل شول چې هغه پوه کي چې شخې دي نۀ جوړوي؛ ځکه چې برتانيه يو دغسې ځواک دی چې په وچه، لنده او هوا يې واکمني ده؛ که هغه شخې پيل کي او په سرکاري ځواکونو بريدونه وکي نو هغه او د هغه ملګري به تباه کړ شي.

پلاوي د سرکار پيغام ورکړ او ورته ويې ويل چې سرکار هغه څه ورکوي چې وَ دی يې غواړي، لکه په بندوبستي سيمو کي مځکه، ملکي يا لوړ نوم، خو که هغه له سرکار سره مرسته وکي. هغه هر يو په ارامه واورېدلۀ او هر څه چې دوی وَويل په پام يې چورت ورباندي وکۀ، اوبيا يې دغه ځواب ورکړ: دوی چې وايي چې د انرګرېز باچهي دورمره زورورره ده چې په وچه، لنده او هوا يې واکمني ده، نو زه دومره درته وايم چې زه نۀ ترې وېرېږم، ځکه چې د وچې، لندې او هوا د واکمنی زور يو خدای لري نۀ د انګريې سرکار، ځکه زه او زما ملګري له غه دنيايي ځواک څخه نۀ وېرېږي، که هر څومره هغه زورور هم وي.

د سرکار لخوا په بندوبستي سيمو کي د مځکې، پيسو، ملکي يا بل نوم د ورکړې په هکله يې وَويل، دغه هم د منلو وړ نۀ دي، ځکه چې ماته مادي ګټې خوند نۀ راکوي. هرڅه چې حکومت ورکول د هغۀ پکار نۀ ول. لنډه دا چې سرکار دۀ ته هيڅ وړاندي کولای نۀ شول. هغه څه چې دۀ ته ګران ول هغه د هند انګريزي سرکار نۀ شول ورکولاي، يوازينی څيز چې د دۀ پکار ۏ هغه نياو (عدالت) ۏ.

کله چې فقير ايپي د هند د انګريزي سرکار ټولي بخښيښنی وَ نۀ منلي، نو په دۀ باندي د غلۀ، شوکمار او ياغي نومونه کښېښودل شول. هغۀ په سيمه کي د تش په نامۀ قانون او سوکالۍ دوښمن وَبلل شۀ. سرکاري چارواکو ته وَويل شول چې ژرترژه يې وَنيسي.

يوڅو ورځې وروسته چې هغه ايپي کلي ته ورغلۀ نو کلی انګرېزي ځواکونو کلابند کړی ۏ. هغوی هڅه وکوله چې دی وَنيسي، خو دۀ ګهيځ وختي د وزيرستان د نورو وګړو غونډي څادر اغوستی ۏ او تر دوی تېر شۀ. پوځيانو وَ نۀ درولۀ. کېدلای شي چې دوی به باور کړی نۀ وي چې دی به دومره زړَور وي چې په دوی باندي دي نبغ ورشي او تېر دي شي.

هغه سيخ خيسورۀ ته ولاړۀ او انګرېزي ځواکونو ته يې پيغام وروَلېږلۀ چې د کلي وګړي دي نۀ تنګوي ځکه چې دی له هغه ځايه تلل دی او دوی وَ نۀ نيولای شۀ. په پای کي په ايپي کلي کي د دۀ او نورو ملګرو کورونو يو ځای وَنړول. سرکار نۀ يوازي کورونه وران کړل بلکې په بنوځي او دوړ يې د سرکار له کارونو لکه خاسه دار ځواک څخه بند کړل، چې دوی د فقير ايپي له هغه لښکر څخه راوَګرځوي چې د خدای، خپلواکی او ازادی لپاره جنګيږي. له دغه پېښو وروسته، فقير ايپي د پرګنو مشران ، چې خليفه ګان به يې بلل، د سلا لپاره راوَغوښتل. هغه خليفه ګان چې په دغه خورا درنې جرګې کي يې د خپلو تومنونو استازيتوب کولۀ، نومونو يې په لاندي ډول دي:

خليفه	تومن
ملا شېر علي خان	مسود وزير
پريماوالله خان	احمدزی وزير
مهردل خان	خټک
عبدالکريم	مومند
ګل زمورخان	باجوړ
ګل نواز خان	بنوځي
سردار خان	مروت
سرمير خان	اورکزی
زمير خان	کوکيخېل اپريدی

هغه کسان چي له ۱۹۳۶ تر ۱۹۳۷ پوري خلیفه ګان شول، خونیخېل، میر احمد، شېرباز خان، شودي خېل، ګاګو ګلا جان، جنت میر، الم ګل، فقیر محمد، اول میر، لطیف خان ول.

له اوږدې ږغېدا وروسته دوی د لاندي کارونو لپاره د مخکښانو په ټاکنو سره سَز (متفق) شول:

أ. د جګړې سرریشته، او د اړتیا په وخت کي د لښکر په شا کول؛
ب. لېږد، د لښکر لپاره د خوراک اخیستل او رسول. په ځینو وختونو کي به جنګیالانو خپل خوراکونه پخپله راوړل.
ت. تۀرې (ګوریلایي جنګ)

هغه بنوڅي او دوړ چي په خیسورۀ کي ول، سرکار ترې په کلکه وَغوښتل چي فقیر ایپي پرېږدي او بېرته دي راشي، کني د دوی ملکې، خاسه داری او له سرکار سره د سړکونو تړونونه به مات کړ شي او په بندوبستي سیمو کي د دوی شتمنی به سرکار برمته کي. له دغه ګوتڅنډني وروسته د دَوړو مشرانو یو پلاوی فقیر ایپي ته وروګېږلۀ چي په سرکار کي د خپلو کارونو او د خپل کمزوري ځای (جغرافیه) له کبله دوی نۀ شي کولای چي له سرکار سره جنګونه وکوي.

چي د دَوړو وراسه یې وَاورېدله نو یې ورته وَویل کوم کسان چي په سرکار کي کارونه لري هغوی بېرته کورو ته ستنېدلای شي. هغه وَویل که دوی (دَوړ) په لښکر کي وي او که نۀ وي، خو جهاد به روان وي. په دغه وخت کي، ډېری توري خېل وزیرو هم د دۀ ملاتړ نه کولۀ. جنرال جون کولریج په دغه لړ کي وایي « کله چي هغه (فقیر ایپي) د دوړو لښکر پرېښودلۀ، چي د اسلام بي بي په کشاله سره راټول شوی ؤ، هغه دَوړو ته په بېلېدلو او توري خېل وزیرو ته په نۀ ملاتړ ښېراوې وکولې.

خو، د سرکار او ځینو خپلو ملګرو له پرلپسي ګواښنو سره بیا هم هغه خپله لاره پرې نۀ ښودله.

په دغه ترڅ کي، هر چا چي به غازیانو ته ډوډۍ یا ځای ورکۀ نو د سرکار له ګواښنو سره به مخامخ شۀ. د بېلګې په توګه، د سینخېل توریخېل کلي او د خیسورۀ توریخېل کلي مشرانو ته وَویل شول چي وَه دي تاسي په ځان که مو د حاجي صاحب یا د هغه ملګري مېلمانۀ کړل نو له بمبارۍ او سختو سزاؤ سره به مخامخ شئ. سیاسي استازي (پولیټیکل) او نورو چارواکو ورته وَویل چي له هغه څخه ځان خلاص کئ او په خپله سیمه کي یې مۀ پرېږدئ چي وَاوسي.

د سرکار د دغو ګواښنو په غبرګون کي، توریخېلو ورته وَویل چي مېلمۀ پالنه د پښتولی له بنسټونو څخه ده نو ځکه کله چي یو مېلمه راشي نو دوی اړ دي چي درناوی وکي. دوی سرکار ته دغه هم وَویل چي فقیر ایپي یو وزرګ سړی دی نوځکه خلک هغۀ او ملګرو ته یې مېلمستیاوې کوي. هغۀ سرکار تۀ هیڅ ګواښنه نۀ جوړوي. له یو څو دیني کسانو پرته، هغه بله هیڅ لښکر نۀ لري. دغه لاملونه دي چي دوی د سرکار وَیل نۀ شي منلای، او ریښتیا هم دغسي وه، دوی د سرکار هیڅ وَیل نۀ منل.

د ۱۹۳۶ په ړومبۍ اونۍ کې فقير ايپي شکتوی، شام او کاري ووم ته ولاړ. هغهٔ ملا فضلدين، دين فقير او نورو کسانو ته بلنه ورکړه او له رزمک سره نيژدې درګۍ ته وخوځېدلۀ. کله چې د هغهٔ خپل ټبر، زرينای توريخېلو وَاورېدل چې هغه کازمې ته راځي، نو يې پرېکړه وکوله دغه خو لوی شرم دی چې د هغوی خپل سړی کلی په کلی ګرځي. پرېکړه يې وکوله چې دوۀ اوښان ورولَيږي چې د دۀ ټول سامان خپل کلي خيسورۀ ته راوړي.

زارينای توريخېلو چې څه وکول، په دغه اړوند جنرل کولريج ليکلي دي: هغه دلته تر ډېرو تم نۀ شۀ، مي ۱۱، ۱۹۳۶ د زارينای توريخېلو په بلنه هغهٔ بيچې بشکۍ ته ولاړ چې په کوز خيسورۀ سيند باندې ده، هلته يې يو کور او مزدک جوړ کړل او د ستونزو په جوړولو په پوره توګه لګيا شۀ. خپل ورور، شېرزمان، يې تيار کۀ چې د سرکار نوکري پرېږدي، او له هغه ورسته يې شی مټ شۀ. په خيسورۀ کې په زرينای کلي کې، ټولو به دۀ ته کتل. له هغه لري پاته کېدل خو پرېږده، بلکې له وزيرستان، افغانستان او بندوبستي سيمو به ليکه ليکه اولسونه هغهٔ ته راروان ول.

اوس نو سرکار د توريخېلو ملکانو ته وَويل چې دوی دي هغهٔ له خپلې سيمې وَباسي، کني که دوی دغه کار وَ نۀ کې نو له سختو سزاګانو سره به مخامخ شي. د توريخېلو د ملکانو ځواب چټک او څرګند ۀ: (ا) موږ به فقير ايپي له خپلې سيمو وَ نۀ باسو، (ب) موږ په سرکاري ځواکونو باندې د فقير ايپي د لښکر د تاړاکونو پړه هم نۀ منو. دوی سرکاره دغه هم وغوښتل چې د درو مياشتو لپاره دې خيسورۀ ته هيڅ پوځي لېږد را لېږد نۀ کوي چې له ستونزو خوندي پاته شي.

لکه وړاندې چې وَويل شول، له وزيرستانه او جنوبي افغانسانه تر جلال اباده پورې، اولسونه په پرلَپسې توګه فقيرايپي ته راروان ول. هغه د ټل غوندې ياغي ۀ او په پرلَپسې توګه به يې په غونډو کې ويل:

(أ) اسلام بي بي دې را ايله شي او خپل روا مېړه سيد علي نور شاه ته دې ورکړ شي.
(ب) په لاهور کې شهيدګنج مزدک دې بېرته مسلمانانو ته ورکړ شي.

د سرکار د سختو غوښتنو پای دغه شۀ چې حالت په چاودېدلو شۀ. فقير ايپي د سرکار په چپه ويناوې کولې او وَيل به يې چې جهاد يو روا کار دی تر څو چې يې غوښتنې نۀ وي منل شوې. سرکار هغهٔ يو غل، داړه مار او ياغي وبللۀ. اوس نو بس د وخت خبره وه چې کله به نيښته کيږي. تر نومبر ۲۵، ۱۹۳۶ وړاندې پرته له وړو شخو او سختې پروپيګنډې بل هيڅ نۀ ول شوي. د مې له مياشتې راهيسې د فقير ايپي لښکر د تۀرې (ګوريلا جنګ) په زوزنه لګيا ۀ؛ لکه د جنت مير خان توريخېل د لښکر لپاره د خوراک راوړلو د مشر په توګه ګومارل، يا دغه چې هر څوک به له خپله کوره د لسو ورځو څوَرې (خوراک) راوړي، او د هغو پوهانو ګومارل چې په تۀرې کې ښه روزل شوي ول.

يو څو ورځې وروسته تر ۲۵ نومبر ۱۹۳۶ وړاندې، د وزيرستان سياسي استازي، ښاغلي کريکټن، له خپل مرستيا ښاغلي ار. اين. بيټلي سره د وزيرستان په هلکه سلا وکوله. له ږغېدا وروسته دوی له مرستيا سياسي افسر، محمد نوازخان، څخه وغوښتل چې دوی ته د فقير ايپي د لښکر، هغه خلک چې له دۀ سره تړاو لري، او د وزيرستان اړوند نورو پېښنو په هکله يو بشپړه راپور ورکي . يو څو ورځې پسته محمدنوازخان راپور تيار کۀ:

(أ) دا ګړی له فقير ايپي سره هيڅ لښکر نشته

(ب) یوازې فقیرایپي دی او یو څو شیخان دي ورسره
(ت) زموږ لښکر بې له کومې ستونزې هلته تلای شي او هغه نیولای شي او دلته یې راوستلای شي.

د محمدنوازخان له خځونکي ټپال (راپور) وروسته سیاسي استازي ریزیډنټ کمیشنر ته د وزیرستان د چارو او فقیرایپي په هکله ته مالومات ورکړل. له دغه وروسته، ریزیډنټ کمیشنر پریکړه وکوله چي په خیسورۀ یرغل وکي.

ځپرکی – ۴
د خیسورۀ لومړی جګړه
۲۵ – ۲۷ نومبر ۱۹۳۶
د انګریزي پوځ ماتیې او برم بایلنه

کله جي سرکار په هغو ټولو هڅو کي ناکامه شۀ چي په توریخېل وزیرو یې وَ مني چي فقیر ایپي له خپلې سیمې وباسي او لیا یې له هغو کړۀ څخه وَ دروي چي هغه به کول، نو یې خیسورۀ ناوې (وادي) ته د دوۀ پوځي ټولیو د وَرلېږلو پریکړه وکړه چي دغه لاندینی دوه موخې ترلاسه کي:

(أ) چي فقیر ایپي وَ نیسي لکه د شمالي وزیرستان د پولیتیکل په راپور کي چي ویل شوي ول، او کمپ ته یې راوړي او لیا یې له خیسورۀ ناوې څخه وَ باسي.
(ب) چي خلکو ته ورو وَ ښیي چي سرکار څومره زورور دی او څومره پوځي ځواک لري.

دغه ټولی یې رزمک او ټوچي ټولی بللي. رزمک ټولی به له ډامډېل څخه پیل کولۀ او ټوچي به له میرالي. دواړه ټولی به په بیچي کشکی سره یوځای کېدلې، یوه شپه به هلته پاته کېدلې او په سبا به بېرته د پیل ځایونو ډامډېل او میرالي ته تللې. د ډامډېل او بیچي کشکی تر منځ واټن ۱۲ میله دی او له میرالي څخه نیژدې پینځلس میله دی. د سیاسي استازي د راپور هکله ډګرمن کنډون وَ لیکل: سرکار د لږ خنډ اسره لرله خو دغه تشه یوه هیله شوه، په دغه هکله به وړاندي هم وَ ږغیږو.یوازې دغه نه چي دواړه ټولی له سخت ټکر سره مخامخ سوې، په ټوچي ټولی باندي بریدونه ډېر بریالي ول، په تېره بیا د پرګنو په اندچي ډېره زیاته درسته یې نیولې وه، له همدغې ورځي راهیسي د فقیر ایپي نوم د یوه سرکار دوښمن په توګه وَ ځلېدلۀ.

رزمک ټولی چي ډامډېله راروانه شوه مشري یې ډګرمن ایس مارشل سي بي، ډي ایس او، اوبي اي کوله. په هغه کي لومړی کنډک او ۱/۹ ګورکا رایفل هم ول چي یوه انګریزي سپکه ټوپخانه او دوه هندي غرنی ټوپخانې ورسرې ملې وې. ټوچي ټولی کي دوه هندي پلي کنډکونه ول او یوه د پروبین هاوس د پوځونو د ماشینګني ډلګی وه. ورسره دوه غرنی سپرې او د ټوچي سکاوټ اتلس پلي پلټنې ملې وې.

د رزمک ټولۍ د خیسورۀ سیند غاړه واخیستله. د دغه سیند په نس کې ډېرې کنډې کپرې وې نو ځکه تګ ډېر ګران ؤ پکښې. په دغه کوچني سیند باندي پوربوټل او راپوریوټل ډېر اړین ؤ. په دواړې خواؤ یې وړې وړې غونډۍ وې چې په غنو او بوټو پټې وې چې په زرپېزۍ باندې یو تنګی ورځخه جوړ شوی ؤ؛ دغه ځای نو بیچې کشکی ته په نیمه لاره کښې پروت ؤ. د سیند نس په دغه تنګي کښې یوازه پنځوس ګزه ارت دی.

د ټوچي ټولۍ لاره تر ډېره ځایه په خورا اسانه سیمه کښې وه، یوازې په د کاتیره سیند او غونډېه تیږه لګډ تر منځ دغه لاره په غرنۍ سیمه تیریږي. دغه لاره په هسنخېل، ایمرکي کلا، کاتیره سیند او جلېر لګډ باندي تیریږي.

فقیر ایپي هم خوشی نۀ ؤ ناست. هغه ته د سرکار د تابیا او په دغو لارو د پوځې رسالو د خوځښت پته وه. د اي. ډبلیو. جنرال ایلیټ له خولې: «ټوچي ټولۍ ته تېر ماښام خبر راورسېدلۀ چې جوړ به یې د پرمختک مخنیوی یې وشي، خو دوی ته وَ ویل شول چې د بریدونو تر پیل ښه وړاندي باید غرنۍ سیمې ته ځان وَ رسوي.

یو خاصَدار سوبیدا او توریخېل ملکانو چې له ټولۍ سره مله ول سکاوټ ته وَ ویل د غونډېو لمنې ګڼ شمېر توریخېلو نیولي دي.

فقیر ایپي پوهیدلۀ چې کله او څنګه له انګریزي پوځ او د هغه له شکومو سره جګړه وشي. لجاریانو (قبایلو) خو په پیدایشي توګه د درستې په چلولو ډېر ښه پوهېدل. هغوی ته له وړوکوالي د خپلو مشرانو لخوا چل ورښودل کیږي. فقیر ایپي هغوی په راوني توګه ډېر ښه تیار کړل د جګړې لپاره. نوځکه یې په دوښمن – پرنګیانو او د هغو شکومي - لاسبر ؤ. فقیر ایپي لښکر ته وَ ویل، که په جهاد، ننګ، مځکي او مال په ساتنه باندي ګروهه لرئ، نو تاسي به د کافرانو له ګولیو خوندي یئ. سي ایچ ټرینچ په دغه اړوند لیکي:
« هغه له مومنانو سره ژمنه وکوله چې له ګولیو او بمونو به خوندي وي، او که څوک وَ ویشتل شي نو ښکاره خبره ده چې ګروهه یې کمزورې ده»
رزمک ټولۍ سهار ۸ بجې رهي شۀ. لومړی د یوې ګنټي لپاره شاهي سرحدي لوا د مخګښې ډلې او مورچلونو لپاره ځواکونه ورکړل؛ د ټوچي سکاوټ شپږ پلټني له ټوپکو سره په څنډو رواني وې. کله چې زرپېزۍ تنګي ته راوَ رسېدل نو ساتونکو مخکښي په خپل لاس کښې واخیستله. په دغه ځای کښې لومړۍ ډزه ولګېدله، اوس نو جوته شوه چې په ارامه باندي برې تر لاسه کول هسې یو خوب ؤ. له دغه را وروسته د تیاره ماښامه د مخ، شا او څنګونو لخوا تاړاکې ډزونه روان ول.

د څنګلورو خزو (مورچو) بیان جون پریډرګاسټ، چې پاس په غونډۍ ټولۍ د کیني خوا یو افسر ؤ، دغسي کړی دی:
« د سکاوټ د ملاتیر، مخکښه ډله، چې ترشا راروانې لیوا ته یې په ناوه کښې لاره پاکوله، درنه مرګ ژوبله ولیدله. ما د میانه ټوپکو ژور ږغ او د خپلچلانده (اتومېټک) توپکو تېز غږونه اورېدلای شول او کله کله به پکښې زموږ د توپ غوړمب شۀ. یوه ښه مېله جوړه وه. چې ورځ په تېرودو شوه نو ږغ هم په کمېدو شۀ. زما مخامخ افسر ټوله ورځ له ترهونوکو ډزونو سره مخامخ ؤ. هغه یوه اوږده ورځ وه او لمر په مخ په لوړېدو ؤ. پرلپسې ګرمي زیاتېدله او دومره شوه چې هګۍ دي په کاني باندي پخولای شوه، د تندې زما په بدن کښې په

ځرګندېد شوې. ما به ډېر په سپما خپلې اوبه غوړپولې، خو هغه هم دومره تودې شوې وې لکه چای او نېغې به خولې شوې. »

«موږ په ناوه کښې ليوا ته په پيل کښې ښه لاس ورکړ، خو کله چې هغې په پای کښې زموږ ساتنه پرېښودله او پخپله يې د ځان لپاره خزې وَ وهلې نو يې لاره ډېره اوږده شوه چې د ميرالې ليوا ته ځان وَ رسوې کومه چې له جنوبه راورانه وه. دغه ليوا چې په سمه کښې روانه وه زموږ د سپورو لخوا بررګه کېدله. دغه ليواګانې تر تيارې مخکښې د خوندې شپول په جوړولو کښې ناکامه شوې او ګڼې خزې دشپې خوشې پاته شوې. کله چې به جنګ نۀ ؤ نو لرې خزې جوړول او بيا ليوا لرې او ګړندې ګرځېدل يو بد خوی ؤ. ايلجاريانو وَ کولای شول چې په دغسې ځينو مورچو باندې ورشي او کله کله خو به يې ډېره بده ورځ جوړه کړه. »

«ماځيګر د سړک خواته په دوسلې کې خپلې کلا په شاکېدلو کې بريالې شوو. مخامخ ځواک اړ ؤ چې تر ناوې پورېوځي او زموږ خواته راشي چې سړک ته يې لاره وشي او موږ به هغه په ګړنديو ډزونو خوندې ساتله. هغه بيخې په موږ پسې وه. بيا موږ د دوسشله په سړک چې پېچومی يې لرلؤ لوږ شوو. دغه د روژې د مياشتې يوه تېکنده توده ورځ وه او په سکاوټس باندې د ورځې د ابو چينل حرام ول. دوی به خامخا د تندې سختې ګاللې وې. دوی ډېر ستومانه شوې ول او په متکې يې زموږ هغه زخميان چې سخت ګوزارونه يې خوړلې ول په تزکزو کې اخيستلای شول.»

د ټوچې د لښکر ورځ نوره هم بده وه، د ليوا ټول کسان کاواکه شوې ول ، ځکه چې ۳/۷ راجپوت کنډک نوی رارسېدلی ؤ. لکه وړاندې چې وَ ويل شول توريخېل ملکانو او رای بانټلې، مرستيال سياسې استازې، له هغه خبردارې سره چې ستونزه خو به وې ځکه چې پرګنو هلته سنګرونه وهل، بريدمن هيڅ د دوی خبره وا نۀ ورېدله. د ټوچې سکاوټس ښاغلې واينرايټ وې. ايل. ايم چې جګړه يې په سترګو ليدلې وه، وَ ويل؛ « ما د مخکينيو کتارونو په ښی زاويه له يوه ملا لرې ددرې څلور سنګرونه وَ ليدل . له دغو سنګرونو په راجپوتانو باندې ډزونه کېدل، هغوی ډېر زړور ول خو ډېر نابلده ول نوځکه کوټې ورباندې جوړې شوې، د دوی د دوؤ مخکينيو ټوليو ټول انګريزې افسران وَوژل شول. »

د سيک رسالې سپاره ډله ډله ويشتل کېدل، خو تر ويشتلو وړاندې هغو ته د فقير ايپې يو ليک ورکړ شؤ، چې پکښې ليکلې يې ول: « اې، د نيمې وچې اوسېدونکو! جګې جګې، بېرته کور ستانه شئ! جګې له موږ مه جنګيږئ!. موږ له تاسې سره هيڅ نشته او نۀ له تاسې سره د جنګ کوم نيامت لرو. انګرېزان راپرېږدئ چې راسره وَ جنګيږې. پرې يې ږدئ چې رامخته شې. » له لوستلو وروسته، موږ ته وَ ويل شول چې سيک اوسرانو هغه هيسته واچولؤ، او ويل يې: « موږ د فقير ايپې نوکران نۀ يو؛ موږ د هند د پرنګې سرکار نوکران يو.»

رزمک ځواک چې په ۸:۳۰ بجو يې پيل کړی ؤ او يوه ګنته وروسته په زرپېزی کښې جګړه لګېدله وه، د شپې ۲۱:۳۰ بجې بيچې کشکی ته راوَرسېدل. انګرېز پوځ له دغه سختې ماتې وروسته څه زدکړه وَ کوله، راځئ چې وَ ګورو چې جنرال کولريج، چې د جنګ يې ليدلی ؤ، په خپل بېخې پټ ټپال کښې څه وايې: «د پای په بدرګې او هغو پوځيانو چې پرشاتګ يې کولؤ ډوله ورځ له زبردستو ډزونو سره مخامخ ول، او د پرشاتګ په وخت کې دوښمن له نيژدې ورپسې ؤ. شالورې بدرګه ۱۷:۳۰ شيخ محمد زيارت ته وَ رسېدله او په ۱۸:۳۰ بجې له هغه ځايه درې ميله لرې په ډاکی کلې کښې وه. اوس نو بېخې تياره وه او سپوږمی په اوريځو کښې پټه شوه. د هغو پوځونو را ايستل ډېر ګران کار ؤ چې لا اوس هم په خزو کښې پراته ول؛ خو

د ځراغ، ړغ یا شیپلکي په کومک مو ټول پوځیان را وَ ایستل، که څه هم هر ځل چي ځراغ به وَ ځلېدلۀ نو خامخا به یو ډز وربانديِ وَ شۀ.

که څه هم ټوچي کتار ته تېر ماښام ټپال ورکړ شوی ؤ چي پرمختګ به يې له خنډ سره مخامخ شي، بیا هم سهار په ۷:۰۰ بجې له میرالي څخه روان شۀ. کومندان ته وَ ویل شول چي فقیر ایپي خپلو کسانو ته ویلي دي چي ترهغو برید وربانديِ وَ نۀ کي ترڅو چي جولر لګډ تر نۀ وي پوري وتلی. بیچي کیشکۍ ته د دوی لاره په موساکۍ هسنخېل او ایمرکۍ کلا تېرېدله. په مخکینۍ بدرګه کښي پروبین هارس، یوه ډلګۍ ۱/۱۷ ډوګره شالورې بدرګه وه، ۳/۷ راجپوت يې ببخي د ملا تیر ؤ. د ټوچي سکاوټس په ښۍ ډډه څلور توپچي پلټنې او په کینه ډډۀ يې دوه رسالې وې.

د دغه لپاره چي ړومبی لېږد کچرې، اوښان او اسونه تېر شيؤ، کتار له ۸:۳۰ تر ۹:۳۰ بجو لنډه دمه وَ کوله. يمه ګنټه وروسته په ۱۰:۰۰بجې د پروباین هارس په سرتېرو، چي کومندان هسي د سیمې د کتلو لپاره لیږلي ول، له نیژدې ۴۰ ګزه ډزړونه وشول . سرې او اسونه يې تاواني شول. ډېر ژر ورپسې له دواړو خواوؤ له غونډیو درانده او کره ډزونه پیل شول چي پوځیان يې اړایستل چي کومک وَ غواړي. هوايي ځواک يې کومک ته راوَ رسېدلۀ او د غازیانو په سنګرونو يې بمونه واچول، او له پوځیانو سره لویه مرسته وَ کوله. غازیانو یوڅه تاوان وَ لیدلۀ. له دغه وروسته نو جګړه په زور او شور پیل شوله. په ۱۲:۰۰ جګړن تیندل او تورن بوید وَ وژل شول. نو هم ډېر پوځیان وَوژل شول او زخمیان شول. 3/7 راجپوت په ټپه وردېدل او نور هیڅ مه مخ تلای نۀ شول. خو بیا هم په سخته جنګ هغوی ۳۵:۱۴ بجې جالر لګډ ته راوَ رسېدل. د غازیانو لخوا سخت مخنیوی کېدلۀ. راجپوت ډلګۍ نور زیانونه هم ولیدل او ټول افسران يې وَ وژل شول. خو ډلګۍ په مخ خوځېدله، خو کله چي يې تر کاتیره سیند پورېوتل نو تر سختو ډزونو لاندي راغله. خو بیا هم په مخ خوځېدله. په ۱۷:۴۵ بجې د جالر لګډ شمالي غاړې ته ورسېدله.. ټول ژوندي سرتیري، افسران، اربکیان او څاروي هلته سره غونډ شول او بیا په ۱۹:۳۰ بجې په مخ روان شول.

اسمان شین ؤ او ښه سپینه سپوږمۍ وه. خو دغه د کومندان خوښه نۀ وه، ځکه چي د ده د ځواک ټول سړي او څاروي له ورایه ځرګند ول او لښکر په اسانۍ په نخښه کولای شول. سره له دغه بیا هم د لیوا کومندان په تیت او پرک توګه ځواک ته د روانېدلو کومنده ورکړه.

د سرکار یو باوري ټپال وايي:
«کله چي ځواک تر جالر لګډ تېر شۀنو له شۍ خوا برید وربانديِ وَ شۀ او ورسره له شا لورې هم ډېر له نیژدې ډزونه وربانديِ وَ شول. د لېږد برخې ته تاوان وَ رسېدلۀ، د رسالې اسونه او کچرې سره ګډې وډې شوې او د کتار له ړومبۍ برخې ببخي بېل شول.»

دواړه کتارونه سره پرې شول. د سخت جنګ سره سره، سخت باداو باران يې یو بل سوب ؤ. د لیوا کومندان یو ځل بیا هڅه وَ کوله. هغه په هر نرخ بیچې بشکۍ ته رسېدل غوښتل نو ځکه يې نیمه شپه ۲۰:۳۰ بجې بیا هم په خوارۀ وارۀ تګ روان پاته شۀ. «ډېر ژر مخکینۍ بدرګه ببخي له نیژدې تر ډزونو لاندي راغله او اربکیان راپه شا شول. د ځواک له منځه هم ځینه کسان وَ ویشتل شول او څاروي وَ ترهېدل، او په کتار راګډ شول. ډېره زیاته ګډوډي وه.» لکه واینرایټ چي وايي ، ډګرمن تر هغو هڅه کوله تر څو چي يې په دؤوم ځل خپل اس و ترهېدلۀ او ترې ولاړلۀ. دلته هغه هم پوه شۀ چي نور نو د وړاندي تګ هیڅ اسره نشته. هغه پرېکړه وَ

کوله چي په هغه ځای کښي شپه وَ کوي چرته چي هغوی ول؛ نيژدې نيم ميل له جالر لګډ څخه.

په دغه بله ورځ، ۲۶ نومبر، يې کتار بې د رزمک کتار له کومکه په مخ وَ نهٔ شؤ خوځېدلای. ډګرمن ځينه کسان په هغو اسونو ، کارتوسو او نور څيزونو پسې وَ لېږل چي په ټېلماټېل او نورو ځايونو کښي ورک شوي ول، خو هيڅ هم په لاس ور نهٔ غلل.

له ډېر زيات تاوانه وروسته، په ځانګي توګه د توپکونو، کارتوسو، څاورويو او خوړو تاوان، په ۲۷ نومبر کتار د ميرالي په لور د خوځېدلو تابيا وَ کوله. تر ډزونو وېرې او زغلونو لاندي ۱۸:۳۰ بجي ميرالي ته راوَ رسېدل. واينرايټ چي هلته ؤ، واي: « ما يوه په زړهٔپوري پېښه وليدله. کله چي دؤومه جوپه راوَ رسېدله نو ډېرې چيغې وشوې، او يو سړی وَ رغښتلؤ او بېخي تسيا شؤ. دوهٔ تزکره وړونکی هغه ته لکه ګولی ورغلل. چي راپورته يې کؤ، په پښنو يې وَ درولؤ نو پته وَ لګېدله چي هغه ويشتل شوی نهٔ ؤ هسي له ډاره يې غړي بنوی شوي ول. »

د درو ورځو په جګړه کښي د زيان شمېرې ښېلا ښېلي دي. سي سي ټرينچ وايي: « په درو ورځو کښي، د سکاوټس لسو پلټنو او د پوځ دوؤ توپچي شپږويشت کسان وَ وژل شول. او د پوځ دوؤ ليواؤ يو سل اوه کسان وَ وژل شول».

وژل شوي:

انګريزي افسران ۲؛ جګړن جې. بي. پي. سيکومبې رايف؛ جګړن جې. ډبليو. بي ټينډلر، ۳/۷ راجپوت ار؛

بی او ار:	يو
هندي او ار	۱۳
چپړاسيان	يو
ټوچي سکاوټس (اربکيان)	۷

ټپيان:

انګريز افسران: ۴؛ تورن ايف. ايل. بويډ ۳/۷ راجپوت ار؛ تورن ار ار فيليف ۳/۷ راجپوت ار؛ بريدمن ډبليو. جي. فليچر درېيمه سپکه بيټرۍ، تورن جې. ار. ايچ. پيکاک ۶/۱۳ ايف ايف. رايفل.

بي او ار	۱۳
د وايسراې د کميشنر افسران	۳
هندي او ار	۷۱
ټوچي اربکيان	۱۶

د غازيانو د سر زيان ۴۱ ؤ او ۳۲ کاري ټپيان شوي ول. د خيسورهٔ په لومړۍ جګړې پوري ډګرمن ډبليو. اي. ايچ کونډن، او. بي. اي. ليکي: «دغه جګړه په پوله باندي زموږ د ځواکونو لپاره يوه سخته ناکامي وه، او لکه ښخوا چي وَ ويل شول له فقيرايپي يې يو مخکښ جوړ کؤ او د ډېرو کلونو لپاره يې په وزيريستان کښي د ستوزو جوړولو جوګه کؤ.»

۵ – څپرکی

نومبر ۲۸، د انګرېزي پوځ د برم په ځای کولو لپاره د خیسورۀ دؤومه جګړه، یو بې ګټې کار

د انګرېزي پوځ له ناکاره ماتې وروسته، په بنو، دېره اسمایل خان او نورو بندوبستي سیمو کښې له ناورینه د بچ کېدلو لپاره سرکار ته پکار وه چې ډېر ژر یې یو څه کړي وای. له ماتې وروسته د سخت هڅو د کولو درې موخې وې:

۱ د بندوبستي سیمو اوسېدونکو ته باور ورکول چې دوی به خوندي او ساتلي وي.
۲ توریخېل او نورو ټبرنو ته سزا ورکول چې په جګړه کښې یې برخه اخیستې وه.
۳ له خیسورۀ څخه د فقیر ایپي ایستل.

د خیسورۀ دؤومه جګړه په دوؤ پړاونو کښې پیل شوله. جنرال سر جان کولریج د تابیا شوې جګړې واک په لاس کښې واخیستلؤ. ځینه د قربانۍ وزې یې کور ته وَ لېږلې. یو له هغو کسانو چې هرومرو ګوښه کړ شول، محمد نواز خان ؤ. په هغه تؤر ؤ چې سرکار ته یې د حاجي صاحب د غازیانو د ځواک ناکره ټپالونه ورکړي ول.

د شمالي پوځ مشر جنرال کولریج ته یې سیاسي او پوځي دواړه واکونه ورکړل. په شمالي او جنوبي وزیریستان کښې مېشتو انګریزي پوځ او اربکیانو سربېره یې هغه ته د ۲ راولپنډۍ ډویژن وړو ټانکونو یوه ټولۍ او دوه غرنۍ بیټرۍ هم ورکړې.

جنرال کولریج یوه تګلاره جوړه کړه چې دوه پړاوه یې لرل: (ا) یو سړک له میرالي تر خیسورۀ او بل له میرالي تر ټوچي کمپ پوري جوړول. (ب) د خیسورۀ او شاوخوا سیمو د اؤسېدونکو د ټولو بازارونو کورونو او نورو څیزونو ورانول. د دغه پړاو موخه د کوز خیسورۀ له ناوې څخه د غازیانو ایستل ول.

د تګلارې لومړی پړاو

په میرالي – خیسورۀ سړک باندي په ۳۰ نومبر ۱۹۳۷ کار پیل شؤ. په ۲۱ دسمبر سړک خیسورۀ سیند ته رسېدلی ؤ. میرالي – ټوچي کمپ سړک هم ماشیني لېږد ته برابر ؤ. جنرال کولریج توریخېل وزیرو ته د سزا ورکولو هوډ کړی ؤ. د خیسورۀ ناوې او شاوخوا اسېدونکي دوښمنان وَ بلل شول. شاهي هوایي ځواک ته وَ ویل شول چې په مځکه باندي هر خوځېدونکی بمباري کي. شاهي هوایي ځواک پاڼې وَ شیندلې چې د راتلونکي هوایي برید خبرداری ؤ پکښې. د خیسورۀ خلکو خپل ماشومان او ښځې خوندي ځایونو ته یووړل.

کله چې هوایي بریدونه کېدل نو غازیانو په سرکاري ځواکونو بریدونه نۀ کول، خو د هغې لارې پولونه یې ورانول چې خیسورۀ ته تللې وه.

دا چې لښکر هیڅ جګړه نۀ کوله نو انګریزي پوځ چورت وَ وهلؤ چې فقیرایپي د زورَور پوځ له ډاره له جګړې لاس اخیستی دي. خو بیاهم، شاهي هوایي ځواک په کلیو باندي بمباري روانه وساتله او پوځ ښارونه سوزول او د حاجي صاحب د نامتو ملګرو برجونه او کورونه یې ورانول.

خو دغه چورت چې په خلک کي د حاجي صاحب مینه په کمېدلو ده سمه نه وه. د خیسورۀ له لومړۍ جګړې راهیسي په سلګونو وګړي د غازیانو په لښکر ګډېدل. د دغو نویو غازیانو

ډېرى امدزي وزير ول. ځدراڼ، تني، توريخېل او مسود هم په لښکر ګډېدل. پوځي ټپالونه وايي چې په دوى کې په درو کې د يوې برخې هيڅ درسته نهٔ لرله. دوى هيله لرله چې په راتلونکي جګړه کې به له برتانوي پوځ څخه وسله يوسي. خو دوى ته انتظار په کار ؤ. دوي چورت وهلؤ چې بله جګړه به ډېر ژر وي، خو حاجي صاحب نهٔ پرېښودل چې بې له سمې تابيا په برتانوي پوځونو بريد وَ کوي. تر ۱۴ دسمبر پوري هغه د وزيريستان، افغانستان او بندوبستي سيمو له وګړو غوښتل چې د هند د پرنګي سرکار په چپه سره يو شي او درسته واخلي. هغه دوى ته وَ ويل چې روژې او اختر وروسته سره غونډ شي. سرکاري ټپالونه وايي چې ملا فضل الدين يې غوښتنه وَ نهٔ منله، او ډېرو ملايانو د اختر په دستورو کي له پرګنو وغوښتل چې له هغه څخه دي لرې اوسي. خو بيا هم هغه ډېر درناوى او ملاتړ لرلؤ ځکه چې هغه په خپلو موخو باندي ښېخي کلک ولاړ ؤ.

په دغه وخت کي سرکار يوه ډله توريخېل ملکان حاجي صاحب ته ور وَ لېږل چې له سرکار سره د جوړ جاړي په ګټو يې پوه کي. د حاجي صاحب خپلې پښې، زاريني توريخېلو، د هند له پرنګي سرکار سره هر ډول تماس څخه نټه (انکار) وَ کؤ. ټپالونه وايي چې حاجي صاحب ملکانو ته دغه لاندي غبرګون وَ ويلؤ:

«فقير ملکانو ته وَ ويل چې دوى له سرکار سره په هر ډول تړون کولو کي ازاد دي، خو دى به تر هغو دغسي وَ نهٔ کي ترڅو چي سرکار په ديني چارو کي د نهٔ لاسوهلو ژمنه لاسليک کړې نهٔ وي.»

په ۲۱ او ۲۲ دسمبر برتانوي پوځ د کورونو او برجونو په نړولو اخته وه، او ورسره يې فقير ايپي لټولو. هغوى دى هرچېري ولټولؤ خو وَ يې نهٔ موندلؤ. يو ټپال وايي چې يو ځل هغه يوه ځايه ايله اوس وتلى ؤ چې برتانوي پوځ ورته راغلؤ. لا اوس هم له هغه کوره لوګى ختلؤ خو پخپله د هغه هيڅ پته نهٔ وه.

د جنرال کولريج دغه انګېرنه چې حاجي صاحب اغېز بايلي، سمه نهٔ وه. حاجي صاحب همځ کله له خپلي موخي لاس اخيستى نهٔ ؤ. د هغه د غازيانو لښکر خوشي ناست نهٔ ؤ. هغوى د پوځ خوځښت څارلؤ او انجام يې په پوځ باندي د بريد کولو لپاره د ډاکى کلي په سوهېل کښې يو ځاى تر ټولو غوره وَ بللؤ. په ۲۲ دسمبر غازيانو په ۲/۲ پنجاب رجمېنټ باندي تاړاک وَ کؤ. درندو او کره ډزونو پوځ خورا پرېشانه کؤ. د هېشتيا وړ ده چې د ليوا کومندان لا پخوا ويلي ول چي په دغه ځاى کښي يې پوځ له مخنيوي سره مخامخ کېدلاى شي، خو بيا يې هم کوم ځانګړې تيارى نهٔ ؤ نيولى. خو اوس د هغه لپاره ډېره ناوخته وه. سرتېرو په هغه د ښېړنې مرستي ږغ وَ کولؤ او د نور پوځ غوښتنه يې ورڅخه وَ کوله، ځکه چي نيژدې سل غازيان وربانديي ورروان ول. هغو په شاکېدلاى هم نهٔ شول. خو اوس د ۲/۲ پنجاب رجمېنټ د جګړن ويليم او سرتېرو لپاره ډېر ځنډ شوى ؤ. ترڅو چي نور پوځ رارسېدلؤ دوى ټول وَ وژل شول.

د پاته ۲/۲ پنجاب رجمېنټ بچ کولو لپاره، کومندان ۲/۱۱ سيک رجمېنټ او دوه بيټرۍ ور وَ لېږلي له هوايي ځواک يې هم مرسته وَ غوښتله. هوايي ځواک له ۱۴:۱۵ تر ۱۷:۳۵ پرلپسې د غازيانو سنګرونه ويشتل. خوله هوايي او ځمکنيو بريدونو سره بيا هم برتانوي پوځ بريالى نهٔ شؤ چي د جګړن ويليم او نورو سرتېرو مړي راوَ باسي چي په ۱۶:۴۰ بجې په جګړې کښي وژل شوي ول.

بيچي کشکې ته د رسېدلو د پخوانيو هڅو ناکامي لا اوس هم د ناتار دکومندان په ياد کښي تازه وه نو يې د خيسورهٔ کمپ ته د بېرته ګرځېدلو په ځاى په بيچي کشکې کي د وانده کېدلو پرېکړه

وَ کوله، ځکه چي هلته د ورځې رسېدل څو ګنټې غوښتلې. په بله وينا، هغه د تېر په څېر يو ځل بيا د ۲۵ نومبر د بودګانو او انسانانو ټېلماتې نهٔ غوښتلۀ .

په ۲۲ دسمبر په رزمک ليوا باندي هم د زرپېزۍ په ختيځ کي په غونډيو کي بريد وَ شو کله چي هغه ډمډيل ته په لاره ؤ. مګر هوايي ځواک د غازيانو سنګرونه وَ ويشتل او توپخاني او ماشينګنو يې ساتنه کوله نو ځکه د ډمډېل په لوري يې پرمختګ وَ کړ. غازيانو ته ډېر تاوانونونه ور واوښتل نو ځکه نور په پوځ پسې نهٔ ولاړل.

له زرپېزۍ وروسته ليوا د نورو بريدونو هليه کوله نو ځکه يې له ټوچي سکاوټس او هوايي ځواک څخه مرسته وَ غوښتله. د غديو له وېرې کومندان غوښتل چي ژرترژره تر ناوې پورېوځي. هوايي ځواک پرلپسې ليوا تر نېمرې (ګوَر) لاندي نيولی وه چي ډامډېل ته يې وَ رسوي. ماسپښين هوايي ځواک د غازيانو دوه ډلې تر بريد لاندي وَ نيولې. دغه بېګټې غدۍ هغه وخت انجام ته وَ رسېدلۀ کله چي په ۱۷:۴۵ ليوا ډامډېل ته وَ رسېدله. په ۲۲ دسمبر د سر تاوان په لانديني ډول ؤ:

وژل شوي:

د ۲/۲ پنجاب رجمېنټ پرنګی افسر جګړن ويليم

نور سرتيري:	۴۱
غازيان:	۲۱

ټپيان:

برتانوي افسر:	۱
انګرېزي سرتيري:	۳
هندي سرتيري:	۹
غازيان (کاري ټپيان):	۲۱

په ۲۲ دسمبر د شپې زارېنۍ توريخېلو د بيچي کشکۍ په اډې بريد وَ کړ. په غبرګون کي پوځ په ۲۳ دسمبر يو څو کورونه او برجونه وران کړل.

پوځ درې ورځې دوه (يو ګهيځ او بل ماځيګر) د ځارنې الوتنې کولې چي په سيمه کښي نااشنا تګ راتګ وَ ځاري، په تېره په مداخېلو او مسودو کښي.

د تګلارې دؤوم پړاو

دؤوم پړام له کوز خيسورۀ څخه د غازيانو په ايستلو پيل شؤ. د دغې موخې لپاره جنرال کولريج يوه سراسري تګلاره جوړه کړه. هغه د پوځ کومندانانو ته وَ ويل چي د توريخېلو تر ارامولو وروسته دي رزمک ليوا ببرته رزمک ته وَ ګرځي او د بنو هغه دي ميرالي جالر ته ولاړه شي. بل وړانديز يې دغه ؤ: له بنو څخه د خيسورۀ توی په غاړه د سين تنګي، نرمه خېل، خاسه دار په لاره تر درې غونډيو پوره ۸ ميله نوی سړک جوړول. په ۲۳ دسمبر په نوي سړک باندي کار پيل شؤ.

کله چي جنرال کولريج ته څرګنده شوه چي حاجي صاحب ميرزا علي خان تر دۀ ځالاک او ښه جنګپوه دی نو يې د غازيانو د ماتي او تباهي خوبونه پرېښودل. په سر کښي يې چورت وهلۀ چي غازيان وَ هڅوي چي بنو ته نيژدې سمې ته راکښي باسي چي د ټانکونو او زغره والو

موټرونو لپاره ډېره ښه وه، هلته یې راګیر کي او د تل لپاره یې کار ور وَ کوي؛ او هند د انګرېزي سرکار د یوۀ دوښمن ته د ماتې ورکولو نوم وَ ګټي. خو دغسي وَ نۀ شول. د میرزاعلي خان غازیانو ته د ماتې ورکولۀ په ځای هغه د خپلو وژل شویو افسرانو د مړیو د را ایستلو جوګه هم نه ؤ. هغه د توریخېلو په سیمه کښې پانې وَ شیندلې، چي هغوی ته یې پکښې په ۲۹ دسمبر په میرالي کښې د یوې جرګې بلنه ورکړې وه. هغه غوښتل چي د دوی ځلند ځان ته څرګنده کي او هیله یې لرله چي د دوی دغه ځلند له سرکار سره نور (بدل) کي. په ۲۹ دسمبر جرګه وَ شوه، پکښې د سرکار غاړې منداړ (ډزبندي) وَ منلۀ چي د خیسورۀ ناوې په اوسېدونکو به له ۲۹ دسمبره تر ۷ جنورۍ هیڅ برید نۀ کوي او نۀ به چا ته سزا ورکوي. په ۵ جنورۍ د یوې بلې جرګې وړاندیز هم وَ شۀ.

په دغه وخت کښې هیڅ ډول برید وَ نۀ شۀ، خو د سړک رغونه روانه وه. حاجي صاحب د مسودو سیمې شکتوی ته تللی ؤ، په ۱۰ دسمبر بېرته ارسلاکوټ ته راستون شۀ چي له زرپېزۍ څخه ۱۰ میله لرې د توریخېلو یو کلی دی. هغه د سرکار په نیامت (نیت) ښه پوهېدلۀ او توریخېل ملکانو ته یې وَ ویل چي په جرګې کښې دې برخه نۀ اخلي. هغه وَ ویل: «هیڅ اړتیا نشته چي سرکار ته له خیسورۀ څخه د وتلو زارۍ وَ کو؛ موږ به پوځونه له خیسورۀ څخه وتلو ته اړ باسو. که خدای کول، زه باور لرم،موږ به د کافرانو پوځ ته ماته ورکو. له جنوبي وزیریستانه مسود او وزیر او له افغانستانه ټول پرګنې ډېر ژر په رارسېدلو دي او موږ به ژرترژره خپل بریدونه بیا پیل کو.» هغه دوی ته وَ ویل چي په پوځ باندې یو برید اوس اوس په کېدلۀ دی ، او که اړتیا وه، نو دی به پخپله د شپې په تیاره کښې د غدۍ مخکښې وَ کوي.

د دۀ له دغې وینا وروسته ډېر ژر د دۀ یوه ډېر نیژدې ملګري افضل میر، هیبتي توریخېل د شام، په ۵ جنورۍ ۱۹۳۷ شپه له جالر کمپ سره جوخت د درو سوؤ کسانو یو ځواک د برید لپاره راغونډ کۀ.

سوالیخ داد ځدران او د حاجي صاحب پخواني ښؤونکي نقیب صاحب په څرګنده د انګریي په چپه د حاجي صاحب ملاتړ وَ کۀ او له افغانانو یې وَ غوښتل چي په جنګ کښې برخه واخلي. د خوست ګوربزو، تنیو، ځدرانو، منګلو، د برمل امدزیو او اوتمانیو وزیرو او برمل ته نیژدې د زرمېلنې خروټول هم د حاجي صاحب د کار ملاتړ وَ کولۀ.

««« لکه برتانوي سرچینو چي پخلی کړی دی، دوښمن ته به هغه خواراکونه رسېدل چي د توریخېلو په کلیو کښې یې ښخ کړي ول او له بنو به د شکتوی په لاره د اوښانو بارونه ورته راتلل. دغه کارونه د فقیر ایپي او د شام د جنت میر هیبتي توریخېل په نغوته کېدل چي د ازل میر غوندي د فقیر ایپي یو بل ملاتړی ؤ.»»» له بنو او نورو ولسوالیو څخه د پرلپسې د خوراکي ملاتړ سربېره غازیانو به خپل سوري هم راوړل چي لږترلږه دوؤلس ورځو لپاره به بس ؤ. یو څه پیسې به ښځو خپلې ګېڼې (زېور) خرڅې کړې، هګې، او د اختر د قربانۍ له پوستونو راتلې.

کله چي د جنرال کولریج ټول لارې چارې ناکامه شوې، نو یې د توریخېلو د کلي له څېرمې بمباري کړل چي خپله خبره پرې وَ مني. خو په دغه توګه یې هم خپله موخه وَ نه ګټله. جنرال له توریخېلو او نورو خلګو وَ غوښتل چي غازیان له خپلو کلیو وَ باسي. هغوی وَ نه منله. هغوی د ۲۹ دسمبر په جرګې کښې سرکار ته وَ ویل چي دوی به هیڅکله فقیر ایپي او غازیان له خیسورۀ ناوې څخه وَ نۀ باسي. دغه د دوی دنده خو نۀ ده چي د سرکار له دوښمنانو سره وَ جنګېږي – هغه سرکار چي بېګناه خلک یې په کلیو کښې بمباري کړي دي.

تر ۸ جنورۍ په پرتلیزه توګه ارامي وه، او هیڅ لویه پېښه وَ نۀ شوه. په ۸ جنورۍ انګرېزانو او شکومیو – سیکانو او هندوانو – او سکاوټ په یوه کلي ډزه پیل کړه چي پکښي نهه کسان مړه او شپږ ژوبل شول.

د سرکار پېټ ټپال په دغه اړوند وایي:

«« د ډزو موخه په کلي په وګړو کښي وېره پیدا کول وه. پوځیان په هغه ډېر خوښ ول چي دوی وَ کول. خو په دا بله ورځ د غازیانو غبرګون ډېر چټک ؤ. هغوی په پوځیانو تاړاک وَ کړ، چي ډېر سخت ؤ. کله چي د غازیانو یوې ډلې د پوځیانو په سنګرونو ډزونو کول، یوه بله ډله د ډزونو تر چتر لاند په پوځیانو ور روان وه. هغو ورو ورو رانیژدې کېدل ترڅو دومره رانیژدې شول چي نور یې نو د ماشینګنو ډز نۀ شوورباند کولای، ځکه چي د دوی خپل ملګري پکښي وژل کېدل. پوځیانو هوایي ځواک ته د مرستې وَ ویل. په غازیانو یې بمباري وَ کړه خو بیا یې هم له پوځیانو څخه په لرې کولو کښي پاته راغلل. پوځیان ښورېدلای نۀ شول او اړ ول چي همهلته شپه تېره کي. دوی د نېمرې دېوال جوړ نۀ کړای شؤ ځکه چي غازیانو کره ډزونه ورباندي کول. نیژدې په ۱۸:۰۰ بجې، چي ښه تیاره شوه، پوځیانو هڅه وَ کوله چي نیژدې سره راغونډ شي، خو غازیان ورپسې شول. غازیان به چیغې وهلې او په پوځیانو به یې ډزونه کول، په دغه به هرومر تر هه پیدا کېدله. په ۱۹:۳۰ غازیونو هڅه وَ کوله چي په سنګرونو ور وَ دانګي او ټولې زېرمې هم ولکه کي. په ۲۰:۳۰ یې ځل بیا پرې د وردانګلو هڅه وَ کوله خو د لاسي بمونو په زور په شا وَ تمبول شول. په پای کښي پر شا شول. نو د دغې نښتې په پایله کښي، ټولی ته ، چي په کلي کښي د ترهې د خپرولو لپاره کړې وه، خپل تېرى او ناپوهې د ۱۴ مړیو او ۸ ژوبلو ادا کولو پرېوتله.»»

کله چي جنرال کولریج پوه شؤ چي خیسورۀ ته راتګ د هوښیارۍ کار نۀ ؤ او دی جګړه نۀ شي ګټلای نو یې یوه پلمه وَ لټوله. هغه د توریخېلو، مداخېلو او مسودو یوه جرګه وَروَبلله او ورڅخه وَ یې غوښتل چي غازیانو ته په خپلو کلیو کښي ځای ور نۀ کي. د جرګې برخه والو، که څه هم په زارۍ، سرکار ته وَ ویل چي دوی چي غازیان په خپلو کلیو کښي له پنا اخیستلو نۀ شي بندولای. او د سرکار دغې غوښتنې ته چي هغه توپک او کارتوس چي له پوځ څخه په لومړې جنګ کښي اخیستل شوي دي ، په ځواب کښي دوی ورته وَ ویل چي دغه یو ناشونی کار دی. په هرډول، لکه جنرال کولریج چي یوه پلمه لټوله چي له خیسورۀ ناوې څخه ژرترژره بېرته ستون شي، نو یې خپل ځان ته مبارکي وَ ویله او په جرګه کښي یې د ملکانو بخښنه یې وَ منله چي ګواکي د دۀ غوښتنې یې وَ منلې.

کوم توپکونه چي غازیانو وړي ول بېرته ورکول یې ناشونی ؤ، خو سرکار ډاډۀ ؤ چي د پخوانیو تېروتنو او بدو کارونو په بدل کښي به د مداخېلو توپکونه زورکي یوسي. مسودو هم یو څو په ځایي توګه جوړ کړ سوي توپکونه ورکړل ځکه چي ملک خونیاخېل د حاجي صاحب او د سرکار په چپه د غزا ملاتړ کړی ؤ. په خیسورۀ ناوې کښي بې د کورونو او برجونو د نړولو او سوزولو جنرال کولریج له بري پرته خپل پوځي ځواکونه رزمک او بنو ته په شا کړل. وروسته ډېر ژر په لومړۍ فبروري ۱۹۳۷ دۀ سیاسي واک د په صوبه سرحد کښي د ګورنر جنرل استازي ته وَ سپارلۀ .

۶ – څپرکی
د تورن جي. سي. کيوغ ، بريدمن ار. اين. بيټي وژنه د غازيانو لخوا، او د وزيريستان اولس ته د ګورنر جنرل کننګهم وينا
۱۹۳۷

له ۱۸ جنورئ د فبرورئ تر پيله، په وزيريستان کښې پرتليزه ارامي وه. خو دغه د حاجي صاحب د ناروغئ له کبله وه. هغه چي ناروغ ؤ، نو سرکار مداخېل هيبتي توريخېل ملکانو ته وَ ويل چي له خپل ځای، ارسلکوټ، څخه دي وَ باسي، او که دوی يې نۀ شي ايستلای، نو بيا دي د هغه کارونو پړه وَ مني.

ارسلکوټ له يوې مياشتي راهيسي هره ورځ بمباري کېدلۀ. نو له بمبارئ د بچ کېدلو لپاره مداخېل هيبتي توريخېل ملکانو سرکار ته وَ ويل چي حاجي صاحب هغوی ته ويلي دي چي دی هغه ټولي خبرې مني چي دوی له سرکار سره منلي وې، او دا ګړئ به ستونزې نۀ جوړوي.

خو رېښتيا دغه ده چي پرتليزه ارامي تر شلو ورځو زياته پاته نۀ شوه. ليوا لا خپل پخوانی زور نۀ ؤ پيدا کړی چي بريدونه بيا پيل شول. بېخي د فبرورئ له سره ورځ په خرابېدلو شوه. لکه برتانوي افسرانو چي يې پخلی کړی ؤ، دغه ټوله د فقير ايپي د سختې پروپيګنډې له لاسه وه چي په سرکار پسې يې کوله. هغه د اسلام بي بي راسندۀ او بېرته خپل مېړه ته ورکړه غوښتله او سرکار ته يې ويل چي په ديني چارو کښې به لاسوهنه نۀ کوي. سرکا ر بيا د دۀ غوښتنو اورېدلو په ځای له بنو څخه راولپنډئ ته د پوځونو په شاکېدۀ وَ درول او له بندوبستي سيمو يې تازه دم پوځونه يې وزيريستان ته راپيل کړل. لکه د ايبټ اباد ليوا، دوه غرنی بيټرئ او سپک ټانکونه او داسي نور.

د نورو تازه دمو راوستل او د حاجي صاحب غوښتنو ته ته بي پرواهي ورځ نوره هم بده کړه. فقير ايپي غازيانو ته وَ ويل چی د سرکار چارواکي دي وَ تښتوي، د تګ راتګ ټولې کړئ دي غوڅې کي، او په شمالي او جنوبي وزيريستان ، بنو او ډېره سمايلخان کښي دي د سرکار په ټولو چوکيو بريدونه وَ کي. هغه په وزيريستان او افغانستان کښي ټول اولس ته د جهاد بلنه ورکړه. هغه اولس ته وَ ويل چي د سرکار له تازه دمو پوځونو دي نۀ وېرېږي، لکه د خيسورۀ په لومړئ جګړه کښي دوی به يو ځل بيا ماتې ورکي. د دۀ د سلا او بلنې وروسته دوه انګرېزي افسرانو ته په ۶ او ۷ فيبرورئ پېکونی و شوه او وَ وژل شول.

ړومنی افسرا تورن کيوغ ؤ او ورسره يې اردلي د ساوت وزيريستان سکاوټ ؤ، او بل بريدمن ار اين بيټي ؤ د ټوچي سکاوټ. دوی دواړه په پرلپسې ورځو وَ وژل شول کله چي يې سړک مزل کولۀ. يو پټ راپور (IOR; R/12/70: P:89-91) وايي:

> «««شاوخوا په ۱۵:۱۵ بجې، ۶ فيبروري ۱۹۳۷، تورن جې . اې کيوغ د جنوبي وزيريستان سکاوټس باندي ډزونه وَ شول او مرګونی زخمي شۀ، له هيرپين ګرځني سره له دره توی پول څخه شاوخوا يو ميل لرې په رزمک لده سړک باندي. کله چي له خاسدارانو څخه د پېښې پوښتنه وَ شوه نو يې وَ ويل چي ته پته نشته چي په جې. اې. کيوغ باندي ډز چا وَ کۀ. پخپله دوی په يوه زرکه باندي ډزونه کول هغه وخت. »»»

خو د سرکار لخوا د جي. اې. کيوغ د وژونکو ټولې هڅې ناکامه شوې. د بېلګې په توګه، ټول مسود يې سره راغه ته وروَ بلل. سياسي استازی بارنې بارنيس ؤ چي د جرګې په جوړول ډېر

ښه پوهېدلۀ. هغه پوهېدلۀ چي که دی جرګې ته امر ورکي، لکه ټرينچ چي هم وايي، نو دوی به درڅخه ولاړ شي؛ له دوی سره پکار ده ريښتينې (دليل) وشي او جوړجاړی ورسره وَ شي. بارنيس په پښتو پوهېدلۀ. هغه د پښتنو په دود پوهېدلۀ چي په څوک په ولاړه جرګې ته وينا نۀ کوي. نو ځکه هغه ارام کښېنستلۀ او دغه وراځه (بحث) يي کولۀ چي دی څومره خواشينی دی چي درې مسود خېل هغه کسان نۀ شي کابو کولای چي کشالي جوړوي. ګڼونوالي ته مخ ورواړولۀ او ورڅخه وَ يي پوښتل، «»تاسي ته پکار ده چي خپل ستوزې جوړونکي کابو کړئ»». د دغې خبرې په اورېدلو جرګه نارامه شوه او ډېره بېرته ور بړغ کړ چي»« دغه زموږ کار نۀ دی، دغه کار خو ستاسي دی . . . د دغه لپاره خو تنخواوې درکوي. ته خو سياسي استازی يې (پولټيکل)! کنه؟؟»»

لکه همېشه، د ځان خوشاله کولو لپاره، ښاغلي بارنېس مسود د کيوغ په وژنې ۷۵،۰۰۰ روپۍ ناغه کړل اوځينو ټټو ټکو کښې وَ منله چي دوی به فقير ايپي باسي که د دوی سيمي ته ورغلۀ، او دوی به خپل غازيان هم کابو کي چي د فقير ايپي د غزا بلنې ته يي د هو غبرګون ويلی دی. جرګې وَ منله چي د تورن جي. سي د وژنې به ۷۵،۰۰۰ روپۍ ناغه ورکي، او شخړه په دغه ځای غوڅه شوه.

په ۲۷ فبروری، د تورن کيوګ له وژنې يوه ورځ وروسته ، زاول، د هغه يوۀ بل ورور او شېړو نورو مداخېلو بريدمن ار. اين. بيټي وَ وژلۀ. کله چي هغه له ميرانشا څخه د دتَخېل په لاره روان ؤ، نو هغه له بويا پول سره جوخت په يوۀ لنډ ګرځني کښي په پوټکنی (کمين) کښي وَ وژل شؤ. ځکه چي ګرځنی ډېر لنډ ؤ نو پکار وه چي موټر يي سوکه شوی وای. موټر لا ګرځني ته رارسېدلی نۀ ؤ چي چي زاول او نورو ملګرو يي ورباندي له نيژدې ډزونه وَ کول، بريدمن ار. اين. بېټي يي وَ وژلۀ او د هغه دوه بدګچيان او نور بدرګچيان يي کاري ټپيان کړل. زاول او انډيوالانو يي چټک په موټر ور وَ دانګل، ۳۲،۰۰۰ کلداري، درې ټوپک او يوه څرخي توپانچه يي يوووړه. له شا لورې لارئ څخه بدرګچيانو په غازيانو ډزونه وَ کول، او يو يي پکښي ټپي کؤ. سکاوټ او خاسَداران هم ژر هلته راوَ رسېدل او په غازيانو پسې روان شول، خو هغوی له لوټ شويو پوپکونو، توپانچي او پيسو سره تيښتېدلي ول.

د بريدمن بېټي له وژلو وروسته، د شمالي وزيريستان سياسي استازې د سزا بړغ وَ کؤ او نوي مداخېل يي بنديان کړل. هغه ته پته وه چي غازيان د خازه ناوې د مداخېلو له يوه واړه ټبر څخه ول، خو د خپل زور جوتولو لپاره، هغه همزونې دوړ هم ۵،۰۰۰ کلدارې ناغه کړل. که څه هم دوه له غازيانو سره هيڅ اړه نۀ لرله خو د پيښې ځايګی د دوی په سيمه کښي ؤ. په ۱۴ فيبرورئ سياسي استازې د مداخېلو يوه بشپړه جرګه هم راوَ بلله. هغه له جرګې څخه وَ غوښتل چي زاول او ملګري يې چي په پېښه کښي لاس لرلۀ سرکار تۀ ورکي. د سياسي استازې د غوښتنې په غبرګون کښي، ملک عبدالله خان مداخېل هغه ته يو ليک وَ ليکلۀ چي د بېټي وژونکي په دغه شرط ورکولای شي چي د دوی سپيناوی (محاکمه) به د ټبرونو په دود او دستور باندي کيږي او که سرکار کومه کاروايي کوي نو د توريخېلو، کابلخېلو، ځداڼو او تنيو په مرسته به يي په زور مخنيوی وَ شي.

يو ځل چي مداخېلو د غازيانو د ورسپارلو څخه نټه (انکار) وَ کولۀ او د سرکار پروا يي وَ نۀ کوله او ورته څرګنده يي کړه چي که سرکار د ټوپک په زور سيمې ته ورننوتلۀ نو غبرګون به ورکي، نو له سرکار سره د خاژه ناوې د بمباري کولۀ پرته بله چاره نۀ وه. يو پټ ټپال (راپور) وايي:

«»» د کلي د ويجاړولو کار دوؤ ۲۷ (بم غورزونکي) الوتکو سکواډرن، دوؤ ۶۰ (بم غورزونکي) الوتکو سکواډرن او دوؤ باونټي لېږد الوتکو په غاړه واخيستلؤ او يو سل دري پنځوس ګنټې يې الوتيې وَ کولې. »»»

مګر، د دغې بمبارئ ټوله ورانی يو بې شمره کار ؤ.

«»»ګوره چي دغه به ريښتيا که به نهٔ وي چي فرقه مشر پير مامد خان زاول ترټلی ؤ، د برتانوي هند سرکار وَ افغان سرکار ته وَ ليکل چي پخلی يې وَ کوي. د برتانوي هند سرکار د زارئ په غبرګون کښي افغان بهرني وزير فيض مامد خان وَ ليکل:
«»» زما لپاری د درناوي وړ ده چي ستا ښاغلي ځاني ليک شمېره ۳۶-پي، نېټه ۱۳ فيبروري ۱۹۳۷، په اړه د بريدمن ببټي او دوؤ خاسَدارانو چي د مداخېلو لخوا وژل شوي دي کله چي د ټوچي د سمې پخوا په لاره روان ول، وايي چي د فرقه مشر لخوا زاول ، د مدالي ورود، د هغه په بدو کړنو نهٔ دی ترټل شوی. د افغانستان جنوبي ولايت چارواکو ته امر ورکړ شوی دی چي د وژونکو د لټي په اړې ګامونه واخلي، که افغانستان ته راننوځي نو بنديان دي کي او چټک دي مرکزي سرکار ته وَ وايي.»»»
(په پاړسئ کښي ليکل شوی ليک نېټه ۳،۳،۳۷؛ حوت ۱۳ کابل وَ ګورئ په مخ ...)

په رڼا کښي د افغان سرکار د پورتني بيان او دهغې مرستي چي د برتانوي هند له سرکار سره يې کوله، افغان اولس په افغان سرکار له دين سره د بې پروايئ تور وَ لګولؤ. د هند برتانوي سرکار په دغه اړوند دغسي وايي:
«»» نابيره په وانه کښي اوازې راخپرې شوې چي عبدالله جان زليخېل د افغان سرکار له څارني راتيښتېدلی دی او بېرته نيکه بند (برمل) ته راستون شوی دی»»»

په افغان سرکار باندي د افغان اولس يو بل تور دغه ؤ : «»» چي د افغانستان باچا ځکه وَ وژل شؤ چي له دين څخه بې پروا ؤ او له انګريېزانو سره يې خواخوږي لرله.»»»

د دوؤ د انګرېز افسرانو له وژلو وروسته او د هند د پرنګي سرکار هغه غبرګون چي وزيريستان ته يې نور ځواکونه وَ لېږل، پراخه نارامي او د انګرېز په چپه پاڅون نورو سيمو ته وير شؤ. دغه ځل د سليمانخېلو او خروټو يو لښکر د خروټيو د يوهٔ ملک د زوی ګلجان تر مشرئ لاندي سره ټول شؤ، چي انګرېز سرکار يو «بد کس » بللی ؤ. لکه چي هرچا ته څرګنده ده، برتانوي سرکار هر هغه وګړی «بد کس» «ياغي سړی» او په نورو نومو بولي چي له سرکار سره چپ وي. هغه وګړي چي د سرکار ملاتړ يې کولؤ «دوستان» ول. که به د دوی په سترګو کښي هغو ډېر ښه او ډېر وفادار ول نو به غټ سړی ورڅخه جوړ کړل او د سر او نور نومونه به يې ورکول.

ګلجان په ۱۷ فبرورئ په اوبه سر په وانه کتار بريد وَ کړؤ. اوبه سر له وانه څخه د لمرلوېدو خوا ته ښاوخوا ۱۲ ميله لري دی. ګهيځ وختي کله چي په مخکينئ بدرګې پسې د پوځ سټه له واندې څخه روانه شوه نو له هسکو ځايونو ورباندي بريد وَ شؤ. يو ځل بيا ځاروي – کچرې، اوښان – او سړي ټول سخت پرله ټمبه شول او کله چي له کيمپ څخه روانېدل نو ډاره مړه کېدل. په دوی کښي ټيلماټېل شؤ او د سنګر خواته د زغاستلو په ځای د غازيانو پخوا ورغلل. ټيلماټېل سخته پرېشاني جوړه کړه. مرستيال سياسي استازي، ښاغلي لوټس لويس، چي سکاوټس، پليو او خاسَدارانو مرسته ورسره کول، په مټکي له درو ګنټو وروسته هرڅه کابو کړل. په ۱۸ فبرورئ د کتار کومندان، رالف وينګ د شاهي هوايي ځواک مرسته وَ غوښتله.

هوايي ځواک په غازيانو کاروايي وَ کوله، نو کتار له هغه وروسته بې له کومې وېرې وړاندي وانېه ته وَ خوځېدلۀ.

د خپلو پوځيانو په اړوند، رالف وېننګ ليکلي دي: د هند د دوۀ ټوليو خو بېخي خوند نۀ ؤ. . . د اس ډبليو ايس څلور پلټني، له ايم اي سره، زبردسته وي او زياتره شالورې او څنګلورې بدرګه يې وَ کوله، دوه کسان يې وَ وژل شول او يو اس او يو سپور يې ټپيان شول.

د کتار په ټوله مرګ ژوبله کښې څلو مړه او پينځه زخميان ول. د لښکر مرګ ژوبله څرګنده نۀ ده.

کله چي سرکار د پوځي ځواکونو په ناکامئ اوتر ۱۲ فيبرورئ په کليو باندي، په تېره په ارسلاکوټ، د پرلپسي بمبارئ په بې اغېزمنتوب پوه شؤ، نو يو ځل بيا يې د ملاتړ زارئ وَ کولې. سياسي استازي يو شمېر ملکانو ته د ۱۲ فېبرورئ په يوه غونډه کښې په پوښلو تړيو (اخطار) کښې وَ ويل چي له اخټره وروسته چي په ۲۲ فېبرورئ ؤ، د فقير ايپي لځوا د هر ډول ستوزې پړه به د توريخېل ملکانو په غاړه وي.

ملکان شکتوی ته ولاړل او د فقير ايپي ورور شېر زمان او خسر شېرزاد سره يې وَ ليدل. دوی دواړو ورته وَ ويل چي فقير ايپي نه دی اوښتی (بدل شوی). هغه لا هغسي ؤ لکه وروستي ځل چي يې له ملکانو سره ليدلي ول، او د هغو اوازو په هکله چي له بنو او د جنوبي وزيريستان له مسودواو نورو ځايونو راتلې چي دی به د سرکار په ځواکونو، جايدادونو، سړکونو، کلاګانو او نورو څېزونو بريدونه کوي، او دی هغه څه پړه په غاړه نه اخلي چي نور وګړي يې وايي. مګر، د دۀ جنګ د اسلام او د وزيريستان او نورو ځايونو د مسلمانانود ازادئ لپاره دی، او د ده چورت (فکر) نۀ دی بدل شوی. له ناستې وروسته ملکان ميرانشا ته ستانۀ شول. د توريخېلو د ټولو ټبرونو په يوې جرګې کښې دوی د سياسي استازی غوښتنې « بايدۀ دي چي دوی فقير ايپي له شکتوی څخه وَ باسي او يا دي خپله ناکامي وَ مني» ته دغسي غبرګون وَ ويلؤ: « دوی هغه نۀ شي ايستلای ځکه چي ملګري يې د شکتوی او نورو سيمو دي. په دوی کښې هر يوه ټينګار وَ کؤ چي هغه نۀ شي ايستل کېدلای.، ځکه چي د څه لپاره چي هغه جنګېږي هغه خو د اسلام نرخونه دي. د انګرېزپه چپه د هغه جنګ خو اسلامي بنسټونه لري او د مسلمانانو د ازادئ لپاره دی، نو له ځکه په هيڅا نۀ شي منل کېدلای چي د هغه په چپه دي کاروايي وَ کي». دوی سياسي استازی ته دغه هم وَ ويل چي د دي تومن ډېر زيات مادي تاوان او انساني ربړونه ګاللي دي. نو دوی به په سيمه کښې د سرکار لځوا د هيڅ ډول ښخو شولنګو ملاتړ وَ نۀ کي.

فقير ايپي په ۲۲ فيبرورئ د اختر په ورځ په ارسلاکوټ کښې د غارونو له خلوته را وَ وتلؤ. هغه لمونځ ورکؤ، خو په خپله وينا کښې يې د غزا په اړوند هيڅ وَ نۀ ويل. مګر، د چاړواکو له خولې، هغه ځينو وزيرو ته وَ ويل چي دی اوس د سرکار په چپه څه کولؤ کومه تابيا نۀ لري. دوي ته پکار ده چي يوه مياشت نور هم وَ ګوري چي حالت ښه وَ څاري. سرکاري ټپال د دغو وزيرو پېژندنه نۀ څرګندوي. کېدلای شي چي دوی به د سرکار څرکبانه (جاسوسان) ول او ليا به هغه بې باوره کسان ول چي فقير به نۀ ورته ويل چي د دۀ راتلونکي تګلاره او تابيا څه وه. ځکه چي هغه خو په يوې اونئ کښې دننه د غزا بړغ وَ کؤ.

په ۲۶ فېبروري، فقير د جومې په لمانځي کښي د اور په ځېر وينا وَ کوله، له ټولو ملکانو او خاسَدارانو يې وَ غوښتل « چي د سرکار نوکرئ دي پريږدي، کنې جنازه به يې وَ نهٔ شي». دغې ترِئ اغېزه لرله او ډېرو نوکرئ پرېښودلې»».

د ملکانو له يوې ډلې سره تر سلا وروسته، فقير ايپي په ۴ مارچ ۱۹۳۷ يوه فتوا وَ ايستله چي ««« هيڅ ملا دي د هغو ملکانو او خاسَدارانو جنازه نهٔ کوي چي لا اوس هم د سرکار په نوکرئ کښې پاته دي.»»» هغه ټولو ته وَ ويل چي په اسلام او کفر کښي دي يو خوښ کي. هر هغه چي په اسلام، د مسلمانانو په ازادي، د وزيريستان او سوبه سرحد په ازادي، او د افغانستان د ازادئ په ساتني ايمان لري بايد غزا ته راشي او هغه څوک چي په اسلام او ازادئ ايمان نهٔ لري به د هند له برتانوي سرکار سره پاته شي.

د فقير ايپي د غزا له ږغه وروسته، ډېر ژر د وزيريستان ، جنوبي افغانستان او بندوبستي سيمو خلک د دهٔ ملاتړ ته په رارسېدلو شول.

د سرکا او د هغه د «درو ځرکښو» په چورت د ټولو ستونزو مېړوئ فقير ايپي ؤ. هغه ته ګڼ شمېر ايلَجاريان راتلل او په ښکاره به يې وَيل چي د جومې په ورځ په ۵ مارچ ۱۹۳۷ به پيل کوي. هغه ته د ارسلاکوټ په شاوخوا کښي لږترلږه ۴۰۰ کابلخېل، غيلجيان، او امدزي وزير ناست ول. دين فقير هم له دهٔ سره د سرکار په چپه د ښکاره ملاتړ ژمنه وَ کوله. هغه اولس وَ بوږنوولؤ چي سړکونه او د سرکار نور بنسټونه ويجاړ کي. ځينه درې پلاري توريخېل چي د خيسورهٔ په کاروايي کښي يې برخه نهٔ وه اخيستي او د کوزې ټوچي دوړو ځينه ډلې هم ارسلاکوټ ته راروان ول. لنډه دا چي فقير ايپي ته د ځدرانو، تنيو، او ګوربزو په ګډون له بېلابېلو پرګنو د لښکرو پرلَپسي بهيرونه راروان ول. ««« فقير ايپي ته خواږه له بنو څخه رالېږل کېدل.»»»

فقير غازيانو ته وَ ويل چي ټولئ جوړې کي او د خليفه ګانو له لارښؤوني سره سم دي په بندوبستي سيمو، بنو، دېره غازيخان، سړکونو، پنډغاليو، کلاګانو او نورو ځايونو کښې په سرکاري ځواکونو او د دوئ په شکوميو بريدونه وَ کي.

غازيانو هغسي کول چي څه ورته ويل شوي ول. دوئ په سړک په سرکاري ځواکونو بريدونه وَ کول، او په بنو، دېره سمايلخان، دېره غازيخان، او مياوالئ کښې په پنډغالو او کلاګانو يې ډزونه وَ کول . سرکاري ټپال يې پخلی کوي: ««« د غازيانو له وېرې په سړک د موټرونو تګ راتګ ډېر کم ؤ، او د مارچ له پيله يوازې د ايشا تر ميرانشا، د ټانک او دېرسمايلخان په لاره بنو او مانزئ او له ټانګ څخه د بين په لاره غزنيخېل ته سړکونه د موټرونو په مخ پرانيستي ول. د جنډولې په لاره له مانزئ څخه تر وانه او له بنو څخه تر رزمک پوري موټرونه په کاروان کښي د زغروالو موټرو او پليو بدرګو کښي په ورځ کښي درې ځله تلل.»»» د حالت د کابو کولو او په بندوبستي سيمو کښې له ستونزو د بچ کېدلو لپاره په ۸ مارچ ۱۹۳۷ سرکار نور ځواکونه وزيريستان وَ لېږل، چي ايچ کيو لومړئ هندي ډويژن، څلورمه ډګر ليوا، دؤومه زغره واله، دربيمه هندي پلي ليوا، ۷ اې. ټي. ټولئ، ۳ اې. ټي. ټولئ، ۱ او ۴ د سامان رسوني ډله، ۴ ډګر امبولانسونه او يو د پاکئ د برخې کوچنئ ډله پکښي ول.

لکه د سوبه سرحد والی، سر جارج کنينګم چي ډادهٔ ؤ چي د تازه دم پوځ لېږل به د فقيرايپي او ملګرو په هوډ باندي کوه اغېزه وَ نهٔ کي، نو ځکه د وزيريستان پرګنو ته په پښتو کښي يو څرګندونه چي پښتو يې (الف --(appendix) ، او انګرېزي يې په (ب) کښي ده، د

وزیریستان، بنو، ډېره سمایلخان او کورمې په هلکه ور وَ لېږل. دوه پښتو کاپۍ یې کابل ته هم ور وَ استولې. په پاسلکوټ، ارسلاکوټ، ګلزمیرکوټ او د ارسلاکوټ شاوخوا نورو کوټونو یې پاڼې وَ شیندلې، چې پښتو او انګرېزي بڼې یې په (ج ، د) کښې راغلې دي.

د سرکار د تازه دمو د راتګ په اړوند فقیراپیي خپلو غازیانو ته وَ ویل چې په انګرېزانو او ملګرو دي په شمالي، جنوبي وزیریستان او بندوبستي سیمو کښې بریدونه وَ کي. له دغه وروسته نو غازیانو خپل کارونه پراخ کړل او په بندوبستي سیمو کښې یې هم بریدونه پیل کړل. دوی په بنو، ډېره سمایلخان، ډېره غازیخان، پېښور او هزاره اولسوالیو کښې په انګرېزانو او د هغو په ملاتړو بریدونه پیل کړل. د سرحد د «پلټنې ډلګۍ» له خولې، چیف کمیشنر په بندوبستي سیمو کښې د خپلو وګړو په اړه ډېر پرېشان ؤ، او ویل به یې، چې د وسلې او روزنې د کمي له سوبه « برتانوي وګړي لکه پسونه چې د لېوانو مخې ته ولاړ وي، او ورځ یې نوره پسې بدیږي ځکه چې قبایل په درسته ښه ګهلي (لیس) دي او هلته د یوۀ ښه روزلي سرحدي ځواک په ځای ناساتلي کلیوال، او ناروزلي پولیس او ملېشا ځواکونه دي.

هندوانو او سیکانو چې هر وخت یې د خپلو بادارانو ــ پرنګیانو ــ ملاتړ کولؤ، د انګرېز د راتګ له وخته یې په سوبه سرحد او د جنوبي وزیریستان په ګډون په ټولو ایجنسیو کښې واک چلولؤ، سرکار ته د غازیانو په اړوند ګیله وَ کوله چې په دوی او برتانویانو یې بریدونه کول. د خپلو ځانونو د ګرمولو په ځای یې له سرکار څخه د ساتنې او ملاتړ غوښتنه وَ کوله. په خپلو سیک ، پنجابي ، ګوکه او نورو رجمنټونو چې له انګرېزانو سره په ګډه یې پرلّپسې په وزیریستان کښې کلي، کورونه او شنه کښتونه سوزول، باندي د نیوکې په ځای یې غازیان ځیګلیان وَ بلل. د روغې په ځای یې برتانوي مخ په وړاندي (فارورډ) تګلاره غوره کړه او په سرکار یې ټینګار وَ کولؤ چې د غازیانو په چپه دي سخت ګامونه اوچت کي. هندوانو او سیکانو به غازیان په هغو نومونو یادول چې انګرېزانو به کارول، لکه یاغي، ځنګلي او تور او سرکار ته به یې ویل چې بېګنا تیرنې (ټیکس) ورکونکي دي له غازیانو وَ ساتي. ډي، سي. اوبرای چې د مخ په وړاندي تګلارې سخت ملاتړی ؤ، به ویل چې د قبایلو غرونه باید ازاد پرې نۀ ښودل شي، او لیکي « د برتانوي واکمنۍ په تېرو نوي کلونو کښې دا جوته شوې ده چې دپولې تومنونو هیڅ کله نۀ ده ښودلې چې د یوۀ ښۀ ګاونډي غوندي به اړېکي راسره وَ لري. دوی باید په خپلو زړو او ځنګلي دودونو ولاړ پاته شي، خو د هند لوړ ښاري برتانوي سرکار، چې د تاج د وګړو د ساتنې له امپراتوري دندې پوره خبر دی، د تیرنې (ټیکس) ورکونکي او بېګنا ټولنې په چپه د دغو پخوانیو خلکو تاړاکونه، شوکې او برمتې نۀ شي زغملای.»»

دواړو هندو او سیک جرګو (سبها)، په تېرو د دغو ټولنو بډای غړیو د خپلو دیني خلکو په بدې ورځې او سېر (قسمت) یې ډېرې ګیلې مانې کولې، خو پخپله یې بېوزلو هندوانو او سیکانو هیڅ مرسته نۀ کوله. د هندو او سیک ټولنو هیڅ غړي له سرکاره نۀ ؤ غوښتي چې د توکم (ذات) اډانه (نظام) دي ورړ کي – چې د بې انصافۍ، نابرابرۍ او ناانسانتوب جرړه وه.

۵۰۰ کاله وړاندي تر عیسا(B.C) د براهمن ملایانو لخوا جوړه شوې د توکم اډانې له مخې څلور لوی توکمونه (ذاتونه) دي: (ا) برهمن، د ملایانو توکم، چې د برهما خدای له خولې راوتلی دی، نوځکه دوی سپېڅلي دي او په ټولنیزه تله کښې تر ټولو درانه دي. برهمنان کار ته اړ نۀ دي، ځکه چې د لاس کار به یې د دستوري سپېڅلتیا ناپاکه کي. (ب) کیشتري یا جنګیالان، چې د خدای برهما له متو څخه د لومړني توکم د ساتنې لپاره پیدا شوي دي. (ج) وېش، کشیان (بزګران) او سوداګر، چې د برهما خدای له ډوډیو (کوناټو) د لومړنیو دوو

توکمنو د ګټې لپاره پیدا شوي دي، (د) شودر، موسلیان (جاروکشان) چې د برهما خدای له پښو پیدا شوي دي. د دوی کار د نورو دریو توکمنو چوپړ دی. تر څلورم توکم لاندې د اچوت یا ناپاکان دي: دوی ټول چټل کارونه ترسره کوي. دوی ته اچوت وایي چې یو چې ته د لاس وروړلو اجازه نهٔ لري؛ دوی هغه کارونه کوي چې ډېر چټل وي. د هندوانو په ګروهه دوی د انسان له توخمه نهٔ دي.

د هندوانو او سیکانو په دواړو جرګو کښې یوازې ودان هندوان او سیکان ول. له دوی سره د نېستمنو وګړو هیڅ پروا نهٔ وه، مګر تش هغه وخت به یې سرکار ته مانه کوله چې د دوی خپلې ګټې به له ګواښ سره مخامخ شوې. د کومک په ځای به شتمنو هندوانو او سکانو خوران د پور په ورکولو زبېښل. درغلو پوروورکونکو په یو څو پیسو له نېسمنو ټولې مځکې او نور څیزونه وَ پېرل. برتانوي سرکار د نېسمنو د کومک په ځای د ودانانو ملاتړ کولۀ، او هغوی ته یې لوی لوی نومون لکه «سر» او نور ورکول. په تېره بیا په سیند او پنجاب کښې، او د سرحد په ځینو بندوبستي سیمو کښې. لکه یو کوز توکمی هندو، ښاغلی پهول، چې لیکي: « شتمنو هندوانو به تش هغه وخت د یووالي سورې وهلې چې ګټې به یې له ګواښ سره مخامخ وې؛ چې یو ځل به یې موخه پوره شوه نو بیا به یې ویل « زه دلته ښه یم، او ته هلته». لکه وړاندینو چې ویلي دي: «موږ ستا د توخم غله خورو، مګر خپله کرلو ته ساتو.»

په دغه ډول د بډایه هندوانو او سیکانو، په تېره بیا د بنو هغو، په ۱۹۳۶ کښې او تر هغه له مخه د خپل ځانو لپاره کارونه کول. د بنو هندوان او سیکان ټل د درغلو او ټګانو یوه ټوله وه چې همېشه به یې د خپلو ګټو ساتنه کوله. د بنو ریزیډنټ، جګړن هربرټ ایډورډ، د بوګای په څېر شتمنو او درغلو او منافقو هندوانو په اړوند لیکي . هغه په نیمه وچه کښې د برتانوي سرکار شکومی او نیژدې دوست ؤ. هغه یو شمېر لارۍ لرلې. هغه وزیریستان ته د پوځونو یو لوی لېږدونکی ؤ. د ۲۰ پېړۍ له سره په نیمه وچه کښې د سیاسي ورځې له کبله، هغه او ملګري یې پوهېدل چې دخوارو هندوانو، سیکانو او مسلمانانو د زبېښاک لوبه نوره پای ته په رسېدلو ده. مګر د نېسمنو هندوانو، سیکانو او مسلمانانو د زبېښاک د اوږدولو لپاره، چې ده او ملګرو به یې پورونه ورکول او بیابه یې هرهغه څه ورڅخه اخیستل چې دوی به لرل، ده نورجهان بي بي (اسلام بي بي) په خپلې لارۍ کښې هندوستان ته یوړه. دغه کار ورته ډېر دوښمنان پیدا کړل چې بیا یې د دهٔ په لاریو بریدونه وَ کول او تبا یې کړې.

بګای، هرنامداس، رام چند او ملګرو یې له ۱۸۴۷ راهیسته د بنو اوسېدونکي زبېښل. جګړن هربرټ ایډوډ، چې بیا سر جګړن هربرټ ایډورډ شؤ، لیکي چې د بنو هندوانو له زرو سره تر ژوند زیاته مینه کوله: «««مګر له پیسو سره مینه تر ژوند هم زورروره ده، او اسیا کښې هندوانو، لکه په اوروپا کښې یهودان، له هر ګواښ او ټولو دینو او ښاري ناکراریو سره جګړه کوله، تش په دغه هیله چې یوه ښه پانګونه وَ کي. یو ابله هندو چې له له زانګو یې له پیسو سره د مینو روزنې کېدل، به خپل لومړی غاښ په روپۍ وَ ایستلؤ»»» «« زه باور لرم که یې خپله نیا هم د کاروبار په لاره کښې راغلې وای نو لوړې به وژلې وه»»»

سر جارج کننګم، د سرحد سوبې والي، د وزیریستان اولس او د نیمې وچې نورو مسلمانانو ته په ډاګه کړه چې د اسلام بي بي په کشاله کښې د سرکار په چپه د اولسونو د پاڅون جرړه حاجي صاحب دی. خو په دغه د سرکار کار وَ نهٔ چلېدلؤ، په تېره بیا په وزیریستان او بندوبستي سیمو کښې د ټیکاو په راوستل. په وزیریستان کښې د امن د نهٔ راوستلو یو لوی لامل د سرکار د منافقت تګلاره وه؛ له یوې خوا به یې د ښه نیت څرګندونه کوله او ژمنه به یې کوله چې په دیني چارو کښې به لاسوهنه به نهٔ کوي او روغه به راولي، مګر له بلې خوا یې په

وزیریستان کښي پوځونو ته تازه دمي وروَ لېږل. ړومبی یي ارسلاکوټ بمبار کړ، او بیا یي له ۱۷ مارچ څخه ارسلاکوټ په هواي زور کلابند کړ. په دغو کارونو د سرکار موخه ترسره نهٔ شوه. دغه کارونه سرچپه پایلي لرلي. له ډامډېل څخه ۲۵۰ ګزه لرې په یوه مورچل باندي د سرکار منافقت او کاروایی په ډاګه کړې او د غازیانو همت نور لوړ شو چي د سرکار په ځواکونو او کسانو باندي بریدونه وَ کي. کله چي د اسلاکوټ بمباری او هوایي کلابندي روانه وه، نو د دېرشو څلوېښتو غازیانو یوه لښکر په سپینه ورځ په ۱۵:۳۰ بجي په یوه مورچل باندي برید وَ کړ چي دوی یي له مخه تابیا کړې وه او یو پیره وال یي وَ وژلو. د پیره وال له وژلو وروسته یو غازي په دېوال وروَ ختلو او مورچل ته ورواوښتلو او نشانچي (سیګنلر) یي هم وَ وژلو. نورو غازیانو هم له هره لوري په چوکی ورودانګل او پاته ګورکیانو سره یي ښخ شول. دوی څلور نور ګورکیان وَ وژل او دری یي کاري ټپیان کړل، که څه هم کمپ ۲۵۰ ګزه لرې و خو ورپته نهٔ وه چي په مورچل څه تیریږي. د ټولی کومندان هیڅ له وسه پوره نهٔ و، ځکه چي هغه وېره لرله چي په یوه لومه کښي کښي نهٔ وځي. لکه یو پوځي ټپال چي وایي: « ورپسي چي کومه لاس په لاس جګړه وَ شوه، توپکونه، توري، خنجرونه او ډبري پکښي وَ کارول شوې.»»

له غازیانو څخه دوه مړه او دوه ټپیان شول. غازیان یوه ګنټه وروسته له مورچل څخه په شا شول، خو تر ۱۸:۰۰ بجو هلته نیژدې پاته شول او په مورچل یي ډزونه کول. دغه چي ولي د پوندېغالي پوځ هغه ډزونه نهٔ اورېدل چي پرلپسي په مورچل باندي کېدل، لا تر اوسه هم څرګنده نهٔ ده.

۷ – څپرکی

جګړه له اسدخېل کلي شمالي وزيريستان سره نيژدې
۲۹ مارچ ۱۹۳۷

د ډامډېل کمپ مورچل له بريده اته ورځې وروسته، په ۲۹ مارچ له اسدخېل کلي سره نيژدې په تازه دمه ابېټ اباد پلې ليوا باندې بريد وَ شو. د لومړنی پلې ليوا (ابېټ اباد) پوځيانو د ميرالي او ډامډېل تر منځ او هم د رزمک په لاره د ميرالي او مانزې تر منځ د لارې د ساتنې کار په غاړه لرلو. ليوا ګهيځ وختي رهي شوه، کله چي ۵۰ ميل ډېرې ته راوَرسېدله نو د پولټيکل نايب تحصيلدار لخوا کومندان ته يو ټپال را وَرسېدلو چي د سړک په دواړې خواوې غازيانو نيولې دي چي په بهير باندي بريد وَ کي. خو دغه ټپال بې شمره ؤ، ځکه چي په بهير باندي خو دراندهٔ ډزونه لا لمخه پيل شوي ول.

يو پوځي ټپال په دغه اړوند وايي: «غازيانو د بريد لپاره له يوې زبردستي تګلارې کار واخيستلو. د پوځيانو پام د جنوب خوا ته د اړولو او بيا ورباندي له شمالي لوري له شېوې څخه د بريد کولو لپاره، دوی د خيسورهٔ له جنوب څخه د منځ په پوځيانو او مخکينی بدرګې دواړو باندي بريد وَ کړ.»»

کله چي يې د پوځيانو پام جنوب ته وَ ګرځولو نو «دوښمن» د شمال له شېوې څخه په مخکينی بدرګې باندي دراندهٔ ډزونه وَ کول کله چي دوی هلته تېرېدل. پاته پوځيان چي ماشنګنې چلولې او د سړک په شمالي لوري په پېچومي کښې کسان وَ ويشتل شول، او هغه ايلجاريان چي د سړک شمال لوري ته په يوهٔ خوندي خوړ او نورو کوچنيو چړونو ان د سړک د غاړې چريو کښې پټ ول، له خنجرونه سره راوَ دانګل. دوی د لېوني جوش بريدونه کول او دومره رانيژدې شول چي لاس په لاس ښخه يې پيل کړه. ««مخکينی بدرګې ته سخته مرګ ژوبله واوښتله چي د برتانوی کومندان او دوه ګورکه افسران هم ول پکښې»»

برتانوی کومندان، دوه ګورکه افسران او د مخکينی بدرګې ټول سيګنلران او نورو ډېرو سرتېرو په ګډون ډېر ګورکيان وَ وژل شول. د جګړې په لومړنيو شلو شپېو (دقيقو) کښې د خپلو ځانونو او بودَکانو د ژغورنې په ځای، پوځيان ښخې ګنګس او ګډوډ شوي ول. ليوا ښخې ښه وهل خوړلې ول. يو شمېر غازيان له خپلو پټو سنګرونو راڅرګند شول. ځينو کچرې هی کړې، ځينو له تراټو څخه د ماشينګنو ګولۍ شکولې او نور هسکه غاړه په سړک رهي شول. دوی يوڅه په ځانونه غره شول چي سوبه يې وَ کړه او د حاجي صاحب امر ته يې وَ نهٔ کتل چي لومړی انتظار وَ کي او بيا بريد وَ کي. د دغې تېروتنې تاو تر دوی وَ ختلو. کله چي په دوسالي کښې ډزونه واورېدل شول نو د سپکو ټانکونو يوه ټولۍ د جګړې د ډګر په لوري را وَ خوځېدلو.

د ټانک ټولۍ نابېره راتګ غازيان هک کړل. تر دې له مخه چي دوی تياری وَ نيسي، لس پکښې وَ وژل شول او يو شمېر نور کاري ټپيان شول. وروسته يو شمېر نور غازيان هم وَ وژل شول کله چي دوی له پټو سنګرونو راڅرګند شول او په دغه چورت کښې ول چي پوځ ماتې خوړلې ده او بېرته د ډامډېل په لوري تښتي. که څه هم د دوی دغه چورت سم ؤ، ځکه چي ډېرو پوځيانو د خپلو ځانونو د ژغورلو هڅه کوله، خو بيا هم دوی ته پکار نهٔ ول چي په دوښمن پسې په بيړنديه توګه منډې وَ وهي. بل هيڅ لامل نهٔ ليدل کيږي بې له دغه کله چي پوځيانو په شا کېدل نو غازيانو په پوځ باندي کمزوری چورت وَ کړ او د هغه لخوا يې د بل

برید اومید نهٔ کولۍ. په ۲۶ نومبر ۱۹۳۶ د خیسورهٔ په لومړۍ جګړه کې، ځینو غازیانو غوښتل چي په پوځیانو پسې ورشي او چي څومره توپک، کارتوس او نور څیزونه ورڅخه وړای شي یو یې سي. مګر، ډیری غازیانو ته چي کله پته وَ لګېدله چي لیوا ته له دوسالي څخه کومک راغلی دی نو د سړک په شمالي غاړه په خپلو پټو سنګرونو کښې پاته شول. پوځ څو ځله هڅه وَ کوله چي خوړ څخه غازیان را وَ باسي، مګر بریالی نهٔ شۀ نو ځکه یې پرېښودل. د ټولی کومندان بریډمن ار. ای. ایل. مارکس او د هغه یو شمېر کسان وَ وژل شول. نیژدې همدغه مهال،۲۰۳۵ بجې، شاوخوا ۳۰۰ نور غازیان را وَ رسېدل او په پوځ یې یرغل وَ کولۍ. په ۲۱:۰۰ بجې، غازیان له لوېدیځ او جنوبه راجاروتل او سخت برید یې وَ کړ چي غونډۍ وَ نیسي، خو بریالي نهٔ شول. یوې بلې ډلې هڅه وَ کوله چي د ډامډېل او اسدخېل تر منځ ننَوځي او پوځ په دوو برخو سره پرې کي، او بیا دشپې برید ورباندي وَکي، مګر دوی هم بریالي نهٔ شول. د لیوا د احتیاط ټولی، چي د دغسي شپې لپاره ساتل شوې وه، د دوی مخه وَ نیوله. یو ټپال وایي: «««دغې ټولی د کمپ د ټوپونو په کومک ډېر کوچني خو سخت بریدونه په شا وَ تمبول.»»»

د ډګرمن ار. او. اینسکیب ډي ایس او، ایم سي، تر کومندې لاندي برتانوي پوځ او غازیانو تر منځ جګړه د ګهیځ له ۸ بجو بیا د ماښام تر ۷:۴۵ بجو په شپېو شپېو روانه وه. له نورې مرګ ژوبلې د بچ کېدلو لپاره پوځ ځینه مړي تر سبا پورې پر ځای ایله کړل. ډامډېل کمپ ته پرشا تګ په ۷:۴۵ بجو بشپړ شۀ. ځینه مړي، په تېره د ۵۰ میل ډېرې هغه، چي تېره شپه یې را وا نهٔ خیستلای شول، په سبا سکاوټس راوړل. مرګ ژوبله په لاندي ډول وه:

مړه:

تورن او. ار. بیتون، ۲/۵ ار. جي. ار. ایف. ایف

بریډمن. ار. ای. ایل. مارکس، ۱/۶ جي. ار.

ګورکه افسران: ۲

نور ګورکیان: ۳۰

ټپیان:

بریډمن. ار. ایف. سي. نیکلسن، ۱/۶ جي. ار.

برتانوي سرتېري: ۱

ګورکه افسر: ۱

نور هندي او ګورکه سرتېري: ۴۱

سره له دې چي د سپکو ټانکونو نابېره برید په غازیانو کښې ډېر مړي وَ کول،مګر دوی بیا هم د جګړې سمه پرې نهٔ ښودله. دوی بیا ځانونه سره وَ اوډل او په برتانوي پوځ یې برید وَ کۀ. دوی تر سبا ګهیځ د جګړې په سیمه کښې پاته شول او بیا سوکه سوکه سره وَ رهېدل. شاهي هوایي ځواک د ځمکنیو ځواکونو مرسته کوله، چي له ښار سره سره یې د غازیانو په سنګرونو بمباري هم کوله. د سوییسون له خولې، د ځواکونو (هندي) ټولټال مرګ ژوبله ۱۶۳ وه. د غازیانو مرګ ژوبله کښې ۹۴ مړي او ۶۴ ټپیان ول.

که څه هم حاجي صاحب څو څو ځله سرکاري چارواکو ته ویلي ول چي دی پخپله بشپړه واک نهٔ لري، مګر کله چي یوه کاروایي کوي نو همېشه له خپلو ملګرو – خلیفه ګانو، ملایانو او نورو – سره سلا کوي، خو سرکار په هغه تور وَ لګولۍ چي هغه ژمنه یې پوره نهٔ کړه چي په لومړنۍ پلې لیوا باندي به برید نهٔ کوي. بل دغه چي سرکار په حاجي صاحب باندي په برید کښې د نېغ په نېغه لاس لرلۍ تور هم وَ لګولۍ، او ویل به یې چي د برید په سر کښې توریخېل

دوښمنان ول، چي پخوا او اوس دواړه ځله یي د حاجي صاحب تر کومندې لاندي کاروونه ترسره کړي دي. کله چي ریزیډنټ پوه شؤ چي حاجي صاحب او د پښتونخوا اولس د سرکار په چپه له غزا لاس نهٔ اخلي ، نو يې د سياسي اکر د بدوالي ټوله پړه په توريخېلو واچوله.

د اسدخېلو د سيمي له جګړې وروسته سرکار د ملکانو يو پلاوی حاجي صاحب ته ور وَ استولؤ او د اوربند او روغې وړانديز يي ورته وَ کؤ. په يوې جرګي کښي، حاجي صاحب ملکانو ته وَ ويل، چي زه به په روغې باندې چورت وَ وهم خو يوه ګره (شرط) ده، چي سرکار به ژمنه کوي چي په ديني چارو کښي به لاسوهنه نهٔ کوي او د بنو جيلکی (اسلام بي بي) ته به خوښي ورکي چي هر دين يي خوښ وي. د ملکانو له غوښتني ورسته، حاجي صاحب سرکار ته يو ليک وَ ليږلؤ او ورته وَ يي ويل چي زه له سرکار سره تر هغو روغه نهٔ شم کولای ترڅو چي د ټولو ټبرونو له استازو سره سلا وَ نهٔ کم. د حاجي صاحب او سرکار تر منځ د ليکونه ليږل راليږل بل هيڅ نهٔ ؤ پرته له يوهٔ چل (مانور)، ځکه چی د دواړې خواو نيامت څرګند ؤ، او هغه ؤ د سيالي لوري بشپړه تباهي.

کله چي حاجي صاحب او د هغه خليفه ملک خونياخېل او نورو په شهور تنګي کښي د سرکار په يوه بهير باندي د بريد تيارى کولؤ، نو سرکار توريخېل ملکانو ته دغه لاندي ويناوې وَ کولې، چي په رېښتيا سره د يوهٔ بشپړه جنګ ړ غ ؤ:

د اپريل ۶ څخه وروسته، دغه لاندي سيمي به تر هوايي کلابندئ لاندي وي:

(ا) ارسلاکوټ ناوه، موساکی، سين، شکتوی، تبې لګډ او اروپکوټ
(ب) د خيسور د توريخېلو ماجبونه (لونګی) بېرته ورڅخه واخيستل شوې
(ج) د خيسور دملکانو ماجبونه او خاسَدارئ له ۵ اپرېل څخه وَ ځنډول شوې
(د) له بنو او رزمک څخه د توريخېل ايستل
(ر) بنو – رزمک سړک ته درې ميله نيژدې د توريخېل کلي به لري کړل شي

راځئ چي په راتلونکي څپرکي کښي په ۹ اپرېل ۱۹۳۷ په شهور تنګي کښي په بهير باندي بريد په هکله وَ کړېږو او وَ ګورو چي د بل ستراتيجيک ګوزار تابيا کوم لوري کړې وه.

۸ - څپرکی

د شَـــهور تنګي ښخه
۹ اپرېل ۱۹۳۷

شهور تنګی په جنوبي وزيرستان کښي په مانزي – وانه سړک باندي يو تنګ کنډَو دی چي درې څلور ميله اوږدوالی لري. سړک درې لنډ ګرځني لري ، په شمالي ډډه يي ژور کمرونه دي چي پاس وچو غونډيو ته رسيږي، او په جنوبي اړخ يي يوه سيخه ژوره ده چي لاندي تر شهور توی پوري رسيږي. په ۱۹۳۷ کښي سړک ښه ارت نهٔ ؤ؛ چي يو ځل به کوم موټر پکښي وَ نښتلؤ نو بيا يي رايستل خورا ګران کار ؤ. که څه هم اوس لږ ښه شوی دی، خو بيا هم په ډېرو ځايونو کښي دغه سړک ښه پلن نهٔ دی. په ژمي کښي او باراني ورځو (جولای او اګست) کښي خورا ستونزمن دی. د تنګي په دواړو خواوؤ اوس هم ډبرينې خزې شته، چګملی په ختيځ کښي او څپلی توی د تنګي په لوېديځه خوا کښي.

لکه مخکې چې وَ ويل شول، له حاجي صاحب سره د توريخېل ملکانو ليدلو کومه ګټه وَ نهٔ کړه. حاجي صاحب د درو اونيو منداړ (اوربند) وَ غوښتلؤ چې له خپلو انډيوالانو سره د اکر (حالت) په اړوند سلا وَ کي. سرکار د دغې غوښتنې له منلو په دغه بنسټ نټه (انکار) وَ کولؤ چې نور نو د سرکار زغم بشپړ شوی دی او بله چاره نهٔ لري پرتې له دغه چې ژرترژره کاروايي وَ کي. خليفه خونباخېل هم په يوه ناسته کښې مسودو ته وَ ويل چې ده خپل سبړ (قسمت) له فقير ايپي سره تړلی دی او ترڅو چې يې خپل لاربنود نهٔ وي منلي نو دی هم روغه نهٔ شي کولای.

کله چې دغه بې شمره وراځه (مذاکرات) روانه وه، او د دواړو غاړو – فقير ايپي او سرکار - تر منځ ځرګنده بې باوري وه، نو فقير ايپي خليفه خونيا خېل ته وَ ويل چې په شهور تنګي کښې په بهير باندې ګوزار وَ کي.

سرکار خبر ؤ چې غازيان له شکتوی څخه د سرهٔ راغهٔ په لاره له شهور تنګي سره نيژدې کليو ته راغلي دي او خليفه خويناخېل هم پکښې دی. د بهير کومندان هم په ۳ اپرېل په خپل ټپال کښې وَ ويل چې ده دغسې قبايلي کسان ليدلي دي چې د خاسَدارانو غوندې نهٔ ښکاريږي. دوی په شهور تنګي کښې په لوړو سنګرونو کښې سره ټوليدل. پولټيکلي چاروالکو ته هم د شکمنو کسانو په اړوند يو ځانګړی ټپال وَ رسېدلؤ. مګر پولټيکلي چاروالکو کوم ګواښ وَ نهٔ انګېرلؤ او بهير يې پربښودلؤ چې خپل کار په مخ بوځي. مګر د پام لپاره يې يو څه تياری وَ کؤ. »»« لکه په نورو بهيرونو کښې. دغه ځل هم په بدرګې کښې دوه سپکې ماشينګنې، يوه ډله هندي لارپاکان او شاهي سورنګ اينجينران ول. د هر بهير په سر باندې پرلپسې هوايي څار هم کېدلؤ، پيلوټانو ته ويل شوي ول چې که چيرې لاره بنده وي نو دې ژرترژره خبر ورکي او که د کومک غوښتنه ورڅخه وَ شي نو هم دې تيار اوسي.»»»

د ډګرمن ډبليو. اې. ايچ. کونډون له خولې، د بهير ساتنه پوره نهٔ وه. پر دې سربېره، پولټيکل چاروالکو چې خاسَدارنو ته د لوړو ځايونو د ساتنې کومه وينا کړې وه،هغه هم خوشې کار ؤ.

بهير له مانزي څخه وانه ته په ګهيځ په ۶:۰۰ بجې په اپرېل، ۱۹۳۷ روان شؤ. پکښې ۴۹ لاری، چې ۲۷ يې شپږ تيره او درې ټنه وې؛ تورنيکرافټ، ای. اې. ايس. ايل، ۱۶ ملکي لاری د بګې د ګډې (کمپنۍ) وې، درې ځاني (پرايوېټ) موټرونه، څلور زغره وال ټانکونه د اتمې ټولۍ، او يو امبولانس ؤ. يو زغره وال موټر په سر کښې، دوه په منځ کښې او يو په لم کښې ؤ. په دغو کښې پوځي او ملکي څيزونه بار ول، ټوليو ته يې سامانونه او هغه افسران رسول چې د ژبې له ازموينې يې سر ته رسولې وې. پلې بدرګه تر پخوا دغه ځل پياوړې وه.

ګهيځ وختې د شاهي هوايي ځواک الوتنه وَ کوله خو هيڅ شکمن څيز يې تر سترګو نهٔ شؤ، مګر کله چې د بهير کومندان کنډَو ته د چګملی له خوا ور ننوتلؤ نو هک شؤ چې هلته خو يو خاسَدار هم نشته. د جنوبي وزيريستان سکاوټس د شهور تنګي د ګزمې په ځای د جنډولې او کوټکي ترمنځ ګزمه کوله.

په بهير باندې ړومبی بريد

ګهيځ ۷:۴۷ بجې د بهير مشر بريدمن هوپکينز په لوېديځ سر ته نيژدې ۸۱/۲ ميلډبرې ته راوَ رسېدلؤ او د بهير لم هم په کنډَو کښې بنه دننه ؤ، نو، لکه ايل. پيټيګريو چې ليکي، لګه درګه جوړه شوه. »»« په سر کښې د خونياخېل کسانو له نيژدې سنګرونو چې بېخي بنه پټ ول،

شاوخوا په هر موټر باندي ېږخي کره ډزونه وَ کول چي شاوخوا پینځلس شپږي (منټونه) روان ول.»»»

په ټول کاروان باندي په یو وخت کښي ډزونه پیل شول، خو په مخکیني نیمایي باندي ېږخي سخت ول. هغه افسران چي د موټروانانو په څنګ ناست ول او یا په ځاني (پرایوېټ) موټرونو کښي ول په لومړیو یوڅو شپږو کښي نیژدې ټول وَ وژل شول او یا ټپیان شول.

لومړی پینځلس مینټه د غازیانو ډزونه سخت او پرلپسي ول. ډېری بدګچیان له موټرانو څخه د راټوپ کولو مخکي وَ ویشتل شول. ډېر موټروانان وَ وژل شول او یا ټپاین شول، لاری یې په سړک وَ ښوېدلې او لاره یې ېږخي بنده کړه. زغره وال ګاډي خو ېږخي بېکاره ول، ځکه چي ټوپکونه یې پوره نهٔ شول پورته کېدلای چي په غازیانو باندي ډزونه وَ کي. غازیان د سړک په دواړو خواؤ په دغسي چریو کی او د کمرو تر شا پټ ول چي دوی ته خو سړک له یوه سره بیا تر بله سره ټول ور ښکاره ؤ.

هغه کسان چي ژوندي ول د ډزونو له لاسه په شپلو او پاټونو کښي پټ شول. ځینه ټوله شپه تر لاریو لاندي پټ ول، له وېرې مړه کېدل چي غازیان به یې وَ وژني او بیخول به یې کي. (وَ ګورئ انځور ۴ او ۵)

غازیانو په هر خوځېدونکي څیز باندي ډزونه کول. په منځ کښي په جګړې کښي یو درنګ راغلئ، په دغه شپېه کښي روغتیا افسر ، تورن این. ایم. دورانی غازیانو ته د اوربند خواست وَکئ. هغه غوښتل چي زخمیانو ته لومړنی روغتیایي مرسته ورکي، خو په پخپله په دهٔ یوه کاري مړدک وَ لګېدلئ او مړ شئ. یوازینی افسر بریدمن هوپکینز ؤ چي له درې لاریو سره له تنګي ژوندی وَ وتلئ. هغه څپلی توی ته ولاړئ او بیا بېرته تر ډزو لاندي کسانو کومک ته راوَ ګرځېدلئ ، خو ډېر ناوخته شوی وه.

که څه هم زغره والو ګاډو پاس غازیان ویشتلای نهٔ شول، خو دومره یې وَ کول چي په خپلو ټوپکونو سړک وَ نیسي او غازیان پرې نهٔ ږدي چي له خنجرونو سره راکوز شي. خو بیاو هم، په ځینو ځایونو کښي غازیانو له خنجرونو سره لاره پیدا کړه چي د زخمي سرتیرو او نورو کسانو تر سر یې تېره کي.

کله چي د بریدمن هوپکینز له خولي واورېدل شول او شاهي هوایي ځواک ځار پیل کئ، نو د بهیر د کومک لپاره دغه لاندي تازه دم ځواکونه ور وَ لېږل شول:

له مانزي څخه: د سپکو ټانکونو له ۸ ټولی څخه یوه ډلګی؛ د۴/۱۶ پنجاب رجمېنټ یوه ټولی؛ د ۴/۱۶ پنجاب رجمېنټ یوه کومکي ټولی چي وروسته ۴/۱۶ یوه ګډه ټولی هم ورپسي ولاړه.
له جنډولې څخه: د جنوبي وزیریستان سکاوټس درې پټلټنې
له وانه څخه: د جنوبي وزیریستان سکاوټس درې پلټنې چي ماځیګر ۴:۳۰ بجي څپلی توی وَ رسېدلې.
له سروَ کی څخه: د سپکو ټانکونو ۸ ټولی یوه ډلګی؛ یوه رساله او ۴ د جنوبي وزیریستان سکاوټس پلي پلټنې. سکاوټس د سروَکی په ختیځ کښي په ګزمه ول چي په سره غره کښي

ورته وَ ویل شول چي د سروَکی مرستیا پولټیکل، پي. لویس، په ځیلی توی خاسَدارانو ته یوه مېلمستیا کړې ده.

له میرانشا څخه: د نیژدې مرستي لپاره دوهمه الوتک

د تازه دمو راتک اوږد وخت وَ نیولؤ. له جندولي څخه، چي له تنګي څخه شپږ میله ده، او له چګملی څخه بس څلور میله ده، تازه دمي په ۱۰:۳۰ بجې راوَ رسېدل. د تورن چیسمن تر کومندې لاندي شمالي سکاوټس له خاسَدارانو څخه د ځیلی توی چوکی او مورچلونه واخیستل چي د تنګي په لور د غازیانو نور پرمختګ وَ دروي. د جنوبي وزیریستان سکاوټس کومندان، جګړن سکراین، د کنډَو شمال لور ته لوړه سیمه وَ نیوله. بریدمن ویلکاک، چي تر ټولو هسکه څوکه، لي، د نیولو هڅه یې کوله، له چګملی څخه دوه میله لوېدیځ ته تر ډزونو لاندي راغلؤ او په شا کېدلو ته اړ شؤ. د کومندان جګړن ډبلیو. ار. مول پلټنې پرېکړه وَ کوله چي د ویلکاک پَلټنه راوَ باسي چي په هغه لومه کي کښې نۀ وځي چي دی یې ویني. دوی په ۱۸:۴۵ بجې چمګلی ته راوَ رسېدل. د پرشاکېدلو په مهال، حوالدار متین سیپا اپریدی وَ ویشتل شؤ او کاري ټپي شؤ. بریدمن ویلاک هم په اوږه کښې یو مړدکی وَ لګېدلؤ خو په متکي تر چګملی را وَ رسېدلؤ.

په دغه ترس کښې مرستیا پولټیکل ښاغلي لویس له ملکانو یو ډک بس ټیګي ته راوَستلؤ چي په غازیانو زور واچوي چي له ولاړ شي. خو هغوی هم بریالي نۀ شول. »»» یو قران په لاس ملک په ډز وَ وژل شؤ. نور یوه شول چي دغه د پولټیکل د دفتر مخې ته پېندې نۀ دي چي دوی به خپلې بابولالې پکښې ویلې، دوی ډېر ژر په شا شول او خپل بس یې هلته پرېښودلؤ چي نوره یې هم لاره بنده کړه، په دغه نو نامېندي او پرېشاني نوره هم زیاته شوه.»»»

۱۶:۰۰ بجې له وانه څخه د بریدمن ایف. ډي. رابرټسن تر کومندې لاندي د جنوبي وزیریستان سکاوټس پلټنې راوَ رسېدلې. دوی یوه جګه څوکه وَ نیوله چي له دوړو خواوؤ له ډېر زیات جنګ سره مخامخ وه. برید زخمي شؤ خو غونډیَ یې وَ نیوله.

دیوځ ۵ کنډک شاهي هوایي ځواک دوه الوتکي له پوځ سره نیژدې راښکاره شوې؛ تل به یې د سړک په دواړو خواوؤ یوه الوتنه کول. پرلپسې یې د غازیانو سنګرونه بمباري کول، مګر دوی هم دومره اغېزمنې نۀ وې لکه څومره چي یې تابیا او هیله لرله. یوه الوتک خو بیخي غازیانو وَ ویشتله. یو مړدک د تېلو په ټانک وَ لګېدلؤ او بل یې د چلونکي په پونډۍ، الوتکه په چګملی کښې کښېناسلو ته اړه شوه. (وَ ګوری انځور ۶).

غازیان له پوټکنی څخه دبرش ګنټې وروسته سوکه سوکه ورک شول، مانا دغه چي د ۹ اپرېل له ۰۷:۴۵ بجو څخه بیا د ۱۰ اپرېل ۱۹۳۷ تر ۱۴:۰۰ بجو پوري. له هغه وروسته تنګی له لاریو، مړیو، زخمیانو او د جګړې له خځلو څخه پاک کړ شؤ.

د سي. ایچ. ټرینچ په وینا، د بهیر د مړیو شمېره نهه نوي وه چي اوه پکښې افسران ول. (بریدمن ډګروال بولم: مخ: ۸)

مړه: برتانوي افسران ۷، نور برتانوي سرتېري ۲؛ ای او ار ۲۷ (د جنوبي وزیریستان سکاوټس ۷، یو خدمتګار او ۳ ملکي موټروانان)

زخميان: برتانوي افسران ۵؛ بي او ار ۱؛ وي سي او ۲؛ ای او ار ۴۲ (د جنوبي وزيريستان سکاوټس ۴؛ خذمتګاران ۳ او ملکي موټروانان ۳)

د ډګروال بولم په وينا و د غازيانو د مړيو اټکل ۳۰ او د زخميانو يې ۷۶ ؤ.

ډګرمن ډبليو. اي. ايچ. کونډون (د فرنټير فورس: مخ: ۱۹۱) کې د مړيو شمېر ۷ افسران او ۴۵ برتانوي او نور سرتيري او موټروانان؛ د زخميانو شمېر ۵ افسران، ۲ جي سي او، ۴۳ برتانوي او هندي سرتيري او موټروانان يادوي. په وژل شويو کښي د ۳ پنجاب کنډک بريدمن جي. اين. سکاټ هم ؤ.

جګړن جنرال جي. جي. ايليټ (مخ: ۲۶۶) د مرګ ژوبلې په هکله وايي: په بهير کښي دوه پنځوس وَ وژل شول، چې د بهير کومندان او شپږ نور افسران هم پکښي ول، او اوه څلوېښت زخميان شول. ويل کېدل چې د غازيانو شپاړس وژل شوي ول او شپږ ويښت زخميان شوي ول.»»»

کومو غازيانو چې لومړی برید وَ کولؤ، شمېره يې له شپېتو تر اتياؤ وه، مګر د دوی د پيل له بري وروسته تر ماښامه يو شمېره درې سوؤ ته وَ رسېدله.

په ۱۱ اپرېل، جنرال سکرين، ايل. سي. پيټيګرو ځپلی ټول کلا ته وَ لېږلؤ. پيټيګرو ځان د يوۀ ځايي کس غونډي جوړ کؤ او د پټکي په شملي يې په مخ باندي تربوزک (مول) وَ وهلؤ، د مسودو په يوې لاری کښي يې مزل کولؤ، ځکه چې جنرال سکراين دغسي هڅ وهلؤ چې که چيري غازيان اوس هم په شهور تنګي کښي وي، نو هغوی به د مسودو په لاری باندي ډزونه وَ نۀ کي.

د شهور تنګي له پېښي وروسته، خليفه خويناخېل د سرکار تر ټولو لوی دوښمن شؤ. سرکار د هغه او ملګرو په چپه کاروايی پيل کړې. د جنوبي وزيريستان پولټيکل، پي. لويس، د مسودو له درو ملکانو سره په ۱ اګست ۱۹۳۷ په يوې الوتکي کښي ولاړی چې د هغه کور پيدا کي، خو هغوی په دغه کار کښي بريالي نۀ شول.

دويم ځل چې دوی کله هڅه وَ کوله چې خليفه د بمباری په زور راوَ باسي، نو دغه لاندينۍ پېښه وَ شوه، چې د وزيريستان خلکو د خدای او حاجي صاحب دورهۀ (فضل) وَ بللؤ.

لکه ټرينچ چې وايي: يوه الوتکه چې ۲۵۰ بمونه پکښي بار ول، د لدې د فټبال په ډګر کښي چې ډېر ښوی ؤ په بېړنۍ توګه کوزه شوه، او ولاړه د کټارې له مزيو سره و جنګېدله، خو له نېکه مرغه بمونه وَ نۀ چول. د لدې پولونه او سړکونه په بمونو الوځول شوي ول، نو له ځکه د الوتکي چلونکی او هوايي توپچيان تر څو اونيو هلته بند پاته ول.

د جنوبي وزيريستا په ځای شمالي وزيريستان ته د نورو تازه دمو د لېږلو په اړوند پولټيکل لويس وايي: «»« په ګرده سره اکر (حالت) ډېر بد دی. پوځ په شمالي وزيريستان کښي سره غونډ دی او زموږ په اړوند تر يو څه وخته پوري هيڅ پروا نۀ کوي، نو موږ يوازي پرېښودل شوي يو او خپل وس به کوو بله چاره نۀ لرو. په ځاني توګه زه ډاډه نۀ يم چې موږ به بريالي کيږو. زه نۀ پوهېږم چې دغه به ترکومه وخته پوري وي، خو په شکاره زما لوی لګېدلی دی (مطمين) چې راياد کړم چې موږ خو يو کال وړاندي دغې پرېکړې ته رسېدلي وو چې « پره

جمبه»»»، *(سره بېل يې که نو اېل يې که)* يوازينی تګلاره ده چي موږ دغه ټبرونه تر ولکې لاندي پې ساتلی شو.

پولټيکل لويس د ټبرونو او پرګنو د يوالي په اړوند سم ويل. که دوی سره يو وای نو يې له سرکار سره ښه ډغره وهلای شوه او ستر ګواښ يې ورته جوړولای شؤ. سرکار شمالي وزيريستان ته تازه دمي ور وَ لېږل، ځکه چي هغه پوهېدلؤ چي د ستونزې مېړوی او د يووالي نخښه فقير ايپي دی، او غوښتل يې چي دغه نخښه تبا کي.

ځپرکی – ۹

په الیګزېنډرا مورچل باندي برید،
له خیسورۀ چوکی څخه د انګرېزي پوځ وتنه او د وزیریستان په ګړدچاپېریال یې اغېزې،
افغانستان او بندوبستي اولسوالی له ۱۲ اپرېل راهیسته ...

د شهور تنګي له ناورین وروسته، سرکار د اکر د ارامولۀ په موخه نور تازه دمي ورواستول. له راولپینډۍ څخه تازه دمي په ۱۵ اپرېل راوَ رسېدل. جنوبي وزیریستان ته د تازه دمو د لېږلۀ په ځای، سرکار د شمالي وزیریستان په میرَلي کښي ځواکونه سره غونډ کړل، ځکه د ټولي لګې درګې مېړوی خو فقیر ایپي ؤ، او هغه لا اوس هم د توریخېلو په اوېجۀ کښي ؤ. سرکار غوښتل چي د هغه په چپه کاروایي وَ کي چي د اور د خپرېدلۀ مخنیوی وَ کي.»»»

د تازه دمو راتګ د وزیریستان د اولسونه لپاره څه نوی ځیز نۀ ؤ. د سرکار په چپه جګړه نوره هم توده شوه؛ د غازیانو اوډلیو (منظم) ډلو به د سرکار په لاریو باندي ډزونه کول. هر یو د بګی ټرانسپورټ کمپنۍ د لاریو په لټه کښي ؤ چي د خپل توپک ازموینه ورباندي وَ کي. دوی په شهور تنګي کښي د بګي ټرانسپورټ د لاریو په شرمېدلو او تباهۍ ډېر خوښ ول. ځینو خلک په رنځړې (یو ډول تېزاب چي په وزیریستان کښي جوړېږي) په اوبو کښي واچولې چي اوبه له چینلۀ وَ باسي.

په مامدخېل خاسَدارانو، چي د سرکار د «بېل یي که نو اېل که» تګلارې په مټ یې د لري کړ شویو توریخېل خاسَدارانو ځای یې نیولی ؤ، څو شپې د توریخېل خاسَدارانو او غازیانو لخوا ډزونه کېدل.

په ۱۲ اپرېل، شاوخوا ۳۰۰ درېپلاري توریخېلۀ ښه شمالي وزیریستان کښي په سپینوام سکاوټ چوکی راجاروتل او درې ورځې یې کلابنده کړه . سکاوټانو هیڅ شور نۀ شۀ خوړلای. له میرَلي څخه د ټل په لاره کورمي ته سړک بېخي بند ؤ. سرکار له سړک سره نیژدې او په سپینوام کښي کلیو ته سختي ګوښني وَ کولي، توریخېلو هم د چوکی سکاوټانو ته حال ور وَ لېږلۀ چي دوی ته ښه سزه ورکړه نور به نو په دوی باندي ډزونه یوه څه کم کي. دوی پخپله ژمنه وَدرېدل او سرکار هم د سزا ورکولو کاروایي وَ ځنډوله.

د الېګزېنډرا کمر په مورچل باندي برید

دغه مورچل له رزمک پنډغالي څخه پینځه میله لري پروت دی. د ۵۰ – ۸۰ غازیانو یوۀ لښکر په ۱۹ اپرېل په مورچل باندي برید وَ کۀ کله یو شمېر سرتیري د اوبۀ راوړلۀ لپاره بهر وتلي ول. غازیانو د ګودر او مورچل شاوخوا پټکنۍ ورته وَ کوله. کله چي اته سرتیري ګودر ته راوَ رسېدل، نو غازیانو د توپکو خولې پې ورواړولې. ځینو غازیانو په دغو سړو باندې وروَ دانګل خو له چوکی څخه ډزونو یې مخه وَ نیوله. له ګودر سره نیژدې کسانو یوه تېروتنه وَ کوله. د ځانونو نېمره کولو په ځای هغوی جګړه پیل کړه، »»»په دوی کښي اوه ځای په ځای وَ وژل شول؛ شپږ خو د غازیانو مخ ته وَ پرتل، ځکه چي دوی مورچل ته ورښکارۀ نۀ ول او د نورو سرتېرو لخوا کومک ورسره کېدلای نۀ شۀ. دوښمن (غازیانو) د دوی مړي وَ سیکوَل او د غونډۍ شا ته یې یووړل او هلته یې د دوی ټوپکونه او درستي لوټ کړې.»»»

یو مړی چي ساتندویه ټولی ته نیژدې پروت ؤ، توپک او درسته یې د ساتندویه ټولی کومندان نایک بچ کؤ. د غازیانو د مړیو پته وَ نۀ لګېدله؛ ټپالونه وایي چي په دوی کښي هم مړي شوي ول.

سرکار پوه شؤ چي شخړه جنوبي وزیریستان ته هم په غځېدلؤ ده، او ډېر ژر به د «د ستونزې مېړوی» دواړه جنوبي او شمالي وزیریستانونه پکښي ښکېل کي. د جنوبي وزیریستان ځوانان د خپلو ملکانو نۀ اورېدله، او له سرکار سره په ښځؤ کښي خورا بوخت ول. په ملا شېرالیخان او توریخېل کلیو باندي بمباریو او د جنوبي وزیریستان په جلالخېلو او عبدلرحمانخېل باندي د سرکار زور او ټینګار هیڅ شَمر نۀ لرلؤ. په بله وینا د خلکو په هوډ یې کومه ځانګړې اغېزه وَ نۀ کوله.

۲۲ اپرېل غرمه، سر جان کولریج ته یو ځل بیا د بنو، دېره سمایلخان او شمالي او جنوبي وزیریستانونو سیاسي واګي ورکړ شوې. د وزیریستان رېزیډنټ (سیاسي استازي) د دۀ د لوی سیاسي سلاکار په توګه کار کولؤ. له ځمکنیو کاروابیو سره سره دۀ ته د هوایي بمباری د راغوښتلو واک هم ورکړ شوی ؤ. په ځای د کوم نوي چل، جنرل سر کولریج یو ځل بیا هغه پخواني چلونه را مخ ته کړل چي پخوا یې هم ازمویلي ول: چي غازیان به سمي ته راکوز کو، سخت جنګ به ورسره وَ کو او په اسانی به یې پوپنا کو. جنرال ایلیټ کاږي: «‹‹ جنرال سر کولریج پکار وه چي هغه وخت پوهېدلی وای چي دی له یو داسي چا سره په جنګ اخته دی چي تر هغه ډېر زیات د جنګ کولو په تابیا پوهېږي چي دۀ یې سوچ کولی شؤ. پکار ده چي دی پوهېدلی وای چي فقیر ایپي به دغسي مرګوني تېروتینه هیڅکله وَ نۀ کي چي له ګڼ شمېر غازیانو سره په دۀ باندي له میرَلي سره نیژدې یا کوم بل ځای برید وَ کي. خو بیا هم جنرل سر جان کولریج په خپل ګای باندي ټینګ ولاړ ؤ.››»

«‹‹ امر ورکړ شؤ چي ... که چیري دوښمن په لوی شمېر کښي جګړې ته راوَ دانګي. . . دغه د کولریج نیامت ؤ چي له میرَلي څخه د خیسورۀ په لوري یوه کاروایي وَ کي››»

جنرال د ۲ پلي لیوا کومندان ته وَ ویل . . . «‹‹ که څه هم په برسېرنه توګه د کاروایۍ لامل خیسورۀ سکاوټ ته کومک رسول ؤ خو لویه موخه یې هغه ته زیات ترزیاته تاوان وراړول ؤ که کله هم دغه چانس برابر شي.››»

لکه د جنرال سر کولریج لخوا چي یې تابیا شوې وه، برتانوي ځواکونه په ۲۳ اپرېل له میرَلي، ډامډېل او نورو ځایونو د خیسورۀ ناوې پَخوا روان شول موخه دغه وه چي غازیان جوتې جګړې ته را ایستلو وَ هڅوي. کله چي پوځیان روان ول، نو یو لوی شمېر غازیان په رزمک، شکتوی او شام کښي سره ټول شول. خو دوی تر ۲۷ اپرېل ماښامه وَ نۀ خوځېدل، کله چي یې د بیچي کشکی په مورچلونو برید وَ کؤ او بمونه یې هم پکښي وَکارول. ډېر ځله دوی وَ کړای شول چي بمونه دننه مورچلونو ته ورغوځار کي چي تاوانونه یې واړول او نهه سرتیري یې زخمیان کړی. په ۲ مي، پوځیان ټوچي پندغالي، ایدک او میرَلي ته ستانۀ شول. په دغه ترڅ کښي، په خال خال ډزونو کښي په ځواکونو کښي پینځه سرتیري وَ وژل شول او ۵۴ زخمیان شول. په غازیانو کښي دوه سوه مړه او پنځوس زخمیان ول، خو دغه د څرکانو (جاسوسانو) ټپالونو ویل.

په ګړده سره، اولسونو ويل چي سرکار له حاجي صاحب سره جنګ وَ بايللؤ او ګرځېدلؤ ته اړ ايستل شؤ. په جنوبي وزيريستان کښي د مسودو ملکانو د ملک خونياخېل په سمبالولؤ کښي خپله بي وسي وَ ښودله. ابدولی مسودو، د وانه او برمل امدزو وزيرو د غازيانو ملاتړ جوت کؤ. خليفه شېرَالي خان د شکي له مسودو او وزيرو پرګنو غازيان راغونډ کړل.

حاجي صاحب غازيانو ته وَ ويل چي پرنګی له وېرې په خيسورهٔ کښي نهٔ شي پاته کېدلی او ډېر ژر به رزمک، وانهٔ او نور ځايونه هم ايله کي. پايله يي دغه شوه چي ډېر اولسونه نور هم په غزا وړګډ شول؛ له ځينو سره خو درسته (وسله) هم نهٔ وه. يو خوستوال له يوهٔ اوږدهٔ پړي سره راغلؤ چي يوې کچرې يا اس ته به يي ورواچوي. ويکټر واينرايټ وايي: «‹‹ سکاوټ يو ښايسته ځوان بندي رواستلؤ چي په ملا يي يوه اوږده رسۍ پېچلي وه، کله چي موږ پوښتنه ورځخه وَ کوله، نو وَ يي ويل چي په خوست کښي اوازه خپره وه چي برتانويان بېرته روان دي او لوټ ښه اسان دی، نو ځکه دی هم د يوې کچرې يا اس په لټه کښي ؤ چي ورسره بو يي ځي.››» ځينه قبايلي وَ ګړي له اوښانو سره وانه ته راغلل چي د لوټ سامانونه وَ لېږدوي.

په جنوبي وزيريستان کښي په پوځيانو باندي له بريدونو سره سره، حاجي صاحب غازيانو ته وَ ويل چي بندوبستي سيمو ته هم خپلي کاروايی وَ غځوي. مي ۲، ۱۹۳۷، په د دېره سمايلخان د پيزو په جنوب-ختيځ کښي په پهارپور کلي يو بريد وَ شؤ. سرکار د غازيانو مخنيو ته ورغلؤ. په ۲۳:۲۰ بجې، پوځيانو د غازيانو د يوې ډلي مخه وَ نيوله او له کجورۍ سره جوخت په ټاکوره نال يي په دوی باندي له نيژدې ځخه ډزونه وَ کول. په غازيانو نابېره ګوزار وَ شؤ، سره تيت شول خو وَ نهٔ تېښتېدل. يوه ګړۍ وروسته بيا سره راټول شول او له هرې خوا يي له بريد کوونکو سره جګړه پيل کړه او د خپلو مړو ساري يي وَ کول. يوه ګنټه وروسته دوه ډلي پوځيان راغلل او له غازيانو سره يي په جنګ شول. ښځه د ګهيځ تر ۵ بجو روانه وه. پوځيانو ويل چي يو کس يي بايلی دی. خو نور ټپالونه وايي، پينځه سرتيري او پينځه اسونه وَ وژل شول او درې پوځيان زخميان شول. بل پلو، څلو غازيان مړه شول، درې توپک او يوه څه خواړهٔ هم ورک شول.

له سره کمره سره نيژدې په پوځيانو باندي بريد

په ۳ مي، شاوخوا ۱۲۰ غازيانو له مانزي ځخه ۱۵ ميله لرې د بېټنيو په سيمه کښي له سره کمره سره نيژدې په پوليسو باندي بريد وَ کؤ. پوليس ترهغو کلابند ول ترڅو چي دړه ژنده او ټانک ځخه کومک او له مانزي ځخه الوتکه د دوی ژغورنې ته راغله. په پای کښي غازيان هم په شا تګ ته اړ شول خو کوم تاوان يي وَ نهٔ ليدلؤ.

دغه بريد د ټانک په پولټيکلي چارواکو کښي خورا پرېشاني او وېره خپره کړه. دوی د بېټنو ملکان پړهٔ وَ بلل، ځکه چي بريد د دوی په سيمه کي شوی ؤ، په تېره بيا دوی د دين فقير چي د حاجي صاحب يو خليفه ؤ په سمبالولؤ کښي پاته راغلي ول. د بېټنو ملکانو او پرګنې ټولي لورېينې يي وَ ځنډولي او خاسَدرانو ته وَ ويل شول چي له نوکرۍ به يي لري کي که خپلي دندې ته را نهٔ شي. د ډاډينې په توګه يي د کسانو د برمته کولو غوښتنه هم وَ کوله. بېټنو زړه نا زړهٔ دغه غوښتنه وَ منله، ځکه چي له هوايي بمبارۍ وېرېدل. مګر دين فقير بيا هم ياغي پاته شؤ او د فقير ايپي او غزا ملاتړ به يي کولؤ.

۱۰ – څپرکی

د ابلانک غاښي جګړه
۷ – ۱۸ مي ۱۹۳۷
او د غریوم پنډغالي رغېدا

۱۰۳۷ د مي په پیل کښي، کله چي غازیانو په بندوبستي سیمو کښي بریدونه کول، جنرال سر جان کولریج په جنوبي وزیریستان کښي په پوځي چلونو لګیا ؤ، چي په برسېرته توګه یي دغه لاندیني دوه موخي لرلي:

أ. چي غازیانو یوې دغسي جګړې ته راوَبولي چي د برتانوي ځواکونو لپاره ګټوره وي.

ب. چي حاجي صاحب وَ نیسي، چي په ارسلکوټ کښي یي خپل مېخزین جوړ کړی ؤ.

سر جان کولریج دغه دواړه موخي وَ نهٔ ګټلي ځکه چي لامل یي څرګند ؤ. اوس غازیانو ښه زدکړه کړې وه چي له انګریزي چارواکو او ځواکونو په څه ډول چارې تر سره کي. چارواکي د حاجي صاحب په ژوندي لیا مړهٔ نیولو کښي هم پاته راغلل. بس دوی دومره خوښ ول کله چي خبر شول چي حاجي صاحب د یو څهٔ وخت لپاره له وتلی دی. جنرال سر کولریج یو زبردست ځواک سره راغونډ کؤ، لس زره او شپږ سوه مېړونه او څلور زره بوډګان، چي مشري یي جګړن جنرال اې، ایف. هارټلي کوله، په چا باندي چي جي.ډبلی.اې. لویس تور لګولی ؤ چي «یو ناپوه کوچنی سړی دی». هغه په غرنی جګړې هیڅ پوه نهٔ ؤ.

جنرال هارټلي ارسلاکوټ ته د تللو لپاره د سرې مېلې او ابلانک کمره لاره خوښه کړه. د ابلانک کمره لاره ډېره اړه ده،له شمال څخه د جنوب په لوري شاوخوا تر درو میلو پوري د ډېوالهٔ غونډي سیخ پورته شوی غر دی ، دغه ځای له سرې مېلې څخه ۱۱/۲ میله لرې دی. یو انګرېز افسر هم په دغه لاره بلد نهٔ ؤ. سکاوټان به کله کله په دغه لاره تلل راتلل، نو څه وربانديي بلد ول.

هاجي صاحب د جنرال هارټلي په تابیا خبر شؤ. هغه غازیانو ته وَ ویل چي ارسلاکوټ ته په ټولو لارو سنګرونه جوړ کي او د ایشا او رزمک په منځ کښي دي په پوځیانو بریدونه وَ کي. هم یي وَ ویل چي د رزمک لیوا به له بې ګوزاره پرې نهٔ ږدي چي رَزنی ته وَ خوځیږي. نو ځکه یي پول څو ځایه مات کؤ چي د لیوا تګ له خنډونو سره مخامخ کي. د اوبو ګودرونه یې هم وران کړل او تېزاب یي هم پکښي واچول.

د انګریزي پوځونو له خولې، په خیسورهٔ کښي نی د ۲،۴۰۰ غازیانو نیژدې یمایي د افغانستان له پکتیا او نورو سیمو راغلي ول. خو د هغو غازیانو شمېره چي د لارې په اوږدو کښي یي ځانونه پټ کړي ول کره نهٔ وه څرګنده. د حاجي صاحب ورور، شېر زمان، د شام ډاګ ته تلل ؤ چي یو ځواک راغونډ کي چي د هغو انګرېزي ځواکونو مخنیوی وَ کي چي دوی یي ارسلاکوټ د راتلو اټکل کولؤ. پرنګي چارواکو ته هم څرګنده شوې وه چي غازیان په شام ډاګ او د شام نري، د شام لګډ په غریوم او د سرې مېلې لګډ په کنډونو کښي ګرځي راګرځي.

پوځونو لومړی په دوسَلي واړول خو د وروسته د اوبو له کمي په ۸ مي د دوسَلي کلي لوېدیځ ته یوهٔ پونډغالي ته کډه شول. په ۱۱:۰۰ بجې د پونډغالي لمرلېدهٔ او جنوب لوېدیځ ته غازیان راڅرګند شول او ډزه یي پیل کړه. په ۱۴:۰۰ له جنوب لویدیځه نور غازیان راغلل او په جنګ ورګډ شول. په ۱۷:۰۰ بجې د غازیانو او پونډغالي ترمنځ ۲۰۰ ګزه واټن ؤ. په ۱۶:۰۰ بجې دغسي دوړې والوتلې چي شاهي هوایي ځواک یي بې اغېزې کؤ. پای په ۱۸:۰۰ بجې د پوځ کومندان پرېکړه وَ کوله چي بېرته د دوسَلي پونډغالي ته په شا شي.

د پوځ مرګ ژوبله: یو برتانوی، ۲۰ ګورکیان، او یو ټوچي سکاوټ مړه؛ او یو برتانوی افسر تورن جي.ایل.ایس. واغن د ۱.۶ جي.ار زخمي ؤ. د غازیانو مرګ ژوبله په کره توګه څرګنده نهٔ وه.

په دغه ترس کښې، شاوخوا ۱۵۰ غازیانو په رزمک لیوا باندې برید وَ کړ، چي د دوړو له لاسه یې ښه نهٔ شول لیدلای. او غازیانو بیا دومره ګټه ورڅخه واخیستله چي بېخي د رزمک تر دروازو ورپسې ول. رزمک لیوا یوؤلس پوځیان وَ بایلل؛ او د سرکار له خولې، ۲۰ غازیان مړهٔ او زخمیان ول.

په ۱۰ مي ۲۱۰۰ بجې غازیانو په تالندې او توپان کښې برید پیل کړ خو پوندغالي ته ورنَنوتلای نهٔ شول. په ۱۱ مي غازیان وَ لیدل شول چي د سرې مېلې لګډ په ختیځه او لوېدیځه غاړه یې سنګرونه رغول. دوی غوښتل چي د شام ډاګ شمالي سیمې وَ ساتي. په ۱۰ مي، دوی شاوخوا د څلورو سوؤ مېړو یو لښکر په رزمک کمر پرېښودلؤ او نور یې په نورس سیمو کښې تیت کړ، چي د پرنګیانو د اټکل له مخې یې شمېره څلور زرو ته رسېدله.

جګړن جنرال په ۱۱ مي، ۲۱۰۰ بجې په توره تروږمۍ کښې خپل پوځونه وَ خوځول. د ګیمسن، جورج لامین، او جان پرینډرګسټ تر مشرۍ لاندې د سکاوټانو اته پلټنې په سر کښې وې. دوی د مزریو څپلې په پښو کړې وې او یوازې توپک او کارتوس ورسره ول. دوی ۷۲۰ هغه کچرې خوښې کړې چي اونګارې یې نهٔ وهلې، ځکه د بوډګانو اونګارو ټوله کیسه ورانولای شوه او د دوی تګ یې بربنډولای شو. دوی له نیمې شپې یوه ګنټه پس د ایبلانک غاښي لوړو ته وَ رسېدل. هلته دوی د غازیانو ببکۍ واورېدلې او وَ یې لیدل چي ایبلانک نرۍ هم ټمبه دی.

« د لیوا لپاره تګ بېخي ګران ؤ چي دغاښي په ښویو سیخو ولاړې تېزو باندې ختل ؤ، کچرې خو هسې پرې ښوَیېدلې، باید هرې یوې دوهٔ فوټه لوړ ټوپ وهلی وای. د چړې غوندې تېره غاښي په دواړو خواؤ دغسې ژورې ښویندۍ وې چي کله به یوه کچره پرې وَښوېدله نو تر هغو به رغړېدله چي تر څو به یوې غنې لیا ونې نهٔ وه راوَ نیولې»»

د ګورکیانو جان ماسټر وایي: «» موږ هڅه وَ کوله چي چوپ وَ اوسو، خو د غونډیو په چپه چوپتیا کښې زموږ د تګ ځوږ دومره لوړ ؤ چي بیان یې نهٔ شي کېدلای. بوټونه په کاڼو لګېدل، د کچرو واګې شرنګېدلې، نالونه چي به تیږو سره وَ لګېدل نو بڅرکي به یې پورته شول ... کله چي به په بېلچو یا راډیو بار کچرې بې تولې شوې او سل فوټه کوز ګرنګ ته به وَ لوېدلې نو په موږ به د نابېره چیغو یو توپان ګډ شؤ. د غاښي په دواړو خواؤ ورک ول، په تکو تورو تیارو کندو کښې یې کچرې لټولې. ما په لسو ژبو کښې ښکنځلې واورېدل او سرتیري مي وَ لیدل چي د کچرو غاړې یې غوڅولې.»»

ګیمسن چي له جارج لیمن او پرینډرګاسټ سره یې د سکاوټانو مشري کوله، لیکي: «سربېره پر دې چي د کچرو له لوېدلو سره چي به کله کله درز غوبل جوړېدلؤ ، زموږ چارچاپېره په لوړو ځایونو کښې غازیانو هم یو بل ته چیغې او سورې وروَهلې»». دغه وېرونکي لنداره وه، ځکه چي ګیمسن خو لا له مخه زړه ختلی ؤ، اوس ډګرمن مېنارډ ورته وَ ویل چي په مخ زور وَ کي او د غاښي په دواړو ډډو غونډۍ دي وَ نیسي، هغه ځای چي لیوا به پرې تېرېدله. مګر ګهیځ په خړه وړه کښې کله چي پوځونه په مخ وَ خوځېدل نو له مخ لوري او د غاښي له دواړو ډډو تر سختې ډزې لاندې راغلل. چي څه پېښ شول، په دغه اړوند پرینډرګاسټ لیکي: «»« نابېره چټک ډزونه پیل شول . ما شا ته وَ کتل نو تر ما لاندې مي د سپېدو په زیاتېدونکې رڼا کښې د سیکانو یو کتار وَ لیدلؤ چي ډېر یو بل ته سره نیژدې ول – دومره سره جوخت ول لکه په یوې نرۍ رسۍ چي تېرېدل. په ډزونو کتار دغسې کړوغ شؤ لکه د جوارو په پټي چي سیلۍ راشي او هغه ټوله روزنه چي د دغسې سختې شېبې لپاره یې ورکړې وه هېره کړه او سره ګډوډ شول. ما یو ښه ارام خو لوړ غږ واورېدلؤ. د هغوی کومندان، ډګروال کېز، ؤ چي

دوی يې سمبېدلو ته راوَ بلل. دوی هم دی ښه پېژندلۀ نو ځکه يې ډېر ژر د هغه وينا وَ منله. سيکان مخ په وړاندي روان ول. د دوی مرستيا کومندان، ټايني فيرويل، ته چي ډېر دنګ سړی ؤ زما پام ورواوښتلۀ. زه د هغه خوا ته په خاړپوسو ورغلم ما ګومان کولۀ چي هغه ټپي شوی دی ځکه چي د هغه په سر يوه سره پټی وه. مګر دغه د هغه د خول سره ليکه وه چي هغه ځکه هيسته کړې وه چي له لري وَ نۀ برېښي. له ما سره نيژدې يوه سکاوټ پرلّپسي او په سوچ ډزونه کول. هغه د خپل پټکي خاکي خولی راوَايستله او ماته يې د کربوسکي (مالوچو) يوه غړوسکه راښکاره کړه. يو مړدک پوري اوري تر وتلی ؤ خو د هغه ککری بس يو اينچ ورڅخه بچ پاته وه... غازيان له يو څه مرګ ژوبلې وروسته چي کله زموږ هوډ وَ ليدلو نو وَ تيښتېدل.

سکاوټان چي درې افسران دوه نور سرتېري يې وژل شوي ول، تر ايبلانک نري پوري وتل. سکاوټانو غرمه د ليوا رارسېدلۀ وروسته د پونډغالي لپاره يو ځای وَ ټاکلو او په هغه يې «کورنېشن کمپ»» نو کښېښودلۀ. په ١٨ مي پوځيان او سکاوټان يوه کلي ته وغلل چي غيروم يې بللۀ. د دوی موخه د کلي ځينو کسانو برجونه ورانول ول چي د فقيرايپي ملاتړ يې کولۀ. مخکينيو سکاوټانو، چي د ښی ډډې ساتنه يې کوله، وَويل چي تر يوې ونې لاندي يو څو کسان دي.

لکه پرينډرګاسټ چي پخپله په واز کومي مني چي غيروم ته په لاره نۀ يوازي دی او د دۀ ملګري افسران سخت وېرېدلي ول، بلک غيروم ته له رارسېدلو سره سم، دۀ، د دۀ ملو افسرانو او سکاوټانو او پوځيانو يوه بله سخته جګړه وَ ليدله. دغه ځل نۀ يوازي غازيانو بلکه يوې سختي ږلی هم دوی سزا ورکړه. پرينډرګاسټ ليکي: «»کله چي موږ مېشتېدلو او د پونډغالي بريدونه مو ټاکل، چي خوراپه ښه توګه مو تر سره کړل، خو يوه سخته ږلی وَ شوه، ولاړې کيږدۍ يې راوَ نړولې، کچرې يې سره ګډې وډې کړې او مځکه يې دومره ښويه کړه چي ټول سامانونه او توپکونه به ورباندې دلته او هلته رغښتل. موږ د منا (اشپزخانه) په کيږدۍ په لکړو پوري نښتي وو او يوډول مو د هغو کچرو مخې ته کښېښودله چي ږلی وهلي وې ، ليونۍ منډې يې وهلي او هرچېرته يې خپل بارونه غورځول.»»

د غيرم د مزله په هکله د ١٨ مي يو بل ټپال وايي چي کومندانانو غوښتل په هرډول چي وي دوی بايد غريوم ته وَ رسيږي. «»لکه چي وَويل شول، د ټولی کومندان چي وَليدل چي څه کيږي نو يې خپلې وروستۍ پلټنه شماره ١ په مخ بوتله ... خو پلټنه تر ډزونو لاندي راغله چي له ډېر نيژدې وړباندي کېدل، ډېر ژر يې څلو کسان وَوژل شول، دوښمن ډېر ژر د دوی توپک يووړل له مخه تر چي کوم څوک يې مخنيوی وَ کي.»»

ورپسي په نوره جګړه کښي د ګورکيانو او جګړن ويالنس درې کسان وَ وژل شول او درې نور يې ټپيان شول. په دغه ورځ تر ١٤٢٠ بجو اوه هندي سرتيري مړه او درويشت نور ټپيان شول. د غازيانو اوه ډېر مړه او اوه ډېر کاري ټپيان ول، څرګنده ده چي د دغه شمېرې د چارواکو د څرکانو (جاسوسانو) لخوا ورکړ شوې وې چي ښخي زياتي ښودل شوې وې.

يو کس چي له ډېره نيژدې ويشتل شوی ؤ، هغه يو ګورکی ويشتندوی، تيل بهادر ؤ. جان ماسټر يې د وژلۀ په اړوند دغسي وايي:
«»په کينه ډډه، ويشتندوی تيل بهادر په خېټه او سر وَ لګېدلۀ او ځای په ځای مړ شؤ. قبايلانو د دۀ په مړي وروَ دانګل. هغه زموږ تر ډزو لاندي پروت ؤ، خو دوی دومره وخت پيدا کۀ چي د دۀ په ګېډه خنجر وروَ منډي او تر کمربنده پوري وڅيرله، او ډېر ژر يې د هغه درسته ، او د

کاړتوسو کڅوړې واخیستلې. په ځوابي برید کښې موږ د هغه مړی راوړلو، چي تر یوه سړي زیاته د وینو یوه څیرې شوې بوجۍ ښکارېدله، هغه سره نینتېځلی ؤ او لاسونه یې په وچې شوې وینې لړلي ول. ډاکټر هغه د اوښ په کجاوې کښې واچولو چي په بله خوا کښې یې بل مړی ؤ، او بیا یې یوه کمبله ورباندي واچوله. کله چي اوښانو موږې موږې مزل کولو نو مړي او ټپیان به هم په دغو کجاؤ کښې کښته پورته کېدل. دغه اوښ چي کله زموږ مخې ته راوَرسېدلو نو د تیل بهادر یو لاس بهر راوتلی ؤ او له تزکرې څخه بهر ټالی وهلې او مړغنده زنګېدلو. یو ویشتندوی چي له ما سره نیژدې ولاړ ؤ یې کمبله پورته کړه چي وَ یې ګوري چي دغه د چا لاس دی، بیا یې د هغه له ټالی وهونکي لاس سره ښه توده سټړې مۀ شې ورسره وَکوله، په ریښتیا یې ښه په کړې ورباندي وَ خندل، او هم هلته ولاړو ملګرو ورسه وَ خندل. دوی ټول د تیل بهادر ملګري هم ول.»»

دوی په دغه اکر کښې ولې خندل، څوک پری نۀ پوهیږي. یوازې سړی دومره ویلای شي چي دوی به نېشه وې، هیجاني به وي یا به ډېر ساده ول.

له یوه اوږده، سخت او ګران مزله وروسته، په ۱۸ مې لیوا ارسلاکوټ ته راوَ رسېدله. جان ماسټرس د دغه مزله په اړوند دغسي لیکي:
«« کله چي موږ ارسلاکوټ ته وَ رسېدلو نو فقیرایپي او د هغه ځاني ملګري تللي ول، مګر د دوی څمڅې هلته وې، چي خولې یې اوس هم د دوی د پخلي په لوګیو توري وې. له یوه څخه خو لا اوس هم لوګی پورته کېدلؤ، موږ پوهېدلو چي دی به اوس هم ډېر لری نۀ وي تللی.»»

دغه څمڅه دوی د شاهي هوایي ځواک په هغو درو بمونو والوزوله چي دلته یې ناچاودلي پیدا کړل. د بم یوه پارچه د یوۀ پوځي ډم (نایي) په ملا وَ لګېدله، چي څلور سوۀ ګزه لرې اوړ ته کړوپ ولاړ ؤ. هغه ځای په ځای مړ شوۀ، او تش په نامۀ ملګرو یې بس دومره وَویل، چي غم یې مۀ کوئ، پېښې خو کیږي.

پوځ او سکاوټانو د حاجي صاحب اډه تباه کړه خو د هغه په نیولۀ کښې پاته راغلل.

د ایبلانک د کاروایی په اړوند ګیمسن په ۲ جون ۱۹۳۷ وَ لیکل: «« د دغې کاوایی تر ټولۀ بیخول (بد) اړخ دغه ؤ چي انګریزي لیوا بېخي بېکاره وه، چي پخوا یې د جنګ کولۀ ډېر ښه نوم لرلؤ. هغې ته پټکنی وَ شوې، نابېره بریدونه ورباندي وَ شول، د مزله په منځ کښې راګیره کړ شوه، توپکونه یې وَ بایلل، مړي او زخمیان یې تر شا پرېښودل، او دغسي نورې ډېرې کیسې.»»
««دوی بېخي نامېنده دي او د دوی ټوله مرګ ژوبله د دوی د خپلې بېکارۍ له لاسه ده. زه وایم چي دوښمن دوی ښه پېژني چي یو اسانه ښکار دی او د راتګ لاره یې څاري.»»

ډګروال ایچ. ار.سي. پیټیګریو یوه یا دوه ورځې پس له وزیریستان سکاوټانؤ سره ؤ. بل له دۀ سره سوبیدار خانباز ؤ. ډګروال پیټیګریو لیکي: «« زه له یوې ډلې سره په ګشت جنتي ته روان وم چي موږ له نیم درځن مسودو سره مخامخ شوو چي درې اوښان هم ورسره ول. دوی په وچ شوي براري لګډ کښې راروان ول. دوی هیڅ د شک وړ نۀ ښکارېدل. مګر کله چي موږ تر دوی تېر شوو، نو په موږ یو ډېر بد بوی وَ لګېدلؤ، دمره بد ؤ چي بې پوښتنې مو نۀ شؤ پرېښودلای.»»
«« ما له خانباز وَپوښتل چي دغه څه بلا ده، خو خپله پزه مي بنده کړې وه. هغه په زوره راته وَ ویل، «مسود دي»، «بس مسود دي، د دوی ټولو دغسي بد بوی ځي».

دغه د دهٔ لېمون (رايه) ؤ، د پرېشانئ په دغسي وخت کښي ټولو سکاوټانو او ټولو قبايلانو بس دغسي يو لېمون لرلؤ.
له مورږ سره چي کوم مسودان ول، هغوی په خپله ناتواني ښه پوهېدل، د دوی رنګونه تور شول او په خپلو منځو کښي يې پسپوسی شؤ؛ دغ پسپوسی جوړ د خانباز د مور او پلار نيوکونو او ځو پښتو په اړوند ، کېدلای شي له ګشت سره د هغه د شاندي (اړېکيو) په اړوند يا د دهٔ د خور د عجيبه خويونو په اړوند ؤ. ما خپله خندا نيمه پټه کړای شوه، خو زما مسودان ډېر خوښ نهٔ ول. بيا چټک شوم چي له دغه بويه ځان وَ باسم. بيا زه او خانباز نابېره دواړه په يوه وار وَ درېدلو او يو بل ته مو وَ کتل، دواړو يو چورت وَهلؤ. نوره نو کومه اړتيا نهٔ وه چي زه دي دهٔ ته د څه کولؤ وَ وايم. هغه پخپله د مسودو اوښان وَدرول او پوښتنې ورڅخه پيل کړې.
«ستاسي په اوښانو څه بار دي؟»
«مرِي»
مورږ هم دغسي چورت وهلی ؤ! بل دغسي بد بوی چيري هم نسته، او ګرمي هم وه.
«څه ډول مرِي؟»
«ګوره لوګ» انګريزي پوځيان!
«له کومي خوا؟ تاسي له کومه کړل؟»
د خانباز پوښتنې له شک سره چټکي شوې؛ د اوښانو څاروانانو هم چټک ځوابونه ورکول.
مورږ د دوی کيسه واورېدله. دوی د شام ډاګ د سيمي ول چي تر نيشپا نري ها خوا پروت دی او برتانوي پوځيان له وزيرو سره په يوې جګړې کښي وژل شوي ول کله چي دوی د پوځې ليوا په ګرځندهٔ کتار باندي بريد وَکړ چي له بنو يا رزمک څخه راروان ؤ. دغه مرِي هلته پاته شول او له جګړې وروسته مورږ پيدا کړل، په اوښانو مو بار کړل او اوس يې په سره راغه کښي پولټيکل صاحب ته وروړو، چي هغه وخت بابينګټن ؤ هلته، او دغه د دهٔ کار ؤ چي د دوی کيسه واوري بيا که باور پرې کوي که يې نهٔ پرې کوي دغه نو د دهٔ خپله خوښه وه. خو په هر ډول دغه کيسه څه نا څه رېښتيا هم وه. نو مورږ يوه بدرګه ښېله کړه چي دوی سره راغه ته وَ رسوي او مورږ په خپله لاره ولاړو، خوښ وو چي د ورستو مړيو د پېژندلو له ګران کار څخه بچ شوو چي ځينه پکښي خامخا د انګريزي پوځيانو ول. دوی به خامخا د وزيرو (يا مسودو) لخوا بربنډ شوي ول، کېدای شي چي غړي يې هم غوڅ شوي وي، او له بده بويه يې جوته وه چي پېژندنه به يې هم خورا ګرنه وه، ځکه چي په مرګ يې وخت اوښتی ؤ.

کله چي مورږ بېرته سره راغه ته راوَرسېدلو نو می له ښېز څخه واورېدل چي دوی رېښتيا هم برتانوي پوځيان ول، او مورږ ته پته وه چي په اوس وختونو کښي د ټوچي په سيمه کښي يوازی يو برتانوي کنډک جنګېدلی ؤ، نو دغه مرِي به خامخا د هغه کنډک ول. دغه کنډک د لوړې سيمي په کنډکونؤ کښي ډېر نامتو ؤ، او د جنګ اوږد تاريخ يې لرلؤ، مګر دغه وار يې په وزيريستان کښي لنډه دنده ښه کاميابه نهٔ وه.»»»

په ۱۹ مي غازيانو په غريوم پنډغالي ، پوځ او سکاوټانو باندي بريدونه پيل کړل چي کله به يې هم وار برابر شؤ. يوځل خو کله چي د ۱۲۰۰ په شاوخوا کښي پوځ يوه پلټنه پنډغالی ته په شا کوله نو تر سلو زياتو غازيانو چي د ټوچي سکاوټ غوندي خړ کالي يې اغوستي ول په هغه پلټنه باندي د لاسي بمونو او توپکونو بريد وَکړ. پلټنه بېخي ګډه وډه شوه او نهٔ پوهېدله چي څه وَ کي. پلټنه دوه کسان وَ بايلل او نهه نور يې ټپيان شول.

د پنډغالي لخوا جوابي بريد وَ شؤ خو هيڅ مرسته يې وَ نهٔ کوله ځکه چي ډېر ناوخته ؤ، پوځ اټکل کولؤ چي يو دوه غازيان يې مړه ياو ټپيان کړل چي په پنډغالي يې ډزونه کول.

په یول برید کښي، کله چي ځینو پوځیانو د غریوم په جنوب ختیځ کښي یو مورچل جوړولو، نو غازیان پټ پټ په خاړپوسو پنځوس ګزه نیژدې ورغلل مګر یوهٔ بل مورچل وَ لیدل او په ټوپکو او لاسي بمونو یې د دوی مخه وَ نیوله.

کله چي پوځ په ارسلاکوټ باندي د بریدکولو تابیا کوله نو حاجي صاحب په ۲۰ مي په باوانه منځه کښي ملک خونیاخېل ته ورغلۀ. د یوې برتانوي سرچینې له خولې، که څه ملا فضل الدین په ښکاره څه نهٔ ویل خو له حاجي صاحب سره یې شانده (رابطه) لره او د غزا لپاره یې پیسې او مرسته هم ورکوله.

۱۱ – ځپرکی

۱ په عمر تته خېل او په پیزو کښي په اورګاډي باندي برید ۲۴ مې ۱۹۳۷
۲ په ارسلا کوټ برید ۲۶ مې ۱۹۳۷
۳ په شارونګي نري کښي ښخه

کله چي د غازیانو یوې ډله د دته خېل او بویا تر منځ یو پول وران کؤ، د ۷۰ غازیانو یوهٔ بل لښکر په بنو اولسوالۍ کي په یوهٔ کلي برید وَ کؤ. دغه کلی عمر تته خېل نومېدلۀ، د پیزو په شمال کښي ۹ میله، برید د ۱۹ – ۲۰ مي په شپه وَ شؤ. له سربېره په یو شمېر توکیو، څلور هندوې نجونې هم برمته کړ شوې.

له پیزو شپږ میله شمال خوا ته د شهبارخېل کلي یوهٔ شکومي (دوست) د غازیانو مرسته کوله. غازیانو نجونې هغه شکومي ته وَسپارلې. تر ۲۴ مي، د غازیانو شمېره ۳۶۰ ته وَ رسېدله؛ چي ډېری یې ببټنیان ول.

یوه ډله غازیانو هڅه وَکوله چي د اورګاډي د پټلیو ځینه توکي وَ باسي چي اورګاډی له لارې وَ غورځوي. په دغه وخت اورګاډی راوَ رسېدلۀ. کله چي یې غازیان په پټلی باندي وَ لیدل، نو اورګاډي شپېلۍ وَ وهله. یو سړی چي د اورګاډی په سر کښي سپور ؤ په غازیانو یې ډزونه پیل کړل چي وَ یې شړي. چلونکي، چي د مرګ وېره پرې راغلې وه، اورګاډی وَ درولۀ. غازیانو چي بېرته خپل ځانونه سره سمبال کړل، په اورګاډي یې له یوه سره بیا تر بله سره جوابي ډزونه یې پرې وَ کول، درې بدرګچیان یې وَ وژل او څلور نور یې ټپیان کړل. مګر له مخه تر دې چي دوی اورګاډی په خپل لاس کښي واخلي، چلونکي هغه بېرته چالان کړای شؤ. پوځیانو له روان اورګاډي څخه په غازیانو ډزونه کول او یو څو یې پکښي مړه کړل. په دغه ترڅ کښي، شاهي هوایي ځواک هم راوَرسېدلۀ او پوځیان یې تر پوښښ لاندي وَ نیول.

له غازیانو سره مرسته، د هندوۀ نجونو برمته او په اورګاډي باندي برید کښي برخه اخیستلؤ له امله شاهي هوایي ځواک له کوټ سره نیژدې بره کلی، رغژی کلی اوله عبد الله کهوټو سره نیژدې لواژي کلی، چي د ببټنیانو کلي ول، بمباري کړل. د اوبو ژرنده او له کوټ سره نیژدې د دین فقیر کلا یې هم بمباري کړه. مګر د ګوښنونو او سزاګانو سره سره بیا هم دین فقیر کله هم د سرکار په چپه غزا پرې نهٔ ښودله او د حاجي صاحب یو رېښتونی خلیفه پاته شؤ.

په ارسلاکوټ ورتګ، ۲۶ مې ۱۹۳۷

کله چې شاوخوا هره ورځ په بندوبستي اولسواليو او وزيريستان کښي بريدونه کېدل، سرکار يو ځل بيا پرېکړه وَ کوله چې د دوی د ټولو «رېرونو ځاله» هيسته کي او په ارسلاکوټ د حاجي صاحب اډه تباه کي. پرېکړه يې وَ کوله چې له ټوچي سکاوټ سره يو ځای له غريوم څخه نور پوځ په ۲۶ مې ارسلاکوټ ته وَ رسوي. مګر په ۲۵ او ۲۶ مې د باران او ږلۍ يوه توسنده (شديد) توپان د دوسَلي سړک وران کوْ، په تېره بيا د کچ او کارپورېشن کمپ تر منځ، په ټولو خوړنو کښي نيزونه راغلل. ورپسي غريوم پنډغالی هم تاواني شوْ. پوځيان په ۲۷ مې وَ خوځېدل او بې له کومې نيښتې د پاسلکوټ تر شمال پوري وَ رسېدل. له هغه وروسته د غازيانو کوچنيو ډلو په دوی باندي بريدونه پيل کړل. په ۱۹۲۵ بجې بريدونه زيات شول ځکه چې نور غازيان راوَ رسېدل.

تر ټوله سخت بريد په تېز باران کښي وَ شوْ کله چې شاوخوا ۵۰ غازيانو هغه وخت په يوهٔ مورچل باندي بريد وَ کوْ کله چې پوځيان له خپلو مورچلونو څخه بېرته روان ول. دوی موچل وَ بايللوْ او شپږ کسان يې وَ وژل شول او اوه نور يې زخميان شول. يوې بلې پلټنې پاته سرتيري وَ ژغورل.

پای، پوځيان ارسلاکوټ ته راوَرسېدل خو وَ يې ليدل چې شاهي هوايي ځواک لا له مخه په درندې بمبارۍ هغه ځای تباه کړی وْ. خو حاجي صاحب وتلی وْ. کله چې پوه شول چې نهٔ شي نيولای نو په پوځيانو د کاروايې پيلولو تابيا يې بېخی کړې نهٔ وه.

د شارونګي نری جګړه: ۲۳ – ۲۴ جون ۱۹۳۷

په جنوبي وزيريستان کښي د پاڅون د مخنيوي لپاره سرکار پرېکړه وَ کوله چې د وانه او رزمک تر منځ په توروام کښي يو پنډغالی جوړ کي او د پنډغالي د رغولو لپاره يې له رزمک څخه د رزمک ليول له څلوېښتۍ څخه د لرې کولو تابيا وَ کوله. جنوبي وزيريستان سکاوټ ته وَ ويل شول چې د کار د اسانه کولو لپاره د توروام شمال ختيځ ته ۶ ميله لري په شارونګي نري کښي پونډغالی جوړکي. رالف وينګ او د جنوبي وزيريستان ډيوېډ ويليم دغه تابيا وَ نهٔ منله، ويل يې چې په نيم ميل کښي دننه هيڅ اوبه نشته. خو پوځ د دوی په خبره چورت نهٔ کوْ خراب او د خپل امر په ترسره کولو ټينګ شول.

کاروايي په ۲۳ جون په ۰۷۳۰ بجې پيل شوه، لومړی رزمک ليوا له څلوېښتی پنډغالي څخه لرې کړ شوه. ټوچي ليوا تر شارونګي نري پوري د دوی تګ بدګه کوْ. که څه هم ليوا له کومې سختې نيښتي سره نهٔ شوه مخامخ، خو يون يې ډېر سوکه وْ او په ۱۹۲۰ بجې توروام ته وَ رسېدله. په لاره يې د دوؤ کسانو مرګ ژوبله وَ ګالله، کومندان افسر بريډمن ډګروال پې. ګرانټ وَ وژل شو او يو سرتېری زخمي شوْ.

په شارونګي نري کښي، کله چې سکاوټانو د ټوچي ليوا لپاره د ودانۍ جوړولو ته تيري راغونډولې، ۲/۱۱ سيکان او ۱/۱۷ ډوګران چې اوس اوس رارسېدلي ول، تر درندو ډزو لاندي راغلل. يو څو شيبې وروسته، سيکان، ډوګران او تېره بيا ادم خېل اپريديان لاس په لاس ښخه اخته شول. دوه ادم خېل وَ وژل شول او د دوی د جمادار په ګډون اتهٔ نور زخميان شول. پوځ او سکاوټان له غونډۍ کوزېدلو ته اړ ايستل شول خو غازيان يو ګزه لرې ورپسې ول.

کله چي جګړه روانه وه د شمال له خوا یوه زوره ړنلی راغله چي د غازیانو همت یې نور هم لوړ کړ. په ړنلی کښي دوی دوښمن ته ورنیژدې شول، دومره نیژدې چي یو څو ګزه واټن یې تر منځ ؤ. د جنوبي وزیریستان سکاوټ کومندان، ډیوېډ ویلیم، سوبیدار مهبت خان اکاخېل اپریدي ته وَ ویل چي له خپلو درو پلټنو سره دې د دوی کومک ته ورشي. سوبیدار مهبت خان په غازیانو برید وَکړ او وَ یې کولای شول چي پوځ او سکاوټان له نور تاوان څخه بچ کي.

د لیوا څلور وَ وژل شول او دري دېرش زخمیان ول. د ملا شېرالي خان تر کومندې لاندي غازیانو د تاوان شمېره یو ځل بیا اټکلي وه. د یوهٔ پوځي ټپال له خولي، د پایندهٔ خان او د هغه د ورور په ګډون، د دوی د مړې شمېره څلېرویشت وه. پایندهٔخان یو ښه جنګیالی او زړَور سړی ؤ. د دهٔ تاوان د غازیانو لپاره ډېر ستر ؤ.

۱۲ – څپرکی

په جولای کښي د مسود ملکانو لخوا د روغې هڅې، او اسمان منځه مورچل باندي برید

په سپیرلام کښي د ټوچي سکاوټ د نورې زیاتي پلټنو ګومارل او د ګولاجان او ګاګو د کورونو نړولو د دوی ارمان پوره نهٔ کړ. د پولټیکل په سپارښتنه سرکار له مسود ملکانو څخه مرسته وَ غوښتله، مګر ورسره دغه ګواښنه هم وَ شوه چي که دوی خپل غازیان له سرکار دوښمنه کارونو راګرځولو کښي پاته راغلل، نو خپل ماجبونه به وَ بایلي. پولټیکل په ۱۰ او ۱۱ جولای ټول مسود ملکان یوې غونډې ته سره راغه ته راوَ بلل او دوی ته د خطرناک اکر په اړوند څرګندونه وَ کوله چي د فقیر ایپي له لاسه جوړ شوی دی څکه چي هغه د دوی په سیمه کښي دی. سرکار غوښتل چي پوه شي: (ا) چي ملا فضل الدین په کومه خوا زور کوي، څه هغه په تېرو اتو میاشتو کښي د سرکار شکومې دی که یې دوښمن؛ (ب) د ملا شېر الي او ملک خونیاخېل جوته دوښمني؛ (ج) د ملک موسا خان ابدلي چلند.

د توریخېلو په څېر نهٔ، مسود ملکانو د هغه وخت لپاره په جنوبي وزیریستان کښي د حاجي صاحب د شتون په ګډون خپله پېره وَ منله.

یو سرکاري ټپال د هغه وخت په اړوند دغسي وایي: «««لکه څنګه هیله کېدله، د فقیر ایپي راتګ بې شمره ؤ. هغه ویل چي له خپلو سلاکارانو او مشرانو سره تر سلا وروسته به له سرکار سره پرېکړې ته وَ رسیږي. هغه د دوي له نومونو اخیستلؤ څخه نټه وَ کوله، مګر د درو اونیو منداړ (ډزبندي) یې وَ غوښتلؤ چي له دوی سره وَ لیدلای شي. دغه غوښتنه د سرکار لخوا وَ نهٔ منل شوه. ملا فضل الدین ملکانو ته وَ ویل چي دی د سرکار دوښمن نهٔ دی، د ډاډ په توګه یې خپل دوه ورونه له ملکانو سره راوَ لېږل. د دهٔ د سمبالولؤ لپاره، سرکار ورته ویلي ول چي یو ورور به یې په اونی کښي یو ځل خامخا رزمک ته راځي. له ملک خونیاخېل سره تر لیدلو وروسته، ملکانو پولټیکل ته د هغه د چلند په اړوند وَ ویل چي هغه وایي خپل سېر (قسمت) یې له فقیرایپي سره تړلی دی او تر هغو روغه نهٔ شي کولای تر څو چي لارښود نهٔ وي کړی.»»»

ملک موسا خال له سرکار سره ژمنه وَ کوله او وَیې ویل « زه د افغان سرکار یو نوکر یم، چي برتانوی سرکار ورسره دوستي لري، نو زه به تر ټولو وروستی سړی یم چي د سرکار په

چپه به پروپیګنډه کوم.»»» ملک شېرآلي خان له ملکانو سره له لیدلو نیټه وَ کوله. کله چي ملکان راستانهٔ شول نو يې پولټيکل ته وَ ويل چي که ملک شېر آلي خان له ښځي لاس وا نهٔ خلي نو دوی به يې له خپلې سيمې ايستلو ته اړ کي. ملکان لا په سره راغه کښي ول چي د ملا شېر آلي خان په مشری کښي يوې ډلې غازيانو په اسمان منځه کښي په يوهٔ مورچل باندي بريد وَ کړ. دوی په هغه مورچل باندي دوهٔ بمونه وار کړل چي ګورکه کنډک ؤ پکښي، او شپاړس کسان يې يا خو وَ وژل او يا يې زخميان کړل. دوی مورچل لوټ کړ او لس توپک، يوه سپکه ماشنګنه، اته بمونه او پينځلس سوه کارتوس يې يوړل. يو ګورکی يې نهٔ وَ ويشتلو او نهٔ يې په خنجر وَ وهلو – ټول په بم زخميان شوي ول.

سرکار له رزمک سره نيژدې د کانيګرم او مردار لګډ اولس پر وَ بللو او ورته وَ يې ويل چي په يوه مياشت کي دي درسته ببرته راوړي او هغه غازيان دي وروَ پېژني چي بريد يې کړی ؤ. ملکانو د غبرګون له وېرې غازيان ورښوولای نهٔ شول،ځکه چي بدي ورڅخه پيښېدلای شوه. دوی چارواکو ته وَ ويل چي د سرکار کار ترسره کولو کښي بې وسه دي.

په دغه وخت کښي، حاجي صاحب ملا شېر آلي برمل او شول ته وَ لېږلو چي تازه جنګياليان راپيدا کي کله چي د دهٔ ملګر په اسمان منځه کښي د چوغې سترګو (ګورکيانو) په وژنه خوښۍ کولې. حاجي صاحب بيا خپله غوښتنه وَ کوله چي اسلام بي بي دي خپل شرعي خاوند ته ورکي. دهٔ خپل ځينه خليفه ګان شکتوی، وانه او دافغانستان جنوبي ولايتونو ته وَ لېږل چي غازيان غزا ته راوَ بولي. په توريخېلو او نورو اولسونو يې ټينګار وَ کړ چي د سرک جوړولو او نورو کارونو ټرونونه دي نهٔ کوي؛ او هغه کسان چي لا له مخه يې له دغسي ټرونونه کړي دي، له سرکار سره دي کار او مرسته کول بس کي، ځکه چي دغه د اسلام له بنسټونو سره سم نهٔ دی. د وزيريستان، افغانستان او بندوبستي سيمو په زرګونو وګړيو ان د ملېشو او پوځ ځوانانو يې ږغ ته هو وَ ويله. هغه يو لنګر پرانيستلو چي هر مېلمانهٔ ته به يې ډوډۍ خوشې ورکوله. لنګر ته خواړهٔ او پيسي اولس ورکولې.

١٣ – څپرکی

د افغان سرکار رول،
د نايب سالار موسا خان منځګړيتوب
د حاجي صاحب او د هند د برتانوي سرکار تر منځ
اګست – سپټمبر ١٩٣٧

افغان سرکار نايب سالار ملک موساخان، چي په مسودو کښي د افغان سرکار يو مخور لونګۍ (ماجب) وال ؤ، ته دنده وَ سپارله چي حاجي صاحب او د وزيريستان نور مشران يوه جرګې ته راوَ بولي او له دوی سره دي د سولې په اړوند وراڅه (خبرې) وَ کي. حاجي صاحب بلنه وَ منله او ماندېچ ته ورغلو، چي له رزمک څخه ۶ ميله لرې جنوب ته د جرګې ځای ؤ. نايب سالار موسا خان په سرکار نهٔ ؤ ډاډهٔ. هغه پولټيکلي چارواکو ته تر جرګې وړاندي وَ ويل چي له ده سره دي دوکه نهٔ کوي او کله چي جرګه کيږي نو د حاجيَ صاحب په چپه دي هيڅ کاروايي نهٔ کوي.

د رابلل شويو ملکانو سربېره، شاوخوا د توريخېلو، مسودو او احمدزي وزيرو ټول مشران او ملايان د سرکار د سرسختو دوښمنانو په ګډون هلته سره غونډ شول. ډېری لېوال ول چي حاجي صاحب وَ ويني او د دهٔ په راتلونکې تابيا پوه شي. سرکار د جرګې په اړوند ډاډه نهٔ ؤ.

که څه هم حاجي صاحب د سرکار په چپه کومه وینا وَ نهٔ کوله، سرکار وېرېدلؤ چي دی به جرګه د خپل ځان خواخوږي کي. نو ځکه يې غوښتل چي بنده يې کي.

خو ډېر ژر افغان سرکار يو ځل بیا نایب سالار ملک موسا خان ته وَ ویل چي بله ناسته راوَ بولي چي د مشرانو کم شمېر په کي ګډون وَ کي. دغه غونډه په منه کښي وَشوه، چي له ډانډېچ څخه اوه میله شمال ختیځ ته پرته ده. تر غونډې وړاندي حاجي صاحب اؤبلن ته ولاړؤ چي له منې څخه د ختیځ خوا ته دوهٔ میله لرې دی. په ۱۴ اګست د جومې له لامنځه وروسته، هغه شاوخوا يو زر کسانو ته د غزا په اړوند وینا وَکوله. په ۱۶ اګست کله چي په منه کښي جرګه پیل شوه نو دغه شمېره شپږو زرو ته وَ رسېدله. دوی غوښتل چي د حاجي صاحب په ګډون مشران د اکر (حالت) په اړوند وینا ورته وَ کي. د وزیریستان له غازیانو او وګړو پرته د افغانستان له جنوب څخه هم ډېر غازیان راغلي ول. په مخورو کسانو کښي حاجي صاحب، نایب سالار ملک موسا خان (رابلونکی) سید خان او د شېوې فقیر ول.

مشران په اکر باندي ښه اوړده وَ ږغېدل مګر غوځي ته وَ نهٔ رسېدل. بلکي دوی يو لیک تیار کؤ او د يوهٔ ټاکلي پلاوي په لاس يې په اورګون کښي افغان چاراواکو ته وروَ لېږلؤ. په لیک کښي دغه لاندیني ټکي راغلي ول:

(ا). نوره سړک رغونه به بنده وي

(ب) سرکار به په دیني چارو کښي لاسوهنه نهٔ کوي،

(ج) له هغو ټولو سیمو څخه د پوځ لرې کول چي پخوا پکښي کومه چونی نهٔ وه او په پای کښي له ټول وزیریستان څخه د پوځونو ایستل.

که چیري دغه ټولي ګرې (شرطونه) وَ نهٔ منل شي نو افغان سرکار ته پکار ده چي د انګرېز سرکار په چپه جګړه کښي له دوی سره کومک وَ کي.

له خبرو وروسته حاجي صاحب په يوهٔ اس سپور شؤ او شپږو زرو کسانو ته يې دغسي وینا وَ کوله: « سوله يوازي هغه وخت راتلای شي که سرکار تیار شي چي له ټېرونو سره د مسلمانانو د دین او قانون سره سم چلند وَ کي، کني زهٔ د يوهٔ مسلمان په توګه به بیا هم د سرکار په چپه پاته شم. که افغان سرکار لیک ته د نهٔ ځواب وَ وایي، نو زهٔ به په خپل سر ښځي پیل کم. » بیا يې له اولس څخه پوښتنه وَ کوله: « څه تاسي به د کافرانو په چپه په دغه دیني جنګ کښي زما ملاتړ وَ کوئ؟»، دوی په زوره ځواب ورکؤ چي: « هو!، موږ به دي ملاتړ او کومک کوو.» بیا حاجي صاحب دوی ته وَ ویل چي خواره شئ او کورو ته ولاړ شئ او تر هغو وَ ګورئ تر څو چي د افغان سرکار ځواب راځي، چي کېدلای شي درې اونی واخلي.

ملا فضل الدین چي د سړک رغوني په چپه ؤ، له دهٔ سره ژمنه وَ کوله چي هر څنګه چي د دهٔ خوښه وي دی به هغسي کوي.

کله چي غازیانو د ټاکل شویو درېو اونیو ورځي ګڼلي، په وزیریستان کښي ګنګوسي وې چي سرکار له وزیریستان څخه د وَتلؤ تیاری نیسي، مګر پولټیکلي چاراواکو غوښتل چي ټېرونه بې درستي کي.

جنرال جان کولریج په ۲۴ اګست د جنوبي وزیریستان يوې سترې جرګې په مخ کښي ځینه څرګندوني وَ کولې. هغه وَ ویل چي سرکار له وزیریستان څخه دوتلؤ هیڅ نیامت (نیت) نهٔ لري ځکه چي اولس په دیني چارو کښي هیڅ لاسوهنه نهٔ کوي، او بله دغه چي سرکار به د سړک رغونې کار روان وَ ساتي. جرګه ته سخته ګواښنه وَشوله که چیري څوک د سړک رغونې په

کار کښې کوم خنډ واچوي. لنډه دغه چې دوی ښېخې سپين وَ ويل شول چې سرکار په وزيريستان د واک چلولو ښه کلک هوډ کړی دی.

له يوې خوا سرکار ګواښ وَ کړ چې که هر چا د خنډ اچولو هڅه وَ کوله نو سزا به ورکې، له بلې خوا يې د « سره ښېل يې که نو اېل که » تګلاره غوره کړه – وَ يې ښودله چې د مسودخېلو سيمې له بهرنې يرغل څخه ساتې او د بندوبستې سيموې د اولس په ښېګړه کښې يې زړۀ ښه کړ. په بدل کښې يې د بندوبستې سيمې له اولس څخه غوښتنه وَ کوله چې د هغو غازيانو په نيولو کښې ورسره مرسته وَ کوي چې تر اوسه هم ازاد ول او په بريدونو کښې لاس لرلو. خو دغه يو ناشونی کار ؤ.

په ۱۰ اکتوبر توريخېل مشران ميرانشا ته وروَ بلل شول. له يوڅو کمکيو بدلونونو سره دوی ته هم هغه ټکي وَويل شول.

کېدلای شي چې دغه د هند د برتانوي سرکار او افغان سرکار يوه تابيا شوې کړنلاره وه چې غازيانو وَ غولوي او له هغه وخته ګټه واخلي چې دوی د ليک غبرګون ته ګوري. په دغه ترڅ کښې انګرېز سرکار د سړکونو او کلاګانو په رغولو لاس پوري کړ. کله چې غازيانو په سرکاري پوځونو او ځايونو باندې بريدونه ځنډولي ول نو سرکار د خونياخېلو په کورونو بريد وَ کړ. د يوۀ پېټ ټپال له مخې، د خونياخېلو په کلي باندې يوؤلس ټنه دروند بمونه واچول شول. دغو الوتنو ۷۰ ګنټې وَ نيولې. بمونو سخت تاوان وَ رسولۀ.

کله چې د منداړ (لنډمهالي ډزبندي) ورځې تېرې شوې، نو حاجي صاحب موسا نيکه ته ورغلۀ. هغه د احمدزي وزيرو، کابلخېل وزيرو، سلېمانخېلو، خروټيو او نورو ډېر ټبرونو څخه په کلکه وَ غوښتل چې د کافرانو په چپه دې له هغه سره کومک وَکي. ګډونوالۀ له هغه سره بشپړه خواخوږي څرګنده کړه او پوره ډاډ يې ورکړ. شول ته تر ستنېدلۀ وروسته هغه يواحمدزی وزير، خليفه پيرملا خان پرښودلۀ چې په جنوبي وزيريستان کښې دغازيانو لښکر جوړ کي .د حاجي صاحب ورور، شېرزمان، ته وَويل شول چې د غلجيو لښکر جوړ کي.

نايب سالار ملک موسا خان خپل هڅې پرې نۀ ښودلې. هغه د کربوغې فقير ته، چې په ځوانۍ کښې د حاجي صاحب استاد ؤ، بلنه ورکړه چې په حاجي صاحب وَ منې چې له سرکار سره سوله يزه روغه وَ کي. په ۲۰ سپتمبر په سپين کمر کښې د حاجي صاحب او د کربوغې د فقير تر منځ ناسته وَ شوه. نايب سالار موسا خان او د کربوغې فقير هغه ته وَويل چې له ښخو لاس واخلي. حاجي صاحب ورته وَ ويل چې دی به په دوۀ ورځۀ کښې دوی ته غبرګون وَ وايي. د کربوغې ملا تش لاس ولاړۀ.

سملاسي په دغې ناستې پسې، خليفه ملا شېر الي خان يوې جرګې ته (چې ټولې شمېر يې پينځ سوه ؤ) چې حاجي صاحب هم دوی ته هر هغه څه ورکولای شي چې سرکار يې دوی ورکوي. مګر د سرکار د پټو ټپالونو له مخې، حاجي صاحب له سرکار سره د رغې کولۀ کوم نيامت نۀ لرلۀ.

له درېو اونيو وروسته پلاوی له اورګون څخه بې له کوم ښه ځوابه بېرته راغلۀ. له وهغه وروسته حاجي صاحب د شمالي وزيريستان ګومبکۍ ته ولاړۀ او هلته يې د اور غونډې وبناوې وَ کولې او د سرکار غالې (دوکه) يې وَ غندلې. د دۀ له تګ سره په ټوچي، دته خېل، او ميران شاه کشي د سرکار په شتَمنيو پراخ بريدونه پيل شول. پلونو او لارې تبا کړ شوې. د دته

خېل هندوانو د بريدونو له وېرې كډې وَ تړلې او بنو ته يې وَ لېږل. ډېرا خاسَدارانو، په ځانګړې توګه، مداخېل، خدرخېل، منزرخېل، ماماخېل او وړي مامتخېل، د سرکار نوکرۍ پرېښودلې. په دغسي ترنګلي اکر (وضع) او د دواړو خواؤ په ناويساتوب کښي دواړو جنګي ځواکونو ته يوه لاره پاته وه او هغه وه نښته.

د بېلابېلو سيمو غازيانو حاجي صاحب ته ويل چي تر ژمي وړاندي ژر يو تؤره (يرغل) وَ کي . افغان سرکار ډېرې هڅې وَ کولې چي د جنوبي افغانستان د غازيان د حاجي صاحب غازيانو ته له ورتګ څخه راتم کي، خو بيا هم ډېر حاجي صاحب ته ورغلل او لاربښؤونه يې ورڅخه وَ غوښتله. افغان سرکار ځينو دسترخان والاو ته ګواښنه وَ کوله چي د دوی دسترخانونه (ماجب) به بند کي. خو دغه د افغان سرکار يوه ناڅرګنده (تته) کړه وه، ځکه چي نادرخان (کله چي په تخت کښېناستلؤ نو نادرشاه شؤ) په ۱۹۲۸ کښي کله چي په کابل ورختلؤ نويې د وزيريستان له دغو ټبرونو څخه پوره کومک اخيستی ؤ.

سرکار چي کله په نويو بريدونو پوه شؤ نو يې په ۲۴ سيپتمبر په ګومبکۍ د خبرداري پاڼې وَ شيندلې او ورسره يې په سيمه دوؤلس ټنه درانده بمونه وَ غورځول او شپاړس زره د نورو درستو مړدک يې وَ ډزول. که څه هم، دغې بمبارۍ کومه ښکاره تباهي وَ نهٔ کوله،خو غازيان يې سخت غبرګون ته را وَ بوړنول. د پڅو ټپالونو له مخې، پيرملاخان د بشپړه لښکر په جوړولؤ کښي بريالی نهٔ ؤ. د ناکامی يو لامل د وزيريستان په اولس باندي د بغدادي پير، اغېزه وه . خلکو به ورته شامي پير هم ويل، ځکه چي هغه له سوريې څخه راغلی ؤ. بغدادي پير د سرکار لخوا راوړل شوی ؤ چي په خلکو کښي چاک واچوي او تر منځ يې ناندرۍ جوړې کي.

د بغدادي پير له ټول هڅو سره، چي د يوهٔ اوردو منشي له خولې يو نرم سړی او ټوکي سړی ؤ، بيا هم پيرملاخان او علی جان د ۱۵۰ کسانو په لښکر جوړولؤ کښي بريالي شول. دوی د پيرملاخان په مشرۍ کښي له پخوانۍ تيارزه خوله خاسَدار چوکۍ سره جوخت د پولونو ورانول هڅه وَ کوله. دوی په سيمه کښي له ټول سړک سره غځېدلې د ټيليفون مزي پرې او يوړل. دوی په ګيروکوټ او کراب کوټ کښي د خاسَدارانو په چوکيو بريدونه وَ کول او سنټاله کنډوی يې وَ نيولؤ. دوی وانه ته په لاره يوه ملکي لارۍ هم لوټ کړه او بيا وَ سوزله.

کله چي وانه ليوا خبره شوه، نو يې کتار وروَ لېږلؤ چي يوهٔ ټولی کچرې، يوه وړه ټولۍ زغره وال ګاډي، يوه توپچي ډلګی او يوه د ۳/۱۲ ايف ايف ار د ماشين ګنؤ ټولۍپکښي ول، او ورسره يې په ۱۱۲۵ بجې کومکي پوځيان چي يوه ډله خاسَدار هم پکښي ول وروَلېږل. د شاهي هوايي ځواک هوايي چتر هم ورسره ؤ. په دغه وخت کښي ۳/۶ پنجاب کنډک غيير پوزه وَ نيوله. يو کنډک پخوانۍ تيارزه خولې خاسَدار چوکۍ ته وَ لېږل شؤ. په تنايي چوکۍ کښي مېشت يوه توپچي ټولی او د ۳/۶ راج رايفل يوه د ماشنګنو ډلګی وخوځول شوې چي وانه – جنډوله سړک لوړ ځايونه وَ نيسي. د تنايي خاسَدارانو د سړک ختيځ لور ته لوړه سيمه وَ نيوله.

په ۱۳۰۰ بجې زغره وال ګاډو او الوتکو په سېټاله لګډ کښي کاروايي پيل کړه. له شمال ختيځ لوري څخه غازيانو په دوی باندي بريدونه پيل کړل. په ځواب کښي، د پوځونو تر يرغل وړاندي، زغره والو په دوی باندي د درندو ماشين ګنو ډزونه پيل کړل. په ۱۴۰۰ بجې د تنايي ځواکونو په لوړو ځايونو د ماشينګنو ډزونه پيل کړل.

د سرکار ټپالونو له خولې، مخکيني پوځيان له کوم لوی خنډ سره نهٔ شول مخامخ، ځکه چي په غازيانو يې نابېره بريد وَ کولؤ. په ۱۷۵۰ پوځيان وانه ته ستان شول. د دغې کاروايی په اړوند

يوه پټ ټپال وايي: « کاروايي ډېره کاميابه وه، د پوځيانو کوم تاوان وَ نهٔ شؤ، په دوښمن کښي ۱۵ مړه او ۱۸ زخميانو تاوان ورواوښتلؤ. »»» مگر د پيرملاخان زوی، علي شاه خان، او نورو غازيانو له خولي، يو غازي، يو خاسَدار او شپږ گورکيان وَ وژل شول، د هغه گورکي مړی چي توپ يې خراب شوی ؤ، تر ماښامه پوره پروت ؤ.

له دغې کاروايې وروسته نو هغه کار چي جنرال کولريج پيل کړی ؤ د ۱۹۳۷ د دسمبر په نيمی کښي په سرکاري توگه بشپړ شؤ. له غازيانو سره د جگړو په اړوند سر ويليم بارټن، کي سي ای اي، په ۱۹۳۸ کښي وليکل: « د برتانويانو لَخوا نيژدړې ۴۰،۰۰۰ پوځيان په جنگ لگيا ول، يو نيم ميليون پونډونه گار شول، چي د هند په خزانې ډېر لوی پېټی ؤ؛ مرگ ژوبله تر ۱۰،۰۰۰ کسانو کمه نهٔ وه. انجام يې څه شؤ؟ ستر دوښمن اوس برېوکی راته وهلې؛ لا تر اوسه يې زبردست ورانی کولؤ.»»»

څپرکی – ۱۴

۱ په درگۍ سر باندي بريد، ۱۴ – ۱۵ اپرېل ۱۹۳۸
۲ د مداخېلو لَخوا، دتَخېلؤ ته د تللي سړک بندونه، مې ۱۹۳۸
۳ په وانه سر بريد، جولای ۱۹۳۸

په درگۍ سر بريد

په شهور تنگي کښي د ۱۹۳۶ له ناورين څخه د بچ کېدلؤ لپاره، د جنوبي وزيرستان سياسي استازي (پولټيکل) پوځ او سکاتِ ته وَ ويل چي له سپليټوی سکاوتِ چوکی څخه څلور ميله شمال لوېديځ ته په درگۍ سر کښي د خليفه شېرالّي خان په مشرۍ کښي د غازيانو يو لښکر سره غونډېږي. د تورن ايان ډېور او بريدمن پيپ الدرمن په مشرۍ کښي شپږ ټولی له سروکۍ درگۍ سر څخه د سپيلتوی په لاره وَ خوځېدلې. پينځه نورې ټوليو د جگړن وودِز، تورن بابنگټن او بريدمن پېټيگرېو تر کومندې لاندي له سرهٔ راغه درگۍ څخه د کوټکي په لاره خپل يون (مارچ) پيل کؤ. د دواړو ځواکونو گډه شمېره ۲۵۰ مېړو ته رسېدله.

تر تورن ايان ډېور لاندي ټولی بې له کومې ستونزې وَ رسېدلې او څوکه يې وَنيوله. خو لاکري وودِې ټولی له سخت ټکر سره مخامخ شوې او بېرته ستنېدلو ته اړې شوې. په دغه ترڅ کښي غازيان په درگۍ سر راجاروتل او هغه يې د وودِز له ټوليو پرې کؤ، چي د بريدمن پېټيگريو له خولي، د کره او درندو ډزونو له امله په مخ نهٔ شؤ تلای. د غازيانو د هغو کاړتوسو له لاسه چي څوکي يې پستې وې او بېخونه يې غوڅ شوي ول، چي له پټو سنگرونو به په دوی باندي ورېدل، دوی نهٔ درگۍ سر ته نهٔ شول رسېدلای.

تورن اين ډېور په دغه کلابندی کښي وَ وژل شؤ. ټولی يې د خپلو دوؤ پالليو کوترو په مرسته جنډولي ته پيغام وَ لېږلؤ. د جنډولي کارکونکو په ميرانشا کښي چارواکي خبر کړل، او هغو شاهي هوايي پوځ ته وَ ويل. الوتکو درگۍ سر ته کاړتوس وروَ رسول او د غازيانو سنگرونه يې بمباري کړل. بيا هم غازيانو ټوله شپه پوځيان پرېشان وَ ساتل ترڅو چي سبا گهيځ وختي هغوی بېرته په شاتگ وَکؤ. کله چي سکاوټان، چي د پوځ کومک هم ورسره ؤ، هلته راوَرسېدل نو د غازيانو هيڅ درک نهٔ ؤ. اوس چي جنگ نهٔ ؤ، نو يې د تورن ډيور مړی يې ډېره سمايلخان ته يووړلؤ او هلته يې ښخ کؤ.

د مرګ ژوبلې ټپال په لاندې ډول ؤ:
برتانوي پوځيان: د تورن ډيور او درو سکاوټانو په ګډون دوه برتانوي او دوه هندي افسران وَ وژل شول.
زخميان: سکاوټان ۱۰ ؛ پوځيان ۱۱
غازيان: ۲ وژلي، ۳ زخميان

دَته خېل ته تللې سړک غوڅول

په پيل کښې سرکار په ارسلاکوټ او نورو ځايونو کښې په مداخېل غازيانو باندې زياته بمبارې وَکوله. دوى ښکاره جګړې ته راوَتل. دوى ړومبى د رازني د اوبو په ټانکونو کښې زنځړه واچوله بيا يې په ميرانشا – دته خېل سړک په بهيرونو باندې په کورنيو بمونو وَغورځول او چې کله به يې وار برابر شؤ نو پولونه به يې الوزول.

دوى هغه سړک غوڅ کؤ چې بويه او ميرانشا يې له دته خېل سره لګولؤ. د بريدمن اېل. لېرويل تر بولندى (کومنده) لاندې اوه ټولې سکاوټان کښېوتل او پينځو اونيو لپاره تر کلابندى لاندې وَساتل شول. دوى يوازې د بېسيم په مرسته له ميرانشا سره شانده (اړيکى) لرلاى شوه، او خواړه او نور څيزونه به يې غوښتل. هره ورځ به الوتکو خواړه او نورې اړتياوې له ميرانشا وررَسولې. غازيانو به شپه او ورځ کله ويشتله. د شپې په تياره کښې به دوى چاونى ته نيژدې وَرغلل، او له هغوى څخه به يې غوښتل چې بريدمن لېرويل دوى ته وروَسپارې او له حاجي صاحب سره دې يوځاى شي او د کافرانو په چپه دې غزا وَکوي. يوازې غازيان چاونى ته نهٔ ورنيژدې کېدل، په ۱۰ مې دوى په مومې راغهٔ کښې جوړکړى توپ هم د زرو ګزو له واټڼ څخه وَ کارولؤ، د چاونى په اډه او د سيګنل په دفتر يې شپږ ډزونه وَکول. د توپ د ډزونو تر پوښ لاندې غازيان چاونى ته ورنيژدې شول. چاونى د غازيانو په سنګرونو د خپلو نويو هوويزرو ډزونه وَکول او د خپل توپ لرې کولو ته يې اړايستل. ويشتندويانو لا هم ډزونه پرې کول خو څه شمر يې نهٔ لرلؤ.

پاى، د کلابند پوځيانو بده ورځ بشپړه شوه، او هغه بريدمن لېرويل چې په چاونى کښې له پوټېدلو پرته يې هيڅ کولاى نهٔ شول، د يوهٔ اتل په څېر وَلمانځل شؤ، چې د ځينو ټپالونو له مخې دهٔ پخپله هم باور پرې کولاى نهٔ شؤ.

په ونې سر کښې د سرکار په دفترونو بريد

۱۱ جولاى ۱۹۳۸، د جنوبي وزيرستان يوهٔ لښکر چې مشري يې ملاشېرآليخان کوله، په مومې راغهٔ کښې جوړ شوى يو بل توپ وَکارولؤ او د شپږ سوهٔ ګزه واټڼ څخه يې د ترکى په مورچل باندې ۱۴ ډزونه وَکول. ترکى مورچل له سپلې توى څخه شمال لورې ته ۱۳۰۰ ګزه لرې پروت دى. يوازې يوه ګوله د مورچل په دېوال وَ لګېدله، مګر تر ريښتوني تاوان يې رواني (اروايى) تاوان زيات ؤ. له ډېرو وېرې يې د سکاوټانو بلګه (ساه) وَ ايستله. په غبرګون کښې سکاوټانوهم د ۴.۵ هوويتزر دوه ګولې وار کړې.

غازيانو خپل توپ سره ټوټه کړ او په اوښانو يې کوټکي ته راوړلؤ. کله چې غازيانو د بل چپاو تابيا کوله، نو څرکانو (جاسوسانو) پولټيکل چارواکو ته د دوى د راتلونکي کار ټپال وروَرسولؤ. له کوټکي څخه دوه نيم ميله لرې د سرهٔ راغهٔ په کلا باندې د چپاو د مخنيوي لپاره سرکار د بريدمن چيسمن په مشرى کښې پينځه ټولۍ له سرهٔ راغهٔ څخه ونې سر ته وروَ لېږلې. د بېټل لويس او پيپ الدرمن په مشرى کښې نورې ټولۍ له جنډولې څخه سرهٔ راغهٔ ته روانې

شوې چې پیځلس لارۍ او تازه دم کورم ګنز Kurram Guns هم ورسره وو. بهیر تر هوایي پوښ لاندې ؤ، مګر له سختې ډغرې (مقاومت) سره مخامخ شؤ. د الوتکې په تاوکش (راډیېټر) کښې هم یو مړدک وَ لګېدلؤ او بېرته جنډولې ته ستنېدلؤ اړه شوه. د جنډولې ټولۍ سره راغۀ ته بې له کوم تاوانه وَ رسېدلې.

د چیمسمن لاره د غازیانو لخوا ټپه شوه. هغه سرۀ راغۀ کلا ته ستنېدلای نۀ شؤ، نو ځکه یې د شپې لپاره په ونې سر کښې مېشت شؤ. پردغه سربېره، له هغه سره کاړتوس هم لږ وو. په شپه کښې یې په سنګرونو باندې یرغل وَ شؤ. غازیانو یې سنګرونو ته لاسي بمونه ورګېل کړل او له جوخت واټنه یې ډزونه ورباندې کول. په سرۀ راغۀ کښې پوځ او سکاوټانو بس د ډزونو له اورېدلو پرته بل هیڅ کولای نۀ شؤ. ګهیځ وختي غازیان په شا شول. په ښخه کښې یوازې شپږ سکاوټان ټپیان شول، چې برتانوي افسرانو یوه ډېره نېکبخته ساتنه بلله.

ځپرکی – ۱۵

۱ په خرې کښې په سرکاري دوترونو چپاو

۲ په بنو باندې برید

خرې د دته خېل شمال لورې ته غرونه دي چې شتمني ده د مداخېل وزیرو، چې د غزا ملاتړ یو کولؤ، او د وزیریستان، افغانستان او نورو سیمو غازیانو ته به یې پناه ورکوله. په ۱۹۳۸ کښې د حاجي صاحب اډې هم هلته وې او له هغه ځایه به یې د سرکار په چپه کاروایی کولې. د حاجي صاحب ښکاره جنګ ته راایستلؤ لپاره او بیا د هغه اډې ورانولؤ لپاره، سرکار رزمک لیوا، ۳ پلې لیوا، ۱۷ ټوچي سکاوټ ټولۍ د ډګرمن ایف. ایچ مېنارډ تر بولندې لاندې سره یوځای کړې او په ۱۳ جولای ۱۹۳۸ یې د وشګی په لور وروَخوځولې.

دغه ځواک په لاره په خرسیم کلي کښې یوڅو کورونه وران کړل. په ۱۴ جولای په دوؤ برخؤ سره وَ وېشل شؤ. رزمک لیوا له د سکاوټ له ۸ ټولیو سره د اي. ډبلیو. ویلیمز په بولنده کښې شؤ، او ۱۳ پلې لیوا د سکاوټ له ۸ ټولیو سره د بوب ینګمن په بولنده کښې شؤ. دوی تابیا لرله چې بوزوما نرې لوړې او مزدک پونګه وَ نیسي او بیا سکاوټان کوز د حاجي صاحب اډې ورانولو ته ور وَ استوي او ژرترژره بېرته ستانۀ شي.

دغه تابیا چپه شوه. پوځ لاره نۀ پېژندله. دوی له هغو انځورونو د لارې هڅ (اټکل) وَهلؤ چې شاهي هوایي ځواک ورکړي وو، او د پیچومیو کچه یې ښودله – په ډېرو ځایونو کښې کچرې هیڅ پې ختلای نۀ شوې. بل پلو، غازیان په خپلو سنګرونو کښې د دوښمن ډغرې ته ښه چمتو وو. دوی په دواړو لیواګانو بریدونه وَکول. بیا هم لیواګاني له درې نیمو بجو وروسته مزدک پونګې ته وَ رسېدلې ، خو د کار سر ته رسول ورباندې ځنډېدلي وو.

د بوب ینګمن په لیوا باندې په یوۀ دغسې پېچومي کښې برید وَ شؤ چې ډېرې ګڼې غنې یې لرلې. بوب ینګمن او ایف. ویلیمز پرېکړه وَکوله چې د هوایي ځواک تر پوښ لاندې لوړو ته پورته شي. په دوی ناوخته شوې وه چې په رڼاورځ وشګی ته هسک شي، پوځ د شنه یخ شپه په هغه وانده (کمپ) کښې تېره کړه چې ګورکیانو له یوۀ شپالۀ څخه جوړه کړې وه. پوځ په ګهیځ، چې تر شا یې د سکاوټانو بدرګه وه، وشګی ته ستون شؤ. غازیانو ټوله لاره په روانو

کتارونو وارونه کول. لکه د برتانوي پوځ افسران چي وايي، ريښتيا هم پوځ دوښمن جنګ ته راوستلؤ، بې شکه چي ډېر دوښمنان يې مړه او زخميان کړل، خو هغه د سيمي له سختيو او د دوښمن د ډغرې له لاسه بېرته ستنېدلو ته اړ شؤ. «فقير خوهيڅ پرېشانه هم نۀ کړ شؤ». د مرګ ژوبلې شمېره ناڅرګنده وه.

په بنو بريد

د حاجي صاحب په اډې باندي د بريد، او په تېره بيا، د اسلام بي بي په کشاله کښي د بنو د منځګړې (محکمې) د هندوانو او سيکانو په لوري پرېکړې د غچ اخيستلو لپاره په ۲۳ جولای ۱۹۳۸ شاوخوا ۲۰۰ غازيانو په بنو باندي بريد وَ کړ. دوی د برتانويانو اوه ملګري وَ وژل، زيات هندوان يې ټپيان کړل او ډېر دوکانونه يې وَ سوزل. له سختې ښخې وروسته، غازيان په شا شول، او د ښار شمال لور ته غونډيو کښي يې سنګرونه وَ نيول. دوی ته يوڅه مرګ ژوبله هم واوښتله. شل پکښي وَ نيول شول. مګر، په بنو باندي بريد په برتانوي پوځ او پرنګي برم باندي يو غټ ګوزار ؤ. د بريد په پايله کښي، د سرکار شکوميو هندوانو او سيکانو په درو کښي يوه برخه له بنو څخه هندوستان ته ولاړل.

څپرکی – ۱۶

۱ د بنديزې جګړه

۲ د شمالي وزيريستان له پولټيکل، راجر بېکن، سره د توريخېلو جرګه

د بنديزې جګړه

په ميرانشا او نورو سرکاري ځايونو باندي د بريدونو د مخنيوي لپاره، د ټوچي سکاوټ ټي. جي. فيليپ ته ډګرمن وايه (امر) وَکوله چي له بنديزې څخه، چي د دوړو يو کلی ؤ، برمته واخلي. فيليپ دوی ته ټپال ورکؤ چي دی او د دۀ پوځيان تر هغو نۀ ول خبر چي هلته د توريخېلؤ دومره لوی کلي شته تر څو چي دوی پخپله ناوې (وادي) ته ورغلل او هغه کلي يې وَ ليدل. کله چي دوی د توريخېل کليو ته ورنيژدې شول، نو پوه شول چي د ښخې په مهال به توريخېل د بنديزې د اولس ننګه وَکي، نو ځکه يې پرشاتګ باندي چورت وَ وهلؤ. هلته شاوخوا توريخېلؤ په دوی باندي چيغې وهلې چي بېرته ولاړ شي. سکاوټان يوه ښځه وَليدله چي له بنديزې څخه يې د دوی خواته اشارې کولې، او ورپسې د دوی په سنګرونو باندي درانده ډزونه پيل شول. نو دوی اړ شول چي له ډزونو وَ تښتي.

ډګروال له هغو سيکانو مرسته وَغوښتله چي يو غاښې يې نيولې ؤ، او ورته وَ يې ويل چپ دوه درې سوه غازيان ورپسې دي. که څه هم دوی له غازيانو سره د ډغرې نۀ شوې وهلای خو سيکان او سکاوټان بې له کومې مرګ ژوبلې په تېښته کښي بريالي شول. کوم لښکر چي په دوی پسې ؤ، د کلي د جنوب خوا ته مخه کړه چي د ليسټر په غونډ باندي بريد وَ کي. د غونډ شپږ کسان وَ وژل شول او شپږ يې زخميان شول. لاس په لاس جګړه کښي دوی اړ شول چي خپل دوه مړي له توپکونو او سامان سره ايله کي.

وروسته په ټپال کښي وَويل شول چي دغه يو نېکبخته تېښته وه. د فيليپ له خولې، يو څو ورځې وروسته يوۀ وزير يوۀ سکاټ ته وَ ويل چي دوی بختور ول چي د ليسټر غونډ يوازې يو څو کسان يې وَ وژل شول او زخميان شول.

شاوخوا درې سوه غازيان په غنو کښي پټکنۍ کړې وه چي پوځ او سکاوټان به کلی ته راننوځي دوی به ترې راجاروځي او بيا به ټول ګار (ختم) کي. مګر بېوخته ډزونو پوځ پرشاتګ ته اړ کړ او د غازيانو ټوله تابيا يې ورانه کړه.

د توريخېلو جرګه

د ورانېدونکي اکر (حالت) په تړاو، د شمالي وزيريستان سياسي استازي، راجر بېکن، د توريخېلو يوه بشپړه جرګه په ۱۹۳۹ کښي په وزيريستان کښي په ميرانشا کښي راوَ بلله. هغه دوی ته په پښتو وينا وَکوله، په توريخېلو يې د دوښمنيو تور وَ لګولؤ، او وَ يې ويل چي سرکار دغسي دوښمنۍ هيڅکله زغملای نۀ شي. د دوی تر ټولو بدې دوښمنۍ وې:

(ا) فقير ايپي ته پنا ورکول، چي« د ټولو ستونزو زړی دی»؛
(ب) د بېګنا هندوانو تيښتول لپاره د بونګې (د پيسو لپاره)
(ج) په بمونو د پولونو الوځول
(د) په سرکاري پوځونو او شتمنيو باندي چپاونه کول

د پولټيکل وينا دومره ترخه، ستوغه او ترټونکې وه، چي د جرګې چټک غبرګون يې راوَ بوړنولؤ. د مرستيال پولټيکل له خولې: د جرګې کسانو، چي بنې يې بېخي قهره ډکې وې، پولټيکل ته دغه لاندينی وينا وَ کوله:

چي دوی به ولي فقير ايپي ته پنا نۀ ورکوي چي يو سپېڅلی او ښه سړی دی او د توريخېلو د ټبر دی؟ هيڅ څوک دی له هغه کوره نۀ شي بندولای چي ته دۀ ته له خپله پلاره ورپاته دی. په سرکاري پوځونو، پنډغاليو او مورچلونو د بريدونو په تړاو خو چارواکي دوی نۀ شي ګرمولای، څکه چي دوی خو برتانوي څواکونه نۀ دي رابللي چي دلته هرې خوا ته پنډغالي او مورچلونه جوړ کي او بيا له دوی څخه د پښتنو د مېلمستيا د دستور سره سم د ساتنې هيله وَ لري.

د هيندوانو او سيکانو د تښتولو په تړاو توريخېلو ورته وَ ويل چي دغه يوه بېله کشاله ده. دغه يوه د پيسو مرنه (لانجه) ده چي سرکار پخپله لمن ورته وهي، څکه چي سرکار د برمتَو د را ايله کولؤ پيسې پرې کړې وې. په برمته کونکؤ يې توپير نۀ ؤ چي پيسې هيندوانو پرې کړې او که سرکار!. سرکار هغه پيسې د ملکانو او خاسَدارانو له تنخاؤ پوره کړې. په بله وينا، سرکار خپلو ابله دوستانو ته سزا ورکړه.

غازيان خو په دې نۀ دي ګرم چي دوی په خپلو کليو باندي د شاهي هوايي څواک اچولي ناچاودلي بمونه رااخلي او پلونه پرې الوزوي.

۱۷ – څپرکی

1. د ټپي کاروايي: ۷ اګست ۱۹۴۰
2. وزيريستان کاروايي: ۲۵ مي ۱۹۴۰ بيا تر ۳۰ سيپتمبر ۱۹۴۱
3. په سينټيره کښي ښخه: دسمبر ۱۹۴۰

پولټيکلي چارواکيو ته ټپالونه وَرسېدل چي په ټپي، د دوړو يو کلی، کښي غازيان دي. ورپسې له کلي سره نيژدې په سرکاري ګاډو باندي ډزونه وَشول او لوټ کړ شوې. دوی سکاوټانو ته وَويل چي له کلي څخه د غازيانو د برمتي سريښته وَ نيسي. ټپي له سپلګي سره چي د

توريخېلؤ يو کلی دی، جوخت پروت دی. له کلي سره شاوخوا ډېر وزير غازيان ول. تر تابيا شوې کاروايۍ لږ وړاندي يوه ډله غازيان هم هلته راوَ رسېدل.

په ۶ اګست، ۱۹۴۰ بريدمن ډګروال، ينګمن د کاروايۍ بولنده ورکړه. يوه نوې تر روزنې لاندي ټولۍ چي د جنګ ښه روزنه او تجربه يې نه لرله، هم په کاروايۍ کښي وه. د ينګمن د ناروغۍ له لاسه، تورن بليز ريډفورډ د کاروايۍ بولنده واخيستله، چي لانديني افسران هم ورسره ول:
بريدمن مايک ګارډينر
بريدمن ډيسمونډ کېبل
بريدمن فينچ، (ګورکی)
بريدمن ساندرس
ټي. تورن رسل
سوبيدار علي مست، (بارک ختک)
سوبيدار ولايت شاه، (سني بنګښ کوهاټ)

څلور ټولۍ د ساندرس او څلور د رسل تر بولنديې لاندي د کلي ښۍ او کيڼې ډډې ته وَخوځېدل، ورپسي ريډفورډ ؤ له تر روزنې لاندي سرتېرو سره، چي په کلي باندي ورنيژدې کېدل. ورسره، يوه ډله د مرستيال پولټيکل وه چي ملکان او خاسَداران هم ول پکښي.

بريدمن ګارډينر وګړي تالاشي کړل او بنديان يې کړل. مرستيال پولټيکل دوی سره وَچڼل. په کلي کښي يوه ګډوډي وه کله چي سرتېرو ښځې له کمکيانو بېلولې. ګارډينر له دوؤ سپايانو سره په کوڅه د «دوښمنانو» په لټون پسې ولاړؤ. کله چي هغه په کوڅې کښي روان ؤ نو د يوۀ کور له بامه ورباندي ډز وَ شؤ. دوی ويشتندوی وَ نۀ ليدلؤ مګر چورت يې وَ وهلؤ چي په ماجت کښي به وي. ګارډيند غوښتل چپ د جومات په دېوال کښي يو سوری جوؤ کي او لاسي بم دننه تر وروَ غورځوي، مګر ريډفورډ او نورو چارواکو راوَ ګرځولؤ.

چي د ټپي د بريد يې واورېدل، نو د سپلګي توريخېلؤ او شاوخوا د دوړو له کليو څخه د خلکو راتګ پيل شؤ. په دغه ترڅ کښي ملکانو تر روزنې لاندي ټولۍ ته وَ ويل چي ژرترژره له کلي څخه وَوځي، کنې ټول به حلال کړ شي. ريډفورډ ته هم د خطر بوی ورغلؤ او ژرترژره د وتلؤ پرېکړه يې وَ کوله. چي څرنګه دوی وتل پيل کړل، غازيانو په ورباندي د هديرې له غونډۍ څخه ډزونه پيل کړل. تورن رسل او يوروزنې (ريکروټ) وَ لګېدل، او ورسره ګډوډي زياته شوه. علي مست د پوځيانو د ايستلؤ په ځای، د تورن په خسمانه بوخت ؤ.

رسل ډېر درونډ ؤ، چا چي يې تزکره اخيستي وه هغۀ يې تر يو څو ګزو ډېر وړای نۀ شؤ، ځکه چي غازيان هم لنډ ورپسي ول. ريډفورډ اتو ټوپکوالو ته وايه وَ کوله چي له هغه سره پاته شي او ګوره ګوره چي خوشي يې نۀ کي. پخپله دی له نورو افسرانو سره پاس د غونډۍ سر ته وَ ختلؤ. هغه ته وَ ويل شول چي راکوز شي او له خپلو ملګرو سره دې مرسته وَ کي. په ځای د ورکوزېدلؤ ، هغه يوې لږې سرک ساتونکې ډلې ته وَ ويل چي د دوی مرستې ته ورشي. هغو يې له وايې (امر) څخه نټه وَکوله. فينچ، د رسل ژغورونکی، پخپله له ستوزې سره مخامخ ؤ. کسان يې تږي ول، کاړتوس يې کم شوي ول، او پرلپسې تر بريدونو لاندي ول. مګر، هوالدار يارشاه چي جاره واره ساتونکی شپول يې برابر کؤ، دی او د دۀ ډلګی يې وَ ژغورله. تورن رسل له يوۀ تزکره وال سره پرېښودل شؤ. په پای کښي رسل هغه ته وَ ويل چي تورن ريډفورډ ته دې ورشي او مرسته دې ځيني وَ غواړي، او هغۀ بيا ورته وَ ويل چي

سرک ساتونکي ډلګی ته ورشي د مرستې لپاره. په دغه ګډوډي کښي ښاغلي حسن تورن رسل وَ ليدلۍ چي سر يې غوڅ شوی ؤ او نور ځان يې تر ملا پوري بڅه ؤ.

کله چي تورن ريډفورډ، حسن او سنډرس خال پول ته په لاره روان ول، او له هغې لارۍ سره تېرېدل چي د تورن رسل مړی پکښې ؤ، نو بريدمن ګارډينر له دوی څخه وَ پوښتل: «څنګه دی ليزلي؟» نو سنډرس ورته وَ ويل: «داسي مړ لکه پړی».

پکار وه چي د ټيپي په ناورين ملکي او پوځي افسران پړهٔ بلل شوي وای، مګر دوی يوازي تزکره وال او اردلي ګرم کړل چي له تورن رسل څخه تښتېدلي ول. هغوی به خود ډارېدل چي که هلته پاته شوي وای نو هرومرو به وژل شوي ول.

په سخته کښي بريدمن فينچ، تورن ريډفورډ، بريدمن ګارډينر او بريدمن سنډرس څه کول؟ څه په دوی کښي يوهٔ هم له بريدمن ډګروال ينګمن څخه، څوک چي د ټيپي د ناورين لامل ؤ، پوښتنه وَ کوله؟ د برتانوي افسرانو او سپاهيانو مرګ ژوبله جوته نهٔ وه. د غازيانو هغه هم نهٔ وه څرګنده.

په وزيريستان کښي کاروايي: ۲۵ مي ۱۹۴۰ بيا تر ۳۰ سيپتمبر ۱۹۴۱

په وزيريستان کښي د کاروايۍ (۲۵ مې، ۱۹۴۰ تر ۳۰ سيپمبر ۱۹۴۱) په اړوند جنرال سر ارچيبال پيرسيوال ويول وايي چي په ۱۹۴۰ کښي د يو څو اونيو لپاره خاموشي وه. مګر د جون په پای او جولای په سر کښي، «بياهم، د فقير ايپي په نغوته، په سيمه کښي ويشتني، د لاريو نيول او نور تنګول زيات شول، او په ۶ جولای د وزيريستان ريزيډنټ ته له اسدخېلو سره نيژدې پټکنۍ (کمين) شوې او زخمي کړ شو.

له دغې پېښې وروسته او کله چي اسدخېلو او موساخېلو د سرکار له وايو (امرونو) څخه سرغړونه وَ کوله، نو سرکار د له دغو دواړو کليو سره د پوځي کار کولو پرېکړه وَ کوله، د رزمک ليوا خوځندهٔ کتار ته يې وَ ويل چي ورشي د کلي ځينه برجونهٔ دي وران کي او له ټوچي سکاوټ سره دي د دوښمنانو په نيولۍ کښي مرسته وَ کي. کله چي ټوچي سکاوټان دغو کليو ته روان ول نو په لاره کښي له غازيانو سره مخامخ شول. په شخه کښي د سکاوټانو يو سپاهي وَ وژل شو او دوه نور ټپيان شول. د غازيانو مرګ ژوبله نهٔ ده جوته.

د ليوا خوځندهٔ کتار او ټوچي سکاټان کلي ته ورننَوتل او يو څو کورنوه او برجونه يې ويجاړ کړل او څلور کسان يې وَ نيول. غبرګون ډېر سخت ؤ. د جولای په وروستۍ اونۍ کښي په جنوبي وزيريستان کښي ټول ټال ۱۸ لارۍ وَ نيول شوې. يوازي د دته خېلو د ډاک لارۍ اوه ځله وَ درول شوه. هره ورځ په پنډغاليو (وانډه) باندي ډزونه کېدل او د ټيليفون مزي به ورانېدل. د رزمک کتار شل کسان وَ وژل شول کله چي د جولای په وروستۍ اونۍ کښي رزني ته په لاره روان ؤ.

سرکار ويل چي په ۱۶ او ۱۷ اګست يې په ټيپي او ايپي کليو کښي غازيانو ته يې د ۵۰ مړو په ګډون د ۸۰ کسانو مرګ ژوبله ور واړوله.

اکر (حالت) هغه وخت نور هم پسي بدتر شو چي په ۱۷ اکتوبر فقير ايپي مکين ته راغلۍ. په ۱۹ اکتوبر ۱۹۴۰، د ډامډېل په شمال کښي سرک ساتونکي پوځيانو باندي بريد وَ شو، چي پينځه هندي او نور سرتېري پکښي وَ وژل شول. پينځه اونۍ وروسته په ګردۍ کښي په يوهٔ

مورچل باندي برید وَ شؤ چي یوه برتانوی او څو نور سرتېري ټکښي وَ وژل شول. په سیمه کښي په سړک ساتونکیو باندي په یوهٔ بل برید کښي هم پوځیانو ته مرګ ژوبله واوښتله.

د سنتیرۍ شخه

رزمک او وانهٔ لیواګاني ولاړې چي سنتیره ورانه کي، په تېره بیا د حیات خان کور. د رزمک او سنتیرۍ په منځ کښي توده ڇینه او مکین پراته دي، چي ابدولي مسود ټکښي اوسېږي. کله چي وانه لیوا هیڅ نهٔ تر سترګو کېدله، نو ابدولي مسودو او غازیانو په رزمک لیوا باندي له تودې ڇینې سره برید وَ کؤ.

د جګړې په سر کښي د بولندوی افسر له وژل کېدلؤ وروسته، لیوا بېرته د تودې ڇینې واندې (کمپ) ته د تګ پرېکړه وَ کوله. خو په سلګونو غازیانو، د ښځو په ګډون چي اوبه او کاړتوس به یې ور رسول، له دوی سره شخ ول.

په ۴ او ۶ دسمبر یې سنتیره بمباري کړه، وروسته یې تودې ڇینې ته یو کتار وَ لېږلؤ چي لښکر سره تیت کي. سرکار وژل غوښتل د حیات خان، ڇا چي د غازیانو یو پیاوړی لښکر راغونډ کړی ؤ چي په جنوبي وزیریستان کښي په تیارزه کلا باندي برید وَ کي. ڇارواکیو ته ټپالونه رسېدلي ول چي هغه له حاجي صاحب څخه ټوپک ترلاسه کړي دي چي د سرکار په شتمنیو باندي بریدونه وَ کي.

په سبا ګهیځ، کنډک د تودې ڇینې واندې (کمپ) ته وَ رسېدلؤ. « ټوله شپه سخته او وېرونکې جګړه وه، چي زیاتره لاس په لاس وه، تورې، خنجرونه او ګورزونه ول ټکښي».

د کنډک تر سلو زیات کسان وَ وژل شول، چي درې ټکښي د وایسرای برتانوي افسران هم ول، او پنځوس یې توپکونه وَ بایلل. یوه الوتکه هم راوَ غورځول شوه. د غازیانو مرګ ژوبله جوته نهٔ وه.

د ۱۹۴۱ د جنوری په دؤوم نیمي کښي، اکر سم برېښېدلؤ. سرکار ځینه پوځونه وَ ایستل. مګر یوې شخې د ڇوپتیا دغه څپه ماته کړه، سرکاري پوځونو، چي هوایي مرسته هم ورسره وه، یو ډېر نامتو غازی، شودې خېل، وَ وژلؤ. له وژل کېدلؤ وروسته، د هغه ورور، سوبیدار ولی خېل، نوکري پرې ښودله او د غازیانو یوه ډله یې جوړه کړه، چي د میران شاه په سړک به یې د سرکار په لاریو بریدونه کول. په ۹ فیبروري ۱۹۴۱، د ټوچي سکاوټ یو کتار ټوچي ناوې ته وَ استول شؤ. ناوې ته تر رسېدلؤ مخکي په ۱۱ او ۱۳ فیبروري د غازیانو له سختې ډغرې سره مخامخ شؤ. د شاهي هوايي ځواک تر پاسوکي (پوښ) لاندي د سکاوټ ټولی دوه اونی په ناوه کښي پاته شوه او هڅه یې وَ کوله چي په سیمه کښي د سرکار واک ټینګ کي. سربېرن خو اکر یو څه شه شؤاو پولټیکلي ڇارواکي خوښ ول او هیله یې کوله چي د سیمې له اوسېدونکیو سره به یې شاندې (اړیکي) ښه شي.

په دغه ترڅ کښي حاجي صاحب خېل کار ڇټک کؤ، هغه کسان به یې تنګول او ګروېږني به یې ځیني کولې چي د سرکار شکومي (ملګري) ول. په پای کښي، ډېرو خاسَدارانو او ځایي ټیکه دارانو کارونو او نوکرۍ پرېښودلې. په ټوچي ناوې کښي د خاسَدارانو زیاتې ڇوکۍ تر بریدونو لاندي راغلې او وَ سوزول شوې. د ۱۹۴۱ په مې کښي، حاجي د غازیانو د یوهٔ لوی لښکر ، اټکل ۲۰۰۰، مخي ته راڅرګند شؤ، او په هغو یې زور واڇولؤ چي د سرکار په شتمنیو او کسانو باندي بریدونه وَ کوي، هرڅنګه چي وي او هر ڇېرته چي وي.

لښکر په ډلو کښي وَ وېشل شؤ او په بويه او دته خېل کلا کښي يې د سکاوټانو په چوکۍ باندي بريدونه وَ کول. دوی ډېر پلونه هم وران کړل او هغه دوه سړکونه چي دته خېل ته تلل بند کړل. دو کورني توپونه وَ کارول چي په دته خېل سيمه کښي د سکاوټ په چوکيو باندي بريدونه وَ کوي. دوی په ۲ جون د ټوچي سکاوټ له يوه ګزمې سره يوه کلپه شخه هم وَ کوله.

يوه پوځي ټپال د اَ کر په اړوند دغسي وايي: «په هسکه ټوچي ناوې کښي اَکر له لاسه وتلی ؤ او د دته خېل سکاوټ چوکۍ سمي دمي کلابندي شوې وې، نه خو ساتل کېدلای شوې او نهٔ پوځونه له هغه ځايه ايستل کېدلای شول، ځکه چي سړکونه د دوښمن لخوا تړل شوي ول او هغو يې ډېره کلکه ساتنه کوله.»

په ۶ او ۷ جون، سرکار مځکنی پوځ او شاهي هواي ځواک کاروايی ته راوستل چي د دته خېل کلا کلابندي ماته کي. د دغو ورځو په جګړي کښي مرګ ژوبله: د سرکار لخوا دوهٔ نور سرتېري او دوه برتانوي افسران او ۲۷ نور سرتېري زخميان شول؛ د غازيانو په خوا کښي ۱۷ مړه او ۱۵زخميان شول.

د ۲۵ مي او ۳۰ سيپتمبر ۱۹۴۱ تر منځ د سرکار ټوله مرګ ژوبله: ۱۶۴ مړهٔ، ځای په ځای يا وروسته د زخمونو له لاسه، او ۳۲۷ زخميان.

۱۸ – څپرکی

1. د ټيکري سر جګړه
2. د کلندرې سر جګړه
3. د دته خېل کلا دؤيمه کلابندي

نيولي ويليمز له څلورو ټوليو سره له لدې کلا څخه ټيکري سر ته په ګشت ولاړۀ. کله چي څوکې ته وَ رسېدلؤ نو يوه لويه جرګه يې تر سترګو شوه، چي د ملافضلدين لخوا رابلل شوې وه. هغه يو خاسَدار له نېکې هيلو او سلامونو سره جرګې ته وروَلېږلؤ. که څه هم هغه ډېر زيات «دوښمن» خو نهٔ ؤ، خو دغه يې هم نهٔ غوښتل چي د کافرانو (سرکار) شکومی دي وَ بلل شي. هغه د خپلو کسانو يوه ډله د کلا خوا ته وَ لېږله چي په ګشت راوتليو پوځيانو مخه هغه ځای ته له ورتګه وَ نيسي. ويليمز د يوهٔ بېسيم پيغام له لارې له کلا مرسته وَ غوښتله. خو په دغو ګړيو کښي، له شاوخوا کليو په سلګونو مېړونه هلته ورغلل.

د څلور ټوليو په وړاندي په سلګونو غازيان ول. دوی له درو خواوو په غونډۍ باندي بريد وَ کؤ. ويليمز پخپله په يوهٔ زاړهٔ سړي باندي لاسي بم ورغوزار کؤ، خو هغه وَ ينولؤ او بېرته يې په دهٔ ورغوزار کؤ. بم وَ نهٔ وسَستلؤ. غازيانو د غونډۍ په سر په سنګرونو بريدونه وَ کول خو په نيولؤ يې بريالي نهٔ شول. پوځيانو لاسي بمونه ورغوزارول او شاهي هوايي ځواک په غازيانو بمونه اچول. جګړه د څلور پوځيانو په مرګ او اوؤ نورو په ژوبلېدلؤ پای ته وَ رسېدله. يو بريدګی چي ډېر سخت ټپي هم ؤ وَ کولای شول چي څلور توپک د کلا تر دروازې وَ رسوي چېرته چي نور نو دی هم وَ پرتلؤ او مړ شؤ. بيا وروسته له مرګه په «انډيا ارډر اف مېريټ» باندي وَپېرزويل شؤ. د لدې چاونۍ يو زړې ښځې د هغې د هغې خواخوږۍ لپاره په

ټيکري کېښي يو تان رخت ورکوئ، چي د سختې جګړې په وخت کېښي يې له خپل ژي (ګوډي) څخه زخمي سکاوټانو ته اوبه ورکړې وې.

د کلندرې سر شخه، ۱۹۴۱

په ۱۹۴۱ کېښي، تورن جان لوچي د وزيريستان له جګړو سره ښه بلد نهٔ ؤ، يوازي له دوؤ ټوليو سره کلندرې سر ته ولاړؤ. غوښتل يې چي هغه غازيان وَ وېروي چي په سيمه کېښي د خدرخېل وزيرو په کليو کېښي مېشتهٔ ول. د غونډۍ له سره تورن لاندي د ټانګ کلي ته وَ کتل او يو څو درسته وال کسان يې تر سترګو شول. بېشکه دوی هغه کسان ول چي د دهٔ پکار ول، مانا غازيان. هغه وَ ويل چي يوازي يو ډز دي وَ شي. د هغهٔ دغه وايه (امر) وَمنل شؤ، مګر دغه يوه ستره تېروتنه وه، ځکه چي دغه له هره پاله يو بې مانا او د لېونتوب کار ؤ. يو سرکاري ټپال وايي، چي دغه ډز لکه خارګني ته چي څوک ښاخله وروړي. ډېر ژر خدرخېل لکه بمبرې (غومبسې) په غونډۍ سره راټول شول.

تورن لؤوې د ځان ژغورلو هڅه وَ کوله خو سملاسي تر ډزو لاندي راغلؤ. دوهٔ سپاهيان يې وَوژل شول او ډېر نور ټپيان شول. يو سکاوټ چي غوښتل يې د نورو وژل شوي پوځيانو توپک خوندي کي، هم وَ وژل شؤ. کله چي پوځيان سره ګډوډ ول او غازيان ترې راجاروتلي ول، د دوی يو ځاي شکومی، ميزل خدرخېل، يې ژغورنې ته راوَرسېدلؤ. د هغه هڅو د ډېرو سکاوټانو ژوند وَساتلؤ. هغه هر ګهيځ يوهٔ مورچل ته د اوبو رسولؤ ټيکه لرله.

په جګړې کېښي، ميزل کلا ته منډه کړه، چي له کلندې سر څخه نيژدې يو ميل لرې وه، درزيان (خياطان)، جاروکشان، موچيان او نور يې راروان کړل چي له دهٔ، د دهٔ زوی او د دوی له څلور خرو سره مرسته وَ کي. هغه اوبه او کاړتوس د جنګ ميدان ته راواړل او له هغه ځايه يې مړي او ټپيان کلا ته وړل. او په همدغه وخت کېښي به يې له ايلچاريانو غوښتنه کوله چي جګړه دي وَدروي. د تورن لؤوې په ګډون، د ټول پوځيانو له را ايستلؤ وروسته هغه ټانګ ته ورغلؤ او کليوالو او غازيانو ته يې زاری وَکولې چي د دوؤ وژل شويو سکاوټان مړي ورکي چي ښخولؤ ته يې دته خېل ته يوسي. له ډېرو ريښتينيو (دلايلو) وروسته هغه د مړيو په لاس ته کولؤ کېښي بريالی شؤ. د غازيانو او خدرخېلو مرګ ژوبله جوته نهٔ وه. له هغو دوؤ مړو چي پورته يې يادونه وَ شوه، د نورو سکاوټانو مرګ ژوبله هم څرګنده نه وه.

وَ دي شي چي تورن لؤوې به بريدمن ټاپ د روزنې په پېښه خبر نهٔ ؤ او يا به نهٔ غوښتل چي له هغه کوم لوست زده کي.

بريدمن ټاپ په سروکۍ جنوبي وزيريستان کېښي له درې افسرانو څخه يو ؤ. نور دوهٔ يې تورن اي. ډي. مورهېډ او تورن ډينيس امبرسن ول. په ۱۹۲۴ کېښي، دوی که هر څو له ګواښنه خبر هم ول، ټاپ خپل څلوېښت نوي ګومارلي د کاري روزنې لپاره بوتلل او د سروکۍ په شمال کېښي تر بروند رغزۍ ښه تېر شؤ. په نويو ګومارليو کېښي يو جمادار، يو ډريل هوالدار او يوڅو نايک ښؤونکي ول. دوی د بروند د کليو په خوا ولاړل. دوهٔ ډلګۍ وړاندي ولاړې او نورو دوو يې د شا لخوا ساتنه کوله. کله چي دوی د اجازې تر ځايونو تېر شول، نو يو څوک يې وَليدلؤ چي د کلي لخوا يې منډې راوهلې. کله چي يې د ډلونو ږغ واورېدلؤ نو تورن ټاپ په ګواښنې پوه شؤ. هغه ګومارليو ته د پرشاتګ وايه (امر) ورکړه. خو په دغه وخت کېښي يو درځن قبايل دوی ته رانيژدې کېدل. دوی له دواړو غاړو راجاروتل. د پوځ په شا کېښي يو ګومارلی او يو بولندوی وَ وژل شول. په نورو ګومارليو کېښي وېره خپره شوه، په ځای د جنګ يا خوندي سنګرونو د تللؤ، په ډېره ګډوډۍ کېښي راپه شا شول. بريدمن ټاپ پرشاتګ نور هم

چټک کړ او پخپله بېرته له خپل يوه اردلي او نايک سره ولاړ چي خپل هغه توپک او سړي راواخلي چي په ښکاره ډاګ هلته پراته ول. هلته شاوخوا کليوالو درې سره ځای په ځای وَ ويشتل.

لکه سټاکېل چي يې بيان کړی دی: «که څه هم ټول افسران او سرتېري «نالوستي» ول، مګر د پوځ او تورن لؤوي او ټاپ په ځبر افسران لپاره هيڅ پلمه ورپاته نهٔ وه. د ټاپ او لؤوي کارونه ښيي چي د هند په برتانوي سرکار په چارواکو کښي همږغي نشته. تر ړومبني افغان جنګ (۱۹۳۸ – ۱۹۴۲) وړاندي او راهيسته د څلو کالو له تماسه او ټکره پَکارده چي برتانوي افسران د افغانانو له دستور سره بلد وي، ځکه چي د ډزونو کول او د هغوی غبرګون د ازمېيل د ناورين رابللؤ مانا لري. »

د دته خېل کلا دويمه کلابندي

په خپل ټپال کښي، جنرال سر الان فليمنګ هارټلي (ډيلی جنګ څانګه، ۱۹۴۳) د وزيريستان سياسي اکر دغسي بيان کړی دی:

«د ټولو ستونز سرچينه اوس هم فقير ايپي دی ... فقير ايپي ډېر توپک جوړ کړي دي، او په هغو يې ځينه لوې کاروايی کړې دي او په ټبرونو کښي يې خپل نوم خورا لوړ کړی دی.
د فقير کارونه لاندينی بڼې لري:

(ا) هغه کاروايی چي د وزيريستان په سړک باندي د موټرونو لېږد له کارهٔ واچوي؛ په واندو او مورچلونو باندي ډزونه کيږي؛سړکونه بندوي؛ پلونه ورانوي؛ د ټيليفون مزي پرې کوي او تبا کوي يې؛ او لاريو ته پټکنی کوي او لوټي يې.

(ب) هغه کاورايی چي د سرکار د رغونې له خنډ سره مخامخ کوي. په شينکي تنګي کښي د پوځ په ملکي کارکونکو باند بريدونه، په هينيس تنګي او رزمک هوايي ډګر باندي ډزونه کېږي او وېرول کيږي.

(ج) هغه کاروايی چي د سرکار د کاوکونکو زړهٔ وَ کاږي. خاسَدارن وېرول کيږي، او په دته خېل کښي ټوچي سکاوټ کلابند شول او توپکونو ډزونه ورباندي وَ شول. له جنوری راوروسته ټولو ته ويل کيږي چي له پوځ څخه وَوځي.

غازيانو خپله هڅه سره يو کړې چي د سرکار د کلاګانو او نور هر څه مخه وَ نيسي. په جنوری کښي د وزيريستان په بولندوی او ريزينډنټ باندي هغه وخت ډزونه وَ شول کله چي دوی دواړه سين تنګي ته ورغلل. د بدرګچيانو مرګ ژوبله يې نهٔ وه څرګنده. په شينکي ژوره کښي کار بندولؤ ته اړ شول. هلته نيژدې د رزمک – بنو سړک شمال ته په څمَڅؤ کښي مېشتو شاوخوا څلورو سوؤ غازيانو کارګرانو ته وَ ويل چي، وه دي تاسي په ځان.

په سيمه کښي د ترينګلتيا لرې کولؤ اوسړک باندي د اړين کار د پيلولو لپاره د کارګرانو د جوګه کولو لپاره، سرکار په غازيانو باندي د بريد کولو تابيا وَ کوله. د دغه کار لپاره يې د بنو ليوا او ملکي هواي ځواک راوَ خوځولؤ.

شاهي هوايي ځواک له سرکاري ځواکونو سره هوايي کومک کولؤ، مګر يوه ټولی چي سپکي ماشينګڼي ورڅخه وې، د غازيانو تر بريد لاندي راغله. په ټولی کښي يو کسان وَوژل شول. ځکه چي غازيان ډېر جوخت ول او د چاړې غوندي تېرهٔ کمر وُ، نو له ټولی سره شه هوايي

کومک هم کېدلای نهٔ شؤ. له نورې مرګ ژوبلې له بچ کېدلو لپاره، ټولی د شاهي هوايي ځواک تر چتر لاندي ببرته په شا شوه، او غازيان وَ نهٔ شؤ کولای چي ورپسې ولاړ شي.

د سرکار په غاړه کشي اته مړه او پينځلس ټپيان ول او د غازيانو په غاړه کښي اتګل لس مړه او ټپيان او درې وَ نيول شول.

په دغه وخت کښي حاجي د سړک د لېږل ورانولو، په واندو (پنډغالو) او پوځيانو ډزونو او د سړک ساتني په سرتېرو باندي د بريدونه کاروايي کولې.

کله چي مداخېلو د حاجي صاحب له ايستلو څخه نټه (انکار) وَکولؤ، نو شاهي هوايي ځواک په ۲۹ او ۳۱ مارچ، په شېرانو، چي د مداخېلو له لويو کليو څخه يو دی، بمبارې کولو ته راوستلې. په غبرګون کښي غازيانو په سرکاري ځواکونو باندي بريدونه زيات کړل.

په ګروېک کښي په يوې غونډې کښي، حاجي صاحب او څو نور وتليو غازي مشرانو د دته خېلو د يوې بلې کلابندی تابيا وَ کوله. د مي په 1 غازيان د لمرخاتهٔ او جنوب ختيځ لور غونډيې ته جګ شول چي د دغې کلا کلابندي پيل کي.

دويمه کلابندي د دته خېل کلا
بريدمن شريف خان اپريدي له سوبَدار لال دين خان سره د دته خېل کلا بولندويي کوله. دته خېلو ته تللی سړک بند کړ شؤ چي کلا ته د پوځيانو تګ راتګ وَ درول شي. يوازې له شاهي هوايي ځواک څخه دوی مرسته اخيسلای شوه، چي هر څه به يې له پاسه وراچول. غازيانو به ټوله شپه ډزونه درباندي کول او له بريدمن شريف څخه به يې غوښتل چي تسليم شي خو هغه هم نهٔ تسليميدلؤ.

د کلا پوځيانو هم ښه کلکې هلې ځلې کولې او تر ډېره ځايه خوندي ول، مګر يوه شپه غازيان په خاړپوسو کلا ته ورنيژدې شول غوښتل يې چي په اغزنو سيمونو باندي ټاټونه او بړستنې واچوي چي کلا ته ورواوړي. پوځيانو وَ ليدل بيا يې د درې – ايپچي هاوانونو ډزونه وربانديوَ کول او د دوی لاره يې ټپه کړه. خو بيا هم کلا بندي هغسي روانه وه.

په پای کښي پولټيلکي چاروا‌کيو بريدمن شريف ته وَ ويل چي راوَځي غازيان دي په جګړه اخته کي. که څه د هغه خوښه نه وه،خو وايه (امر) يې وَ منلؤ او ۰۳۰۰ بجې له درو ټوليو سره راوَ وتلؤ. په دوی باندي د درو الوتکو هوايي چتر ؤ. بريدمن شريف وَ ليدل چي ځينه غازيان لمنځونه کوي او نور د لمانځه تياری کوي. هغه الوتکو ته دغه وينا وَکوله، الوتکي هم وربانديراوَګرځېدلي او په غازيانو يې مخه ورو‌کوله. له يوې الوتکي د لوړوالي او کوزوالي اندازه ورکه شوه. نو يې مخه واړوله او د ميرانشا په لور کړه شوه چي په خوندي توګه کوزه شي. مګر له يوه کمرهٔ سره وَ سولېدله، بيا ټکر شوه او وَ وسَتله. بريدمن شريف سوبَدار لالدين ته وَويل چي پيلوټ دي وَژغوري. هغوی د الوتکي خوا ته ورمنډه کړه چي شاوخوا دوهٔ ميله لرې لوېدلي وه. له بله لوري غازيانو هم د الوتکي خوا ته منډې وروَهلې چي پيلوټ يې وَوژني او وسلې ځيني واخلي. بريدمن شريف او لالدين دغه منډه وَګټله. دوی پيلوټ او څارونکی دواړه وَژغورل، چي ډېر بد سوزېدلي ول، او دواړه يې په تزکره کښي د کلاه خوا ته له بدرګې سره وَلېږل.

کله چې غازيان وروَرسېدل نو ډېره وَلګېدله. بريدمن شريف د چټک پرشاتګ وايه ورکړه، الوتکه او درستې يې په ځای پرې ښودلې چې لا اوس هم اور پې بل ؤ. وروسته بريدمن شريف په يوهٔ ټپال کښې وَويل چې دی وېرېدلؤ چې دی کله هم ژوندی نيول کېدلای شؤ چې د دهٔ په ګومان تر مرګ هم به بده وه. غازيان دومره نيژدې ول چې پوځيانو د دوی وېره څرګنده ليدله. رېښتيا هم بريدمن شريف يو سړی وَ ليدلؤ چې خپله ړېره يې ژؤوله نو دی ورځخه وَوېرېدلؤ، ځکه چې احمدزي، اوتمانزي او مسود چې کله خواشيني وي نو دغسې کوي. د بريدمن شريف په ويان، دوؤ الوتکو دوی وَژغورل چې د غازيانو په سنګرونو يې بمونه غورزول او د دوی د تاړاک مخه يې نيوله. دغه جوپه د اوؤ سپاهيانو په وژنه او نورو ډېرو په ژوبلېدلؤ پای ته وَرسېدله. پيلوټ، چې موسيس نومېدلؤ، وروسته په روغتون کښې مړ شؤ، او د شريف په لاس يې يو پيغام خپلې مېرمنې ته وَلېږلؤ.

دوه ورځې وروسته، لکه بريدمن شريف چې په خپل ټپال کښې وايي، روپرټ ټيلر له ميرانشا څخه دشپاړسو ټوليو له يوهٔ ګشت سره د غرونو سر ته راغلؤ. ورسره يو يو غټ سپين سکاټلنډی هلک، انډريو ډونس، هم ملګری ؤ. روپرټ تابيا لرله چې غچ واخلې او غازيانو ته يو ښه لوست وروَښيي. په سبا دوی وَخوځېدل او له دته خپل کلا څخه پينځه ميله د جنوب خوا ته له غازيانو سره مخامخ شول.په شخه کشې يوسکاوټ کارې ټپې شؤ. هغه د خپل ټبر د يوهٔ کس لخوا وَژغورل شؤ او د غابښې سر ته يؤوړل شؤ، خو هغه هم دوه ګولی وَلګېدلؤ. بريدمن شريف په خپل ټپال کښې دغه هم ويلي دي چې هلته له پول څخه د سکاوټان خواته يوه د پلوسې ونه وه او له غازيانو څخه يوهٔ کس ته تر غولې پورې د واټن پټه وه. نو هر څوک چې به هغې ونې ته نيژدې ورغلؤ نو وَ به وشتل شؤ. کله چې انډريو ډونس راغلؤ نو شريف ورته وَ ويل چې له ونې سره دې پام کوي. انډريو هغه ته بې پروايۍ وَويل، «زه خو دومر غټ يم چې څوک مې ويشتلای نهٔ شي». درنګ شېبه وروسته يې په ټټر مړدک وَلګېدلؤ او په مرګ ويده شؤ. روپرټ ته چې د ډونس له مرګه پرته بل هيڅ په لاس ورَ نهٔ غلل نو په لومړي ماسپښين د پرشا کېدلؤ وايه ورکړه. غازيان لنډ ورپسې ول، مګر دوی وَکولای شول چې تر کلا ځانونه وَرسوي خو اوه يې وَوژل شول او نور ډېر يې ټپيان شول. مړهٔ د شپې تر کلا ورچنې ښخ کړ شول، چې بريدمن شريف يې د کلا د بولندوی په څېر څارنه کوله.

د جنرال هارټلي د يوهٔ ټپال له مخې، له ۱ اکتوبر ۱۹۴۱ تر ۳۱ دسمبر ۱۹۴۲ پورې د سرکار يواويا وَوژل شول او يو سل يو اويا زخميان شول.

۱۹ – څپرکی
د دويم نړۍوال جنګ لپاره له قبايلي ايجنسيو څخه د پښتنو ګومارنه

په ۱۹۴۲ کښې، په دويم نړۍوال جنګ کښې، کله چې پخپله په هند کښې سياسي اړۍګړۍ وه او د برتانوي ستروکۍ دغه مرغلره،هند، د جاپان له ګواښ سره مخامخ وه، نو د سرحد سوبې والي، سر جارج کنينګهم، د قبايليانو د ګومارنې يوه تابيا تياره کړه. دغه د ځينو موخو دَ پوره کولو لپاره يوه ښه برابره کړ شوې ستراتيجي وه. شمال لوېديځ سرحد به تل سرکار ته ستونزې جوړولې. د تزاري روسيې او فرانسې له ګواښونو سره مخامخ ؤ. له دغو سيمو څخه د زرو زلميانو ګومارنه د څو موخو لپاره وه: (ا) د خطرناک دوښمن جاپان په چپه د پوځونو شمېره زياتول، (ب) د کار په ښه د سياسي بدو له لارې د قبايلو ارامول، (ج) له قـــبايـــلي

سیمو څخه د جنګي ځواک لري کول، په بله مانا دغه سیمه د برتانوي هند ځواکونو ته یوه ډېره سخته وه.

والي جي. ایچ. پرینډرګسټ، چي دَ وزیریستان سکاوټ یو پخوانی افسر ؤ، له ډیلي څخه راوَبللؤ. هغه له پښتنو سره په راشه درشه کښي ښه بلدتیا لرله او د هغو خوی او غیرت هم ښه ورته څرګند ؤ. هغه د ایبلانکي په کاوایی کښي هم برخه اخیستي وه، چي دَ پښتنو دَ جنګي ستراټیجیو په اړوند یې دَ دهٔ پوهه نوره هم زیاته کړې وه.

په پېښور کښي، سر جارج کنینګهم پرینډرګسټ ته واک ورکؤ چي له جنوبي وزیریستان څخه شپږ سوهٔ مسود، له خیبر درې او تیراه څخه څلور سوه اپریدي او د خیبر له جنوب لېدیز (چي اوس موممند اېجنسي ده) څلور سوه مومندان وَ لګوي. والي یوه جرګه راوَبلله، چي دَ ټوَل اپریدي ټبرونو استازیټوب یې کولؤ. هغه جرګي د خپلي تابیا په اړوند په پښتو کښي وینا وَکوله او بیا دوی ته پرینډرګسټ وروَپېژندلؤ چي دَ ګومارني کار به یې په غاړه وي. هغه وَ ویل چي مسود او مومند له خپلو خپلو پولټیکلانو سره لاپخوا دغه وړاندیز منلی دی.

په سر کښي پرینډرګسټ د والي په بلنه ډېر خوښ ؤ، مګر کله چي هغه ته دَ کار پته وَ لګېدله نو پرېشان شؤ. هغه ته جوته وه چي له مسودو سره راشه درشه څه اسان کار نهٔ دی. ځینه کسان په ړومبي نړیوال جنګ کښي په بلوچ رجمنټ کښي لګېدلي ول، خو کله چي ورته ځینه وایي (امرونه) ورکړ شوې چي دوی ته دَ منلو وړ نهٔ وې نو یاغیان شول او خپل ټول افسران یې وَ وژل. په دغه اړوند پرېډرګسټ لیکي: «« ما څه کړي دي؟ له هغوی څخه به شپږ سوه له ما سره وي، دغه خو یو ناورین دی.»»

مګر دَ وایي (امر) په ځای کولو لپاره یې د مومندانو او اپریدو دَ ګومارني لپاره دَ پېښور په چاوني کښي یوه منځی (مرکز) وَ رغولؤ. دوه نور انګریزي افسران هم دَ دهٔ تر بولندې لاندي هلته وَ لګېدل. په سر کښي کله چي ګران وختونه ول نو دهٔ له خپله غونډه وَلي هامونډ او کانسټېبلري افسر ویلي راوز چي سکندر میرزا ورته وروپېژندلی ؤ هم له ځان سره وَ نیول. راوز که څه هم ډېره بلدتیا یې نه لرله خو ځکه ډېر اغېزناک ؤ چي پښتو یې زده وه. دَ پینډرګسټ په وینا په ګومارني کښي د دوی ستونزه دغه وه چي هغوی ته دَ ګومارني لپاره څه پلمه وَ وایي او بل دا چي ولي به یې دَ جاپانیانو په چپه جنګوي.

رېښتیا هم دغه ډلي له هغو سیمو څخه وې چي دَ هند له نیمي وچي سره نهٔ وې تړلي. دوی دَ هند برتانوي سرکار ته نهٔ ول وفادار. کنینګهم او پینډرګسټ هڅ وهلؤ چي تر پوله پوري خوا قبایلو ته اسلام یو لوی څیز دی، نو ځکه یې هڅه وَکوله چي دوی ته وَ وایي چي جاپان وَ اسلام ته یو لوی ګواښ دی دوی به جهاد وَ کوي په چپه دَ «««تیارې دَ ځواک»»»، مانا جاپانیان – چي دَ خدای پاخه دوښمنان دي.

له اسلام څخه دَ ناروا ګټې اخیستلو لپاره او دَ نالوستو پښتنو دَ کښي ایستلو لپاره، کنینګهم پینډرګسټ ته وَویل چي یو اسلامي توغ (جنډه) تیاره کي له ګومارلیو دي پرې لوړه واخلي. دغه اسلامي توغ چي ګومارلیو به دَ خپل یانه (مارچ) په سر کښي اخیستلؤ، په اړوند یې کنینګهم لیکي: ««« زه په پېښور کښي د یوهٔ هندو ګنډونکي دوکان ته ورغلم او له یوهٔ ښه زرغونه بخمله مي یوه جنډه تیاره کړه چي د قران ایتونه په زرین سپېنسي (تار) پرې چکن شوي ول او یو لاس هم پرې جوړ ؤ چي دغه سپېڅلی کتاب یې نیولی ؤ. د توغ څنډې هم زري

وې – زه يې اوس هم لرم، چي له جنګ څخه زما يوازيی «شوکه» ده – او ما پرې له هره يوهٔ څخه د خپلې ګروهې (عقيدې) سره سمه لوړه واخيستله.

پينډرګست له مسودو، اپريدو او مومندو څخه دَ يو زر کسانو په ګومارني کښي برياليی شؤ. دَ جنګ چيغه وه: « سره يو موټيی اوسي، دغه يو سپېڅلی جنګ دی په چپه د دَ ځواکونو دَ تيارې چي ستاسي کلي سوزوي او ستاسي ښځي بې پته کوي ... !»

خو دَ قبايلي سيمو په ګومارليو باندي باور نهٔ ؤ. نو ځکه يې دوی ته هغه توپک ورکړل چي پخپله قبايلو جوړ کړي ول. دَ پوځي توپکو غوښتنه يې وَ نهٔ منل شوه ځکه چي وېره وه چي دوی به دغه ګران بها درستي غلا کي او تر پولې پورې خوا به يې يو سي. دَ اخور درې (ادم خېل دره) او دَ جنوبي وزيرستان کانيګورم په ګډون په قبايلي سيمه کښي د درستي ډېرې کارخاني وې. د دغو کارخانو ټوپک بېخي دَ پخواني مارټيني – هينري غوندي ؤ چي ۳۰۳ بؤر يې لرلؤ، او هغه توپک چي پوځ به کارول. پرينډرګست دغو کارخانو ته ورغلؤ او توپک يې ځيني واخيستل؛ دَيوهٔ پوځي توپک يې ۴.۷۵ پونډهٔ او دَ مارټيني هينري يې ۲.۸۷ پونډهٔ ورکړل. پينډرګست دَ دغو توپکو نيکړتياوې دغسي بيانوي: « دَ دوی روغونهٔ ډېر ژر پټلي شول او مړدک به ډېر ژر له زوره وَلوېدلؤ، لنډه به پرېوتله او واټڼ او رکوالی (کرَتوب)به يې بايللؤ.»»

دغه قبايلي ځواک چي پينځه سوه مسود، دوهٔ نيم سوهٔ اپريدي او دوهٔ نيم سوهٔ مومند ول پکښي له اټک سره نيژدې په کېمبل کښي دَ مانسا سيمي ته ولاړل. دَ ځواک ګومارني او سرېښتې (تنظيم) درې نيمې مياشتي وَ نيولې، پسته په اګست ۱۹۴۲ کښي دوی ويزاګرام، اندرا پردېش او جنوبي بهار او اوړيسي ته دَ تګ لپاره تيار ول. له هغه ځايه دوی ويزګا پټم ته ولاړل چي په بنګال خليج په ختيځه غاړه کښي د شاهي سمندري اډې په لاره کښي پروت ؤ، چېرته چي جاپاني بېړی ليدل شوې وې او دَ هند برتانوي سرکار وېره لرله چي جاپانيان به هلته راوَ خېژي.

که څه هم پښتنو هيڅا ته دَ تاوان ور رسولؤ نيامت نهٔ لرلؤ خو دَ ويزګا پټم وګړي له دوی وېرېدل. که څه برتانوي چارواکيو دغسي اکر هيڅ نه خوښولؤ، خو دغه دَ بوبيلي دَ راجه لپاره ډېره خوندره وه. ځينو مظاهره چيانو بزګران تنګول، خو کله چي ورته جوته شوه چي پښتاه هلته دي نو ژر له هغه ځايه ولاړل او بزګران يې خپل کار ته پرېښودل.

مګر، کليوال ډېر وېرېدلي ول ، يو ځل يوهٔ کليوال چي دَ ګومارليو د ګزمې ډله وَليدله نو دومره وَ وېرېدلؤ چي ډانګ راواخيستلؤ او يو ګومارلی يې پرې وَ وهلؤ. په غبرګون کښي ګومارلی هغه دَ خپل توپک په کونداغ وَ وهلؤ. دَ کليوال سر مات شؤ او په مځکه وَ پرتلؤ او پسته په روغتون کښي مړ شؤ. پينډرګستې دَ توپک په مات کونداغ باندي خپه ؤ چي په قبايلو کښي دَ جوړ کړ شوي توپک څرنګوالی څومره بېکاره دی.

په ويزاګا پټم کښي د ځواک بولندوی پينډرګستې ته وَ ويل چي هغه لوَړې ته دي وَ خېژي چي ټوله سمندري اډه له هغه ځايه څخه ښکاريږي. هغه ورته وَ ويل چي ۀ (بولندوی) چي نوې وسلي ورسره دي جاپانيان په شا وَ نهٔ شول تمبولای نو دَ دهٔ ځواک چي قبايلي توپک ورسره دي به څنګه دغه کار وَ کولای شي. دَ ويزاګا پټم دَ بولندوی له وايي سره دَ ته له ډيلي څخه هم وايه ورکړ شوه چي په جاپانيانو کښي دي وېره خپره کي که دوی هند ته دَ ننوتلؤ هڅه وَ کي. دَ

پینډرګسټ لپاره دغه وایې بېخي لکه ښکنځل ول، په بله وینا اوتې بوتې، چي دَ ده دَ زرو کسو ځواک چي په قبایلي توپکو سمبال دي، به له جاپانیانو سره جنګ کوي.

دغه ځواک له ویزاګام پټم څخه چیټاګانګ ته ولاړو او له هغه ځایه کالادام ناوې چي له برما سره نیژدې ؤ ولاړو. کالادام ناوې (وادي) ته په ټوله لاره کښي پینډرګسټ ته ډېره ګرانه وه چي په قبایلانو وَمني چي خپل منزل ته ځانونه وَرسوي. په کالادام ناوې کښي دوی نارامه شول، پرته له یوڅو نورو ټولو غوښتنه وَکوله چي دوی ته دي پوځي توپک ورکړ شي. پنډرګسټ څو څو ځله بېخي زیاته هڅه کړې وه چي دَ دهٔ ځواک ته دي دغه توپک ورکړ شي خو کومه ګټه یې نهٔ وه کړې. هغه له جنرال مولزورت، چي یو وخت دَ دهٔ بولندوی هم ؤ، جنرال لوید او دَ کنینګهم او نور په ګډون هم دغه غوښتنه کړې وه، خو لکه دی چي یې بیانوي: ««« همهاغه دَ لېونتوب وېره وه، چي دغه ښه توپک به غلا شي.»

په پای کښي، پریټنډرګسټ پوه شؤ چي دغه ټولي هڅي ناهیلي او ناکامه دي. پښتنو بې پوځي ټوپکو له جنګ کولو څخه نټه وَکوله، او سرکار نهٔ په دوی باور کولؤ او نهٔ یې هغه څه ورکول چي دوی غوښتل. نو ځکه دهٔ دوی بېرته پېښور ته راوستل.

د پخوا په څېر چاروا‌کو تور وَلګولؤ، « قبایلي ایلَجاریان بې باوره ول نو ځکه مو بېرته راستانه کړل.»»»

۲۰ – څپرکی

1. میرا کنډَو جګړه
2. په غریوم سکاوټ ډزونه او دَ مرستیال پولټیکل غلام یحیا وژنه
3. له وزیریستان څخه د پوځ ایستل

۱۲ اپرېل ۱۹۴۳ ماښام، په سروَکی کښي د ډاک لاری چلوونکي او سولیو خبر ورکړ چي د جنډولي په سړک باندي لوی شمېر غازیان روان ول. جان اوټلي او لاکري ووډس د اکر په اړوند خبرې وَکولي او پرېکړه یې وَکوله چي تر سبا ګهیځ پوري به هیڅ هم نهٔ کوي.
د سبا لپاره تابیا وه چي د میراکنډَو، چي د سړک شمال لور ته یوه څارنده غونډیَ وه، به نیسي. کوم خبر چي چارواکیو ته رسېدلی ؤ، له هغه سره سم غازیانو هوډ لرلؤ چي یو دغسي کار وَکوي چي چارواکي، پوځ او سکاوټان یې باید دَ تل لپاره په یاد وَلري. دوی تابیا لرله چي هغهٔ بهیر ته پټَکَنی وَکوي چي په ۱۴ به له وانهٔ څخه راتلؤ. په همهغه ورځ، لاکري ووډز له جنډولي څخه اته ټولی د جګړن خوش وقت الملک، چي ایجوټیټ ایچ. ار. هوچینز هم ورسره ؤ، تر بولندیَ لاندي ځای پر ځای کړې. دوی ته وایه (امر) وَشوه چي له سپلیتو څخه څلور پینځه میله لرې میرا کنډَو وَنیسي.

په سبا (۱۵ اپرېل) په نیمه لاره کښي، تورن ایچ. ار. هوچینز، جګړن خوشي او جمدار اکبر دوه کسان وَلیدل چي له غونډیَ یې کوز منډې وهلې. دوی ته دربړ وَویل شؤ، خو دوی دغه وایه وَنه منله. پوځیان په هغې خوا یو څو ډزونه وَکول. ډزونو هغه غازیان راوَبوړنول چي هلته یې یوه جرګه جوړه کړې وه. چي څرنګه یې ډزونه واورېدل ژر یې جرګه پای ته وَرسوله او پاس په ختلؤ یې پیل وَکؤ. پوځیانو د غونډیَ څوکي ته دَ رسېدلؤ هڅه وَکوله، خو غازیان هم هغې خوا ته منډې وَهلې. ډېر ژغرد دَ ټوپکو ډزونه وَشول او سکاوټ پکښي وَ

وژل شۀ. یو بل سکاوټ، چي سپور ؤ، کوز منډه کړه چي د ګورګورۍ دَ ونې تر شا پټ شي. خو تر یوۀ خوندي ځای پیدا کولۀ مخکي وَ ویشتل شۀ او مړ شۀ. هوالدار محمد سید هڅه وَکوله چي دَ خپلو ټولیو سنګرونه وَ ګوري، خو دی پخپله په تخرګ کښي وَلګېدلۀ. ځینو سپاهیانو هڅه وَکوله چي وینه یې تم کي خو ګټه یې وَ نه کوله. هغه یو څو شېبې وروسته پور پرې کۀ.

دَ ښاغلي اوټلې ټولۍ به تابیا سره سمې را وَ نۀ رسېدلې. هغه میراکنډَو ته تر رسېدلو مخکي له وانه څخه دَ راوټلۀ په وخت کښي دَ بهیر خوندي تګ ته لومړیتوب ورکۀ. اوټلې د بهیر خوندي مزل یو ستر بری وَ بللۀ.

په میراکنډَو دَ غازیانو لښکر یوې دغسي جګړې ته رواړل شۀ، چي په اړوند یې اوټلې لیکي:
« په دوی به اتو الوتکو بمباري کوله، چي له راولپینډۍ به راتلې، خو د بدې هوا له لاسه یې وَ نۀ شۀ کولای چي راشي. هوچینز او نور افسران پرېشان شول، ځکه بې له هوایي کومکه خو دوی ستونزې لرلې. هرګوره، یوه زړه اډاکس الوتکه راښکاره شوه، بمونه یې وَ غورزول او د غازیانو په سنګرونو یې دَ ماشینګنو ډزونه وَکول چي له ټولیو سره کومک وَکوي چي دَ غونډۍ له سره ژر تر ژره راکوز شي. ورپسې ډېر ژر دَ جګړې ډګر ته یو توپان راغلۀ. دَ هوچینز په وینا، هغه ډېر کومک وَکولۀ، ځکه چي غازیانو دوی نۀ شول لیدلای چي ډزونه ورباندي وَکوي. په دغه ترڅ کښي دَ هغه په کینه اوږه باندي یو کلک ګوزار وَشۀ. چي دی یې دغسي بیانوي: «په لومړي سر کښي هیڅ درد نۀ کولۀ خور وروسته یې درد کولۀ. کله چي ما منډه کړه، دَ خدای دور هۀ (فضل) ول چي کونډه مي نۀ وه، نو ما په خپل لاس باندي خپل ولۍ وَ موښلۀ نو هیڅ وینه مي وَ نه لیدله. زه دَ ږلۍ په یوۀ غټ غرم لګېدلی وم. »

کله چي توپان زیات شۀ او سخته تالنده هم ورسره مله سوه، نوالوتکه بېرته له میراکنډَو څخه وَ ګرځېدله.

دَ غاریوم سکاټ چوکۍ ویشتل

په ۱۹۴۳ کښي غازیانو دَ غاریوم سکاوټ چوکۍ څو څو ځله وَ ویشتله، یو شمېر سکاوټان یې پکښي وَ وژل. چي کله به دوی د الوتکې غورهار واورېدلۀ نو هغه توپ چي دوی به دَ ویشتلو لپاره کارولۀ، ډېر ژر به یې په یوۀ غار کښي پټ کۀ. دغه توپ خورا وېره او تر هه جوړه کړې وه، او دَ سیمې دَ سکاوټانو غړي یې ښوی کړي ول. پولټیکلي چارواکي ځینو څرکښۀ (جاسوسانو) ته دنده وروَسپارله چي دَ توپ کره ځایګی په ګوته کي. چارواکیو غوښتل چي هغه ولجه کي او یا یې ویجاړ کي. د دغې موخې لپاره اې پي اې بریان بېکر او جان اوربټ پربکړه وَکوله چي دَ جام جامسن تر بولنډۍ لاندي یوګشت او ځینه اینجنران او لغم پو هان وروَلېږي. بېکر او اوربټ دَ شپې په تیار کښي دَ هغه ځایګي په لور روان شول. څرنګه چي دوی له وانډې (کمپ) څخه راوَوتل نو له ورایه ورباندي ډزونه پیل شول. غازیانو پرلّپسې ډزونه ورباندي کول او ورو ورو ورته رانیژدې کېدل. اوربټ کوز شۀ چي له مړدکي ځان بچ کي ، خو بېکر او اې پي اې غلام یحیا توري دواړه په یوۀ مړدکي وَ لګېدل. مړدک د بېکر تر پتانۀ وَ وتلۀ او دَ یحیا په تندي وَ لګېدلۀ. بېکر جوۀ شۀ خو یحیا څو ورځې وروسته مړ شۀ. تر څو چي دوی هغه غار پیدا کولۀ غازیانو توپ له هغه ځایه لري کړی ؤ. دَ غارونو الوزولو هم ډېر وخت وَ نیولۀ، ځکه پرلّپسې دَ پوځیانو په سرونو مړدکي تېردېدل او یا په هغو تیږو لګېدل چي دَ دوی شاوخوا پرتې وې. دغه یو ډېر ګران کار ؤ. هرګوره، دوی دَ غار په اولوزولو کښي بریالي شول، چي په پوځي ژبې کښي یو بېشمرۀ کار ؤ، ځکه چي غازیانو ته دَ بل غار جوړول څه ګران نۀ ول.

دَ پوځ ایستل له وزیریستان څخه

دَ ۱۹۴۴ له پیله او دَ ۱۹۴۶ تر پایه دَ بګی ټرانسپورټ او سرکاري لاریو باندي دَ ډزو، په سړک جوړولو او دَ یو یا دوو سکاوټانو په پټکنی کښي له وژلو پرته، نوري سختي جګړي نهٔ وي. لامل یې له وزیریستان څخه وَ برما ته دَ پوځ استول ول. دَ هند ساتل دَ سرکار لویه اندېښنه وه. له غازیانو څخه دَ ساتلو لپاره دَ شمالي او جنوبي وزیریستان بولندویانو سکاوټان له نیژدې سیمو او لویو لارو (بنو – رزمک او ټانک – منزئ) پرته له بل هر ډول ګشت څخه بند کړل.

په شمالي او جنوبي وزریستان کښي پرَته له دور افسرانو دَ نورو ټولو له پوځ سره له وَتلو وروسته غازیانو نهٔ غوښتل چي له سکاوټانو سره وَ جنګیږي. په پای کښي، دَ سکاوټ افسرانو دَ ۱۹۲۵ او ۱۹۳۵ کلونو دَ پرتلیزې ارامۍ خویونو ته مخه کړه کله چي به دوی بنو، ټانک او ډېرسمایلخان ته تلل نو بې درستي به له خاسَدارانو سره تلل، په دغو کلونو کښي سکاوټانو کولای شول چي دَ اړتیا په وخت کښي په رخصتۍ ولاړ شي.

۲۱ – څپرکی
ګورکا کنډک او سیک غرنی بیټرۍ ته پټکنۍ

په اکتوبر ۱۹۴۷ کښي کله چي په کشمیر کښي جګړه روانه وه، یو ګورکا کنډک لا بیا هم په وانهٔ کښي پروت ؤ چي هند ته دَ تګ لپاره یې یوې بدرګي ته کاتهٔ (انتظار) کول. ډګروال کې. ایم. چیمبرس له بولندوی جیمز ماجوري سره د دغه ځواک بولندویي کوله.

په وانه کښي دَ لیوا بولندوی او په جنډوله کښي دَ سکاوټ بولندوی په ګډون هیچا چورت نهٔ وَهلؤ چي ټانک ته په لاره په بهیر باندي برید کېدلای شي. دَ بدرګي لپاره یوازي دَ یوې ټولۍ سرېښته شوې وه چي کې. ایم چېمبرس به یې په سر کښي ؤ او جېمز ماجوري به یې په لم کښي. په سروَکی کښي بهیر دَ څو ګنټو لپاره وَ درول شؤ. جېمز ماجوري خپله پوره هڅه وَکوله چي تر تیارې مخکي بهیر وَ خوځوي، خو بې شمرهٔ. بهیر خو وَ خوځېدلؤ، خو هغسي نهٔ لکه ماجوري چي غوښتل. له سروکی څخه دوه نیم میله لرې لګډ ته چي راوَ رسېدلؤ نو تر ډزو لاندي راغلؤ. دغه یو ډېر بد برید ؤ. ډېری پوځي موټرونه ویجاړ کړ شول او ډېر پوځیان په سړک وَ وژل شول. ګورکیان او سیکان دَ جېمز ماجوري دَ بولندی دَ منلو په ځای لکه بتې په خپلو لاریو کښي ناست ول.

دَ بهیر مخکینی ډلي ته په شهور تنګي کښي پټکنۍ شوې وه. کله چي جي. ماجوري دَ پټکنۍ واورېدل نو دَ بهیر شاتنی نیمی یې بېرته سروکی ته راوَګرځولؤ. وروسته په همدغه ورځ کله چي چګملی ته په لاره ؤ، نو جي،ماجوري دَ جګړې سختي په خپلو سترګو وَ لیدله، چي پوځي ګاډي پکښي ویجاړ شوي ول، څلوېښت یا پنځوس ګورکیان او سیکان وژل شوي ول او ډېر نور زخمیان ول.

له پټکنۍ دوه ورځي وروسته، نیمی بهیر لا په سروکی کښي ؤ، او بل نیمی په چګملی کښي ؤ، او ډېر ویجاړ ګاډي دَ دغو دوو سیمو تر منځ په سړک پراته ول. دوه ورځي وروسته، دَ هغو

ملکانو په کومک چي له غازیانو او قبایلي مشرانو سره یې خبرې وَ کولې، بهیر جنډولې ته وَ خوځېدلای شؤ.

ځینه پوځیان چي له جګړې څخه تښتېدلي ول، څو ورځې وروسته د سکاوټ چوکی ته راغلل. که څه هم اکر یې ډېر بد ؤ، خو دوی خوښ ول چي ژوندي دي. په دغه توګه په وزیریستان کښي تش په کاغذ دَ برتانوي ستړواکی (امپراتوري) وروستی برخه هم پای ته وَرسېدله. ډېری هغه کسان چي دَ برتانوي ستړواکۍ لپاره یې بلهارۍ (قربانۍ) ورکړې وې، اوس پوچ او نامېنده ول، په رېښتیا چي دوی بایللي وه. په پای کښي دوی ته پته وَ لګېدله چي دَ دوی ټولې بلهارۍ بې شمره وې.

۲۲ – څپرکی
دَ والي سر جارج کنینګهم تګلاره دَ پاکستان دَ ملاتړ لپاره

په ۱۴ اګست ۱۹۴۷ نیمه شپه، په نیمه وچه کښي دَ برتانیې واک پای ته وَ رسېدلؤ او دَ پاکستان او هیندوستان هیوادونه وَ زیږېدل.
که څه هم میلیونونه مسلمانان نهٔ پوهېدل چي وروسته به څه پېښېږي، خو دغه دَ دوی لپاره یو ستر بدلون ؤ چي له ۲۰۵ زاتي هندوانو او ۷۰ میلونوکمزاته هندوانو بېلېدل. کمزاته هندوان هغه دي چي ناګډي (اچوت) هم ورته وایي او نور هندوان ورسره تر بودهٔ ګانو هم بد چلند کوي.

دَ زات له ګسَني (نظریې) سره سم دغو ناګډو وګړو ته دَ هغو ګناهونو سزا ورکول کیږي چي دوی په خپل تېر ژوند کښي کړې وي، او اوس یو ځل بیا دوی دنیا ته د کمزاتو په بڼه راوړل شوي دي. دوی ته اجازه نشته چي دَ نورو زاتونو نومونه په ځان کښېږدي. ناګډي له ټولنې څخه شړل شوي دي، هغوی یوهٔ زاتي هندو ته لاس نهٔ شي وروړلای. هغوی له زاتي هندوانو سره هیڅ ډول تماس نهٔ شي نیولای. یو زاتي هندو دوی ته نیژدې نهٔ ورځي، که چېرې ورسره لړ هم وَ نښلي نو باید هغه دَ ځان پاکولو لپاره وَ لامبي، دغه لامبل ډېر اوږدهٔ وي. شړلي اجازه نه لري چي دَ برهمن له کور سره نیږدې تېر شي ځکه چي په مځکه باندي دَ دوی پلونه د برهمن لپاره بڼه نهٔ ګڼل کیږي. که یو کمزاتهٔ یوهٔ زاتي هند ته په لاره ورشي نو باید له لارې وَ وځي. که یو کمزاته خوړو ته لاس وروړي نو زاتي هندوان یې نهٔ خوري او که هغه له څاه څخه اوبه راوَکاږي نو هم یې دوی نهٔ چیښي. داتي هندوان په هغه لوښي کښي اوبه نهٔ چیښي چي یو ځل کمزاته پکښي چیښلي وي.

کمزاته له درمسالونو څخه ایستل شوي ول. دَ هغوی کمکیانو ته دَ لیک لوست اجازه نهٔ وه، که چیري دوی دَ برهمنانو سپېڅلي کتابونه وَ لوستل نو سخت سزاګاني ورکول کیږي. دَ هغوی کمکیان له ښوونځایونو څخه ایستل شوي ول. هغوی اجازه نهٔ لرله چي خپل مړي دَ زاتي هندوانو په سونځای کښي وَ سوزوي. دَ هند په ځینو سیمو کښي دوی ته یوازي دَ شپې له خوا دباندي راوتلو اجازه شته. دَ هند په ډېرو سیمو کښي دوی دَ مریانو په څېر کارول کېدل او دَ بودَګانو غوندي خرڅېدل. یو ځوان ناګډي بس دَ یوهٔ غوایي نرخ لرلؤ.

هغوی یوازي هغه وخت دَ زاتي هندوانو پټیو ته نیژدې ورتلای شول چي په سپېڅلو غواګانو به کومه وبا وَ لګېدله او دوی به یې ورستې مړزګې لرې کولې.

بېلتون مسلمانانو ته يو لوی چانس برابر کړ. دوی له شپږو میلیونو سیکانو او اوؤ میلیونو عیسویانو جلا ول. له دَ دوی بېلتون ډېر ښه ؤ له هغو هندوانو څخه چې دَ پینځلسو میلیونو سادوګانو (سپېڅلو وګړو) لرلو دعوه يې کوله. بېلتون له هغو هندوانو څخه چې دَ نڅا، بدلو، سندرو، مړينې ، تباهۍ او رنځونو لپاره يې بېل بېل خدايان او خداياني لرلې. له هغو هندوانو څخه چې ګروهه يې لرله چې خدای په ونو، دَ هند په ۱۳۶ بیزوګانو او غواګانو کښې ښکاري. هغه هندوان چې مارانو ته يې لمونځ کولو په تېر بيا دَ ښځېرمار (کوبرا) ته، چې هر کال به يې په نیمه وچه کښې لږ تر لږه ۲۰،۰۰۰ کسان وژل. بېلتون له هغو هندوانو او سیکانو څخه چې دَ اوسني پاکستان په سیمو کښې لکه پېښور، او دَ وزیریستان په ګډون په ټولو قبایلي ایجنسیو کښې يې نیژدې ټول دوکانونه په لاس کښې ول. له هغو هندوانو او سیکانو څخه چې له انګرېز سرکار او پوځ سره ملګري ول. له هغو هندوانو او سیکانو څخه چې خوارو مسلمانانو او هندوانو ته بې پیسی په پور ورکولې، او چې کله به يې هغو پور نهٔ شو پرې کولای نو مځکې به يې ځیني لاندي کړې، او په دغه توګه يې میلیونونه مسلمان کشیان (بزګران) بې مځکو کړل. لنډه دغه، چې له هغو هندوانو او سیکانو څخه چې ان تر افغانستانه يې ټول سوداګریز کارونه په لاس کښې لرل.

رېښتا ده چې يوازي دَ پوځ بولندويان بدل شول، خو بيا هم بېلتون يوه خدايي لوره (پېرزوينه) وه. مسلمانانو ته يې وار(موقع) ور کړ چې دَ پاکستان په نوي دولت کښې دَ خپلو کارونو سرېښته پخپله وَکوي. دَ سیاسي اډانې (نظام) په اړوند، په تېره په وزیریستان کښې، اې، ایس، احمد، دَ جنوبي وزیریستان پولټیکل ۱۹۷۹ – ۱۹۸۰، لیکي: « که څه هم پرنګیان په ۱۹۴۷ کښې ولاړل ... دَ سیاسي چلاو جوړښت او دَ کارکونکو جوړښت او دَ هغوی ټوله دندې او نرخونه همهاغسي په ځای پاته دي.

حاجي صاحب چې سیاسي اډانه بې له کوم بدلونه همهاغسي په ځای وَ لیدله نو يې نوی سرکار هم وَ نهٔ منلای شو. خو دَ پاکستان دَ نوي سرکار په چپه (ضد) يې دَ هغسي بریدونو اجازه ور نهٔ کړه لکه دَ انګرېزانو په چپه چې به کېدل. هغه ارام ؤ او کتل يې چې دَ نوي سرکار تګلاره وَ ګوري.
سر جارج کنینګهم چې په دویم نړیوال جنګ کښې دَ ملايانو له لارې يې دَ اسلام پروپېګنډه کوله – لومړی دَ روسانو په چپه، وروسته دَ جرمنانو، اټالويانو او جاپانيانو په چپه – چې برتانوي هند وَ ژغوري. هغه اوس دَ سوبه سرحد والي ؤ او ایم. اې. جناح دَ پاکستان ستر والي ؤ. دغه ځل هغه (کنینګهم) دَ پاکسان په پلوۍ پروپیپګنډه پیل کړه. په يوه باوري لیک کښې، په ۶ پېرګراپ کښې، هغه په ۲۰ سیپټمبر لومړي وزیر لیاقت علي خان ته لیکي: « دَ پاکستان په پلوۍ به پروپېګنډه ډېره اغېزناکه وي.» «کوم لوی سببونه چې زه يې وینم هغه دي: (ا) په ګړده سره پاکستان او اسلام رېښتیا هم يو نوم دی، که دَ پاکستان دَ يوې برخې دَ کمزورَ کولؤ لپاره یا په هغه باندي دَ نیوکې کولو لپاره یوڅه کیږي نو دغه به په اسلام باندي چپاو وَ بلل شي.»

په ۹ پېرګراپ کښې هغه ښاغلي جناح ته وړاندیز کوي چې په لاندينو کرښو باندي خپلې څرګندونې وَ کوي: «« زه په ډاګه کوم چې زه فقیر ایپي ته بخښنه کوم دَ هغو ټولو دوښمنیو چې دهٔ پخوا دَ برتانوي سرکار په چپه کړې دي. او هغه ازاد دی چې په ازادۍ هر چېرته چې غواړي په پاکستان کښې وَ اوسېږي. همدغسي بخښنه زه دَ هغه ټولو ملګرو ته کوم دَ هغو ټولو دوښمنیو چې دوی پخوا دَ وزیریستان په سیمه کښې دَ برتانوي سرکار په چپه کړې دي.»

سر جارج کنینګهم ایم. ای جناح ته دَ وزیریستان دَ قبایلو ته دَ اورولو لپاره دغه لاندینی لیکل شوې څرګندونه هم ورکړه:

لیکنه
څرګندونه دَ ایم. ای. جناح دَ وزیریستان اولس ته

1. ما پرېکړه کړې ده، دَ خپل لوی درستیز او سرحد سوبې دَ والي په سلا، چې ډېر ژر له وزیریستان څخه دَ پاکستاني پوځ ټول رسمي ځواکونه راوَ باسم. دغه له هغې تګلارې څخه پرشا کېدل دي چې ۲۵ کاله پخوا دَ هند سرکار پیل کړې وه، او زه به تاسي ته خپل ټکي بیان کم چې زه ولي دغې پرېکړې ته رسېدلی یم. زه باور لرم چې په دغه ډول به موږ دَ وزریستان دَ قبایلو او پاکستان دَ اسلامي سرکار تر منځ دوستي ټینګه کو. زه دغه باور هم لرم چې دغه نوې تګلاره به تاسي دَ خوښۍ او ابادۍ خوا ته بوځي.
2. پخوا دَ سرکار دَ تګلارې یوه موخه وه چې دَ ټبرونو ټولنیز، چوچ (اقتصاد) او ښوَوَنیز اکر ښه کي. خو تر اوسته په دغو برخو کښي ډېر کم پرمختګ شوی دی، یو څه خو په تاسي کښي ځینه وګړو دَ برتانوي سرکار په نیامت باندي شکبره ول. ستاسي له هیواد څخه دَ ټولو رسمي پوځونو په ایستلو سره زه هیله کوم چې تاسي به وَمنئ چې دَ پاکستان سرکار ستاسي دَ هیواد دَ ازادۍ په چپه هیڅ نیامت (اراده) نهٔ لري، او یوازې غواړي چې له ستاسي دَ ژوند ټولنیز او اقتصادي اکر ښه کي، که چېري تاسي دغسې غواړئ.
3. ما دَ سکاوټانو دَ لرې کولؤ پرېکړه هم کړې ده: په شمالي وزیریستان کښي له دته خېل او دوسالي څخه، او په جنوبي وزیریستان کښي له لډه، سره راغه، او کوټکي څخه. سکاوټان به دَ شمالي وزیریستان په بویا، میرانشا او سپین وام، او دَ جنوبي وزیریستان په وانه کښي پراته وي، سره دَ خپلو چوکیو او دَ مخابراتو له کرښو سره. لکه تاسي چې پو هیږئ، دغه سکاوټان ٪۱۰۰ پښتانهٔ دي – ستاسي خپل وروڼهٔ. دوی به په وزیریستان کښي ستاسي دَ وروڼو غوندي اوسیږي، نهٔ لکه دوښمنان؛ له تاسي سره به شخې نهٔ کوي، بلکې ارامي به پالي: دَ ښوُونځایونو، روغتونونو، اوبه خور او نورو پرمختګونو کښي به مرسته کوي – که چېري تاسي پخپله دغه څېزونه خوښوئ.
4. ما وایې (امرونه) ورکړې دي زما پورتنۍ پرېکړې چې څومره ژر کېدلای شي پلې دي شي، کابو په راتلونکیو ۳ یا ۴ میاشتو کښي.
5. زه دلته دغه وړاندیز هم کوم او خپلو افسرانو ته وایم چې له تاسي سره وراسه (خبرې) وَ کوي دَ هغو څېزونو په اړوند چې ستاسي په ښېګړه باندي اغېزه کوي. زما خوښه ده چې کومې ګټې چې تاسي یې دَ لونګیو او خاسَداریو په بڼه کښي اخلي، دي همهاغسې روانې وي. دَ دغو ګټو په بدل کښي پخوا تاسي ځینه کارونه په غاړه اخیستي ول لکه ستاسي پخپلو سیمو او بندوبستي اولسوالیو کښي دَ ارامۍ او کرارۍ ساتل. زه خپلو افسرانو ته وایم چې له تاسي تر ورسې (خبرو) وروسته دي ماته ټپال راکي چې په راتلونکې کښي به کوم کوم کارونه ستاسي په غاړه وي. دوی به له تاسي سره دَ نور ګټو لکه ښوُونځایونو،روغتونونو، خړوب او نورو کارونو په اړوند هم وَ ږغیږي؛ او دَ پاکستان دومره پیسې له وسه پوره وي، زه به هڅه وَ کوم چې ستاسي ټولې غوښتنې پوره کم.

عبدالغفار خان

عبدالغفار خان چي دَ ګاندهي دَ نَغال (عدم تشدد) تګلارې پرې اغېزه کړې وه، په کانګرس ګوند کښي ؤ. دی خو ببخي دَ ګاندهي لخوا تېرايستل شوی ؤ. هغه ګاندهي چي په سربېرنه توګه ويل چي دَ ټولې نيمې وچې دَ اولسونو دَ حقونو لپاره جنګ کوي، مګر په رېښتيا يې دَ زاتي هندوانو، دَ هندوانو دَ لاسبرۍ، هندو ګروهي او هندو زاتونو اډانې لپاره هلې ځلې کولې. عبدلغفار خان او دَ هغه ورو ډاکټر خان صاحب خو ببخي دَ ګاندهي او جواهر لال نهرو لخوا تېرايستل شول. عبدالغفارخان پخپله يوموټی هند غوښتلؤ. دَ وېش په اړوند دی وايي: «ګاندهي جي او زه دَ وېش په چپه وو، زه نهٔ شم ويلای چي دَ ګانګرس نورو غړو په دغه باره کښي څنګه انګېرني لرلې. » په ګډون دَ قبايلي سيمو، چي هيڅکله په هند پورې نهٔ وې تړلې بلکه هروخت دَ افغانستان برخه وې، او په نورو بېلابېلو سيمو کښي په اولس باندي دَ منلؤ لپاره يې جواهرلال نهرو راوَبللؤ چي هغوی ته وَ وايي چي له يوموټي هند سره يوځای شي. کوم ځايونه چي يې په نخښه کړي ول دَ دغه کار لپاره هغه ول وزيريستان، خيبر، ملاکنډ او باجوړ.

(The Voceroy’s Agent: p. 324) تر ټولو لومړی وزيريستان اجنسی ته ورغلل. دَ ټرينچ ، دَ شمالي وزيريستان پولټيکل بينجي بروم هيډ په خپل باغ کښي دَ وزيرو يوه جرګه ورته راوَبلله. ډاکټر خان صاحب دغو وګړو ته چي ډېری يې ملکان ول، چي دَ دوی اولس خو ناپوه، نېستمن او ځنګليان دي او کانګرس ګوند به دوی ته ښؤونځي او روغتونونه ورکي. دوی ته به په دغو ښؤونځايونو کښي ديني او نورې زدکړې ورکړ شي.

په غبرګون کښي اوتمانزو وزيرو ورته وَ ويل چي له بده مرغه ډاکټر خان صاحب خو ببخي تېروتلی دی. دَ وزيريستان تومن خو ازاد ؤ او ازاد پاته کېدل يې غوښتل. دوی خو ښؤونځي او روغتونونه نهٔ غوښتل او نهٔ دوی اړتيا لرله چي څوک اسلام وروَښيي. دَ هندوانو په باره کښي دَ وزيريستان تومنونو ويل چي دوی خو دَ نورو له مرېيانو پرته بله هيڅ هم نهٔ دي. دَ دوی په چورت هندوان خو دَ انګرېزانو څپلی پاکوي او منونکي نوکران يې دي. دوی ته به يې بابوجي ويل چي له مرېيتوب سره سمه مانا لري. دَ دوی په لېمون (نظر) کښي نهرو يوازي سربابو ؤ بل هيڅ نهٔ ؤ.

له ميرانشا څخه دوی والوتل چي دَ مسودو له جرګې سره وَ ويني. دَ مسودو ملکانو هم نهٔ غوښتل چي له دوی سره وَ ويني، خو دَ ځايناستي پولټيکل هيډسن بلنه او زارۍ يې وَ منله چي ورسره وَ ويني. کله چي دَ جرګې خوا ته په پښو روان ول نو نهرو هوډسن او پکامن ته وَ ويل چي دوی خواران له بدمغزه مسودو او وزيرو خورا په وېره کښي دي.

نهرو چي کله وينا کوله نو په پښو وَ درېدلؤ او خپل لاسونه يې ښورول. دغه خو دَ پښتنو له جرګې سره ببخي سم نهٔ دی. هغه دوی ته وَ ويل چي دی راغلی دی چي دوی دَ انګرېزانو له مرېيتوبه ازاد کي. کله چي يې دَ مرېيتوب ټکی واورېدلؤ نو ټوله جرګه راوَبوړنېدله. ملک مهردلخان چي دَ نهرو په څرګندونه پوره رسېدلی ؤ، پاسېدلؤ خپله امسا يې په لاس کښي وه او بې له کوم سامه نهرو ته نيژدې ورغلؤ، او پرې ور برچ يې وهل: «تا موږ ته سپکه راواړوله چي مو دَ انګرېزانو مرېيان بولې! موږ هيڅکله دَ هيچا مرېيان نهٔ يو پاته شوي، او به ستاسي مرېيان شو. که دي بيا خپل مخ دلته راڅرګند کؤ، نو موږ به دي سونت کو.»

دَ جرګې په پای کښي يو بل ملک پورته شؤ او وَ يې ويل چي دی نهٔ پو هيږي چي ولي دلته راغلي دي، ځکه چي دَ وزيريستان اولس خو تل ازد پاته شوی دی. خو بيا هم که دغه خامخا

وي چې دوی له یوۀ کوټیاني (جت) سره کوم تړون وکوي،   نو هغه کوټیانی به جناح وي. دَ جنوبي وزیریستان اوتمانزو وزیرو له نهرو، عبدلغفارخان او ډاکټر خان صاحب سره له لیدلؤ نهٔ وَ کوله. دَ وانډي (پنډغالي) ځینه هندوان - چې دَ یورپ کالي یې اغوستي ول – دَ ګلونو له غاړګیو سره دَ هندو بابو مخې ته وروَ وتل. ځینه وزیرو ګره (منډه) پرې وروَکوله اوتر هغو یې منډې پسې وهلې چې بېرته یې په وانډې ننه ایستل.

نیژدې دَ ټولو ځایونو خلکو، لکه ملاکنډ، خیبر او باجوړ، له دوی سره دَ لیدلؤ په ځای یې دَ دوی موټر په ډبرو وَ ویشتلؤ. په پای کښې، کله چې دوی له ملاکنډ څخه درګۍ ته تلل، یوۀ سړي یې موټر په ګندګۍ وَ ویشتلؤ، جواهر لال نهرو او عبدلغفار خان خو بچ شول، خو ډاکټر خان صاحب ښه پرې وَ لړل شؤ. عبدلغفار خان دَ هندوانو په ملاتړ کولو دَ پښېمانۍ په ځای دَ ایجنسیو په اولسونو نیوکې وَ کولې. هغه دَ وزیریستان ځینه ملکان وَ غندل چې دَ مسلم لیګ ملاتړ یې کولؤ او ځینه برتانوي افسران چې دَ نهرو په چپه یې لاریونونه برابر کړي ول.

په ۳ جون ۱۹۴۷، سره له هغه چې لاټ مونټ بېټن دَ وېش ړغ کړی ؤ او کانګرس او مسلم لیګ هم دواړو منلې وه، خو بیا هم عبددلعفارخان او ګاندهي دَ یوۀ هند په لیدیا (Idea)ټینګ ولاړ ول.

دَ هند دَ یوځای ساتلو لپاره ګاندهي جناح ته بلنه ورکړه چې دَ یوۀ هند لومړی وزیر دې شي. دَ مونټ بېټن له څرګندوني وروسته غفارخان ډیلي ته ولاړلؤ چې دَ کانګرس په کاري جرګې کښې ګډون وَ کوي. په غونډ کښې دَ وېش ملاتړ وَ شؤ. سردار پټېل او راج ګوپال اچاریه دَ وېش په چپه دَ غفارخان خبرو ته غوږ کښې نهٔ ښودلؤ، که څه هم ګاندهي یې ملاتړ وَ کولؤ. دَ دغو دوؤ کسانو په زور ګانګرس کاري جرګه ګۍ دَ ټولپوښتني او وېش دواړو ملاتړ وَ کولؤ.

یو وخت جناح هم دَ کانګرس غړی ؤ او دَ یوۀ هند ملاتړی ؤ. وروسته هغه له نهرو او ګاندهي سره چپ شؤ. هغه دَ وېش په تابیا له لاټ مونټ بېټن سره وراسه (خبرې) وَکوله. دَ هغه نیکه دَ هغه زات هندو ؤ کوم چې دَ ګاندهي زات ؤ او دَ کاټیواړ په ټاپو کښي به اوسېدلؤ، خو وروسته مسلمان شؤ. جناح ته خو دَ هندوانو ښه پته وه. نو ځکه یې دَ ګاندهي هغه بلنه وَ نهٔ منله چې دَ ټول هند لومړی وزیر دې شي. جواهر لال نهرو او پټېل هم دَ دغې بلنه سره جوړ نهٔ ول. نو دَ دوی دَ نټي له لاسه دَ ګاندهي او غفار خان هڅې بریالۍ نهٔ شوې.

دَ یوۀ هند لپاره دَ ګاندهي دَ هلؤ ځلؤ په اړوند کولین او لاپیر لیکي: «هغه نهرو او پټېل بدل نهٔ کړای شول. دَ هند دَ یو ساتلؤ لپاره بلهاري (قرباني) هم تر یوځایه کېدلای شوه. خو هند جناح ته سپارل دَ دوی په وس پوره نهٔ ول.»

کله چې پوه شول چې دَ هند وېش خامخا دی او پاکستان ریښتیا جوړیږي، نو ګاندهي، نهرو، مولانا ازاد او دَ کانګرس نورو مخورو دَ غفارخان هیڅ پروا وَ نهٔ کوله – چې دَ دوی هسې سرحدي ګاندهي ؤ - . چې ریښتیا شي، نو غفار ته سرحدي ګاندهي ویل یوه سپکه وه. ګاندهي خو یو هندو ؤ. هغه په سپېڅلې غوا لکه دَ مور غوندي ګروهه لرله، خو غفار خان په الله باندي ګروهه لرله. دوی دَ هغه درناوی تر هغو کولؤ چې دَ خپلو موخو لپاره یې کارولؤ. دوی ورته سرحدي ګاندهي ویل چې دَ دوی موخو یې پوره کولې او کله چې یې اړتیا ورته پاته نهٔ شوه نو ډېر په اسانۍ یې هېر کؤ.

عبدالغفار خان کاري جرګه ګۍ او ګاندهي جي ته وَ ویل: «موږ پښتانهٔ دَ له هغوی سره دَ هند دَ ازادئ په هلوځلو کښي وَ دریدلو. » «هند موږ په ښوی ډاګ پرېښودلو، نو ولي موږ دَ «هند یا پاکستان» په ټکي باندي ټولپوښتنه وَ منو؟ »موږ ورته وَ ویل چي بیا چیري کومه ټولپوښتنه وي نو باید دَ پښتونستان یا پاکستان په ټکي باندي وي. موږ جواهرلال ته ډېره هیله وه، چي ډېر لوی لوی کارونه یې کړي ول، خو نهٔ یو خبر چي ولي یې زموږ لپاره یې هیڅ نهٔ هم وَ نهٔ کول.

لکه پورته چي روښانه شوه، دَ پښتونستان نوم په پورتني وخت کښي وَ کارول شؤ، چي یوازي بندوبستي اولسوالئ پکښي راتللې - لکه، پېښور، کوهاټ، بنو، ډېره سمایلخان، مردان او هزاره – خو وروسته دَ هغو هندوانو چي غفارخان ته یې دوکه ورکړې وه، دَ پاکستان دَ نارامه کولو ګټه ترې پورته کړه.

شوروي اتحاد دَ خپلو ګټو لپاره پښتونستان غورځنګ وَ کاورولۀ. دوی غوښتل چي دَ کمیونزم ایډیولوجي افغانستان، پاکستان، هند او دَ اسیا نورو هیوادونو ته راخوره کي. (وَ ګورئ بابړی ایف)

غفار خان هیڅکله یو ازاد پښتونستان نهٔ غوښتلۀ. په هغه وینا کښي چي دهٔ دَ پښتونستان په ورځ په ۳۱ اګست ۱۹۶۵ په کابل کښي وَ کوله، دَ وَ ویل، زه په افغانستان کي جوړ شوي پښتونستان غورځنګ په مانا نهٔ پوهېږم! «دغه نهمه میاشت ده چي زه ستاسي هیواد ته راغلی یم. په دغه ټول وخت کښي زه هڅه کوم چي په هغه پښتونستان غورځنګ باندي پوه شم چي ستاسي په هیواد کښي جوړ شوی دی، خو ما ته شرم دی چي زه هیڅ پایلې ته نهٔ یم رسېدلی.»

له ۱۹۵۲ راهیسي چي دغه دَ پښتونستان غورځنګ په پوره زور کښي ۇ، زرګونه وګړي په ګروېک کښي دَ حاجي صاحب لیدلو ته راتلل چي دَ هغه په راتلونکې تابیا پوه شي. په دغه وخت کښي دی امیرالمومنین بلل کېدلۀ. ګروېک یو ځل بیا دَ سیاسي یووالي منځی ۇ او حاجي صاحب دَ یو والي نخښه ۇ. خو افغان سرکار له پښتونستان سره جوړ نهٔ ۇ، بس یوازي یې دَ هند او شوروي اتحاد ډنډورې ږغولې، نو ځکه یې دَ سیاسي یووالي دغسي منځی نهٔ غوښتلۀ. په ګروېک کښي دَ سیاسي یووالي دَ منځي دَ وهلو او پای کښي دَ حاجي صاحب بې اغېزې کولو لپاره افغان سرکار په دَ افغانستان په کابل، جلال اباد، کندهار، ګردېز، اورګون، برمل، او دَ قبایلي ایجنسیو په باجوړ او تیراه کښي منځي پرانیستل. له ګروېک او نورو قبایلي سیمو یې غازیان او نور قبایلي مشران دغو منځیو ته راوَبلل او هلته یې په میاشتو میاشتو ډوډئ ورکوله. کله چي به کورو ته تلل نو دوی ته له خپل اکر سره سم یو څو سوه افغانئ هم ورکېدلې. په دغو منځیو کښي دوی پرلپسې دَ پښتونستان په اړه خبرې کولې، خو هیڅکله دَ ستوزې سر پیدا نهٔ کۀ او نهٔ پوه شول چي دوی څه غواړي.

حاجي صاحب څو څو ځله ګردېز ته وَ بلل شؤ، خو هغه هیڅکله دغه بلنه وَ نهٔ منله. هغه په ګروېک کښي له خپلو ریښتینیو ملګرو سره پاته شؤ، او کله کله به دَ وزیریستان نورو برخو ته دَ سختو شخړو دَ هوارولو لپاره تللۀ. هغه له پیسو او نورو ګټو سره جوړ نهٔ ۇ. دَ هند برتانوي سرکار په هغه باندي بدې وَ نهٔ شولې منلای. نو افغان سرکار هم له دهٔ سره چلونه نهٔ شول کولای.

حاجي صاحب دَ شامي پیر غوندي منافق نهٔ ۇ چي دَ پیسو پلورل کېدلای شؤ. شامي پیر دَ سوریې ۇ، چي په جون ۱۹۳۸ کښي دَ سرحد سوبې ته راغلۀ. دَ هغو نوم سید الګیلاني ۇ، چي دَ شامي پیر په نامهٔ نامتو ۇ. برتانوي چارواکیو هغه له سوریې څخه راوړلۀ چي په وزیریستان

کښې پرگنې راوَپاروي دَ افغان سرکار په چپه يې وَ جنگوي. افغان سرکار سخته گيله وَ کوله چي دَ هند برتانوي سرکار يې تورن کؤ چي په دوهٔ مخې کښې لاس لري او په لوی لاس هڅه کوي چي افغان سرکار نسکور کي. برتانوي چارواکيو وَ ويل چي شامي پير ته ويزه ورکول يوه تېروتنه وه چي په منځني ختيځ کښې دَ دوی کونسل کړې وه.

برتانوي سرکار غوښتل چي افغان سرکار وَ وېروي چي دَ دوی خبرې وَ مني. موخه دغه وه چي افغان سرکار ته وروَښيي چي که چيري انگريزان دَ غازيانو ملاتړ وَ کوي نو خلک، چي دَ پخواني باچا امان الله خان ملاتړ يې کولؤ، به افغان سرکار نسکور کي.

شامي پير او دَ هغه ملگرو او خپلوان، لکه په (۷-۱) انځورونو کښې چي ښکاري، دَ بېلاريو، خپلچاروکيو او ديني کربوړيو (گرگټ) يوه ټولۍ جوړه کړه. خپل ځانونه دَ ستانه (بزرگانو) غوندي ښکاره کولؤ لپاره دوی ږيرې پرېښودلې او دَ عربو کالي يې اغوستل. خو دوی په پيسو گروهه (ايمان) لرولؤ او کله چي پيسې ترلاسه کړې نو له وزيرستانه دغسې ورک شول چي تر شا يې پل هم پاته نهٔ شؤ.